

Een beerkuil van de familie Opgelder

Uitwerking van een 18e-eeuwse beerkuil die toebehoort heeft aan de aristocratische familie Opgelder. Aan de hand van vondstmateriaal en historisch onderzoek wordt er een uitspraak gedaan over de sociaaleconomische status van de familie.

Auteur: Olger Quint
Studentnummer: 344558
Opleiding: Archeologie
Saxion Hogeschool Deventer

Begeleider: Annelies Berends
Opdrachtgever: gemeente Zutphen

Datum: 16-6-2019
Bachelorscriptie

Inhoudsopgave

Voorwoord 3

Samenvatting 4

Inleiding 6

Introductie 6

Probleemstelling 6

Onderzoeksvragen 7

Leeswijzer 8

1. Onderzoeksmethoden 9

1.1 Determineren 9

1.2 Kwantificeren 11

1.3 Historisch onderzoek 11

1.4 Literatuuronderzoek 11

1.5 Sporenonderzoek 12

1.6 Materiaalonderzoek 12

1.7 Methode per onderzoeksvraag 12

1.8 Verantwoording 14

2 Resultaten onderzoek 15

2.1 Inleiding op een vondstcomplex 15

2.1.1 Archeologisch onderzoek 15

2.1.2 De oude- en nieuwe Hof van Bronckhorst 17

2.2 Beerkuil V248 18

2.2.1 Locatie, opbouw en inhoud van de beerkuil 18

2.2.2 Complexdatering 22

2.2.3 De voormalige eigenaren van het vondstmateriaal 23

2.2.4 De familie Opgelder 24

2.2.5 Keramische vondsten 26

2.2.6 Statistische gegevens 43

2.2.7 Opvallende vondsten 48

2.2.8 Welvaart en welstand/Sociaaleconomische status 50

2.2.9 Conclusie sociaaleconomische status Opgelder 58

3. Conclusie 59

3.1 Beantwoording deelvragen 59

3.2 Beantwoording hoofdvraag 62

4. Discussie 63

5. Aanbevelingen 65
6. Literatuurlijst 66
7. Bijlagen 70
Bijlage 1: Vlaktekening groot formaat 71
Bijlage 2: Catalogus keramiek 73
Bijlage 3: Kleipijpen door Jan van Oostveen 109
Bijlage 4: Glasvondsten door H.E. Henkes 119

Voorwoord

Voor u ligt de HBO-scriptie die voor de opleiding HBO Archeologie aan het Saxion te Deventer geschreven dient te worden om te voldoen aan de afstudeereisen van de opleiding.

In dit document zullen de resultaten van het afstudeeronderzoek gepresenteerd worden. Aan de hand van de nieuw verkregen informatie worden de onderzoeksvragen die voorafgaand aan dit onderzoek zijn opgesteld, beantwoord.

Aangezien ik materiaal als uitstroomprofiel heb gekozen, was ik op zoek naar een afstudeeropdracht waarin ik mij bezig kon houden met vondstmateriaal. Omdat aardewerk mij het meest aantrekt daarin, was het uitwerken van een beerput of beerkuil al snel een goede optie. Ik heb bij de gemeente Zutphen gelukkig een mooi vondstcomplex gevonden om een scriptie over te schrijven.

Ik heb veel geleerd over het determineren van aardewerk, het maken van een catalogus en het gebruik maken van het Deventer Systeem.

Ik wil iedereen van archeologie Zutphen bedanken voor de hulp die zij mij hebben geboden. Ik heb genoten van de goede sfeer op het kantoor en ik heb enorm met iedereen gelachen.

Daarnaast wil ik alle vrijwilligers bedanken voor hun hulp bij het puzzelen van de scherven, het restaureren van de vondsten en het tekenen van een groot deel van de vondsten.

Ik wil ook het Regionaal Archief Zutphen bedanken voor het beschikbaar stellen van de zolder om daar alle vondsten uit te stallen. Het was een prachtige werkruimte.

Ik wil Joyce Onderstal bedanken voor haar hulp met maken van de objecttekeningen.
Ik wil Dineke van Krimpen bedanken voor het fotograferen en bewerken van de foto's van een groot deel van de vondsten.
Daarnaast wil ik de stagiaires bedanken voor het helpen met het bewerken van de objecttekeningen.

Ook wil ik Annelies Berends bedanken voor het begeleiden van mijn onderzoek.

Tot slot wil ik mijn ouders en mijn vriendin Fleur bedanken voor het feit dat zij mij altijd zijn blijven motiveren mijn studie tot een goed einde te brengen!

Samenvatting

Het belangrijkste doel van dit onderzoek is een beeld schetsen van de materiele cultuur en de sociaaleconomische positie van het huishouden van Gerhard Jan Opgelder om de kennis over 18e - eeuwse huishoudens in Zutphen en omgeving te vergroten. Om dit doel te bereiken is een aantal onderzoeksvragen opgesteld. Deze vragen zijn tijdens dit onderzoek beantwoord.

In 1996-1997 is een beerkuil met vondstnummer 248 opgegraven ter plaatse van het nieuw te bouwen stadhuis te Zutphen. Hierbij zijn verschillende vondstcategorieën geborgen. Dit onderzoek richt zich op het keramische en glazen vondstmateriaal dat uit de beerkuil naar boven is gekomen. In combinatie met historisch onderzoek is een poging gedaan iets te zeggen over de sociaaleconomische status van de gebruikers van de beerput. Daarna is het vondstcomplex vergeleken met verschillende soortgelijke vondstcomplexen.

Door middel van historisch onderzoek is gebleken dat de inhoud van de beerkuil heeft toebehoort aan de aristocratische familie Opgelder. Gerhard Jan Opgelder en zijn gezin hebben de panden aan de Lange Hofstraat 1-3 die het Nieuwe Hof van Bronckhorst voorstelden van 1744 tot circa 1825 in bezit gehad.

Het keramiek is aan de hand van het Deventer Systeem gedetermineerd en aan de hand van de MAE (minimum aantal exemplaren) gekwantificeerd. Tijdens het uitwerken van het keramische vondstmateriaal bleek dat er een mix van dure objecten en goedkopere objecten aanwezig waren. Vermoedelijk is een deel van de goedkopere objecten in gebruik geweest door personeel dat mogelijk voor de familie Opgelder gewerkt heeft. De keramische vondsten zijn verwerkt in een catalogus die in de bijlage van dit document te vinden is. Na het determineren van het aardewerk en het bekijken van het eerder gedetermineerde glazen vondstmateriaal en de eerder gedetermineerde kleipijpen kon er een geschatte complexdatering aan de vondsten gekoppeld worden. Het lijkt erop dat er een nadruk ligt op de periode 1760 tot circa 1800.

Na het uitwerken van het vondstmateriaal kon het vondstcomplex vergeleken worden met andere soortgelijke vondstcomplexen. Uit de vergelijking blijkt dat het vondstcomplex eerder op een rijk huishuiden wijst dan op een sober huishouden. Het vondstcomplex bleek echter (op enkele vondsten na) niet per se op een zeer rijk huishouden te wijzen. Daarom is er aan de hand van verder historisch onderzoek naar bezittingen van de familie Opgelder gekeken. Hieruit bleek onder andere dat zij meerdere bezittingen hadden buiten de stad Zutphen (zoals boerderijtjes). Daarnaast is er een zilveren schenkkannetje aangetroffen waar het wapen van de familie Opgelder en Op ten Noort (de vrouw van Gerhard Jan Opgelder) op staat, waarschijnlijk vervaardigd ter ere van het huwelijk tussen beide. Hieruit bleek dat het gezin toch echt tot de hoogste lagen van samenleving heeft behoord.

Aan de hand van de hierboven beschreven onderzoeksresultaten zijn vervolgens de onderzoeksvragen beantwoord.

Er kan een discussie gevoerd worden over de onderzoeksresultaten. Beerputcomplexen kunnen soms een wat vertekend beeld geven omdat niet alles in een beerput/beerkuil werd gedumpt. Zeker omdat er in dit onderzoek alleen gekeken is naar de keramische- en glazen vondsten. Meer historisch onderzoek had mogelijk wat meer informatie over de bewoners kunnen bieden, waardoor er een strakkere complexdatering gemaakt kan worden. Daarnaast kan een vergelijking tussen verschillende vondstcomplexen een vertekend beeld geven omdat deze soms uit andere periodes stammen en nooit precies dezelfde complexdatering kennen.

Daarom wordt dan ook aanbevolen in een eventueel vervolgonderzoek meer historisch onderzoek uit te voeren. Zo kan bijvoorbeeld preciezer worden achterhaald wie er wanneer in het Hof van

Bronckhorst heeft gewoond. Het onderzoeken van de andere materiaalcategoriën die in de beerkuil zijn aangetroffen kan ook lonen, dit zorgt namelijk mogelijk voor een betrouwbaarder beeld van de rijkdom die het gezin gekend moet hebben. Denk hierbij bijvoorbeeld aan metalen voorwerpen, botresten en botanische macroresten en/of pollen. Daarnaast kan er in een eventueel vervolgonderzoek een bredere vergelijking tussen vondstcomplexen gemaakt worden. Er kunnen bijvoorbeeld vergelijkingen gemaakt worden met andere steden in Nederland.

Inleiding

Introductie

Tijdens een opgraving van de gemeente Zutphen in 1996-1997 is in de bouwput van het nieuwe stadhuis een kuil aangetroffen waar de inhoud van een opgeschoonde beerput in gedumpt is. Het gaat hier om een van meerdere beerput-inhouden die op deze locatie is aangetroffen. De beerput waaruit het onderzochte materiaal afkomstig is hoort bij het nog bestaande adellijke stadsverblijf Hof van Bronckhorst (Lange Hofstraat 1-3). De kuil waar de inhoud van de geleegde beerput in begraven is, wordt toegeschreven aan de aristocratische familie Opgelder, namelijk het gezin van Gerhard Jan Opgelder. Gerhard Jan Opgelder en zijn gezin (en eventueel personeel) hebben de beerput waar de inhoud van afkomstig is tussen circa 1744 en circa 1825 in gebruik gehad.[1]

De aanleiding van dit onderzoek is ten eerste het aantreffen van de herbegraven inhoud van de desbetreffende beerput. De inhoud bestaat vermoedelijk voornamelijk uit vondstmateriaal (grotendeels aardewerk) uit de 18e eeuw. Dit valt dus binnen de Nieuwe tijd (hierbij wordt een datering van 1500-heden[2] aangehouden). Het aardewerk dat is aangetroffen tijdens de opgraving in 1996-1997 is nog niet uitgewerkt en moest in een inventarisatielijst worden opgenomen, in het Deventer Systeem beschreven worden en in een catalogus worden geplaatst. De aangetroffen glas-vondsten zijn wel al uitgewerkt door Groothedde en Henkes.[3]

Naast het feit dat er niet precies bekend was wat er was aangetroffen in de eerdergenoemde kuil, is er nog niet veel informatie bekend over de welstand en leefwijze van de adel uit de 18e eeuw in Zutphen. Daarom is het belangrijk dat er meer onderzoek wordt verricht naar adellijke families en hun materiële cultuur binnen Zutphen. Daarnaast is het van belang dat deze informatie wordt vergeleken met vergelijkbare vondstcomplexen binnen en buiten Zutphen zodat er een breder beeld ontstaat van de materiele cultuur van adellijke families en hoe dit in verhouding staat met andere beroepsgroepen en lagen in de samenleving van Zutphen, zodat er ook een duidelijker beeld ontstaat over of de status van de gebruikers af te lezen is aan vondstcomplexen. De informatie die uit dit onderzoek gewonnen zal worden, kan mogelijk ook gebruikt worden voor een voorstelling die het Stedelijk Museum gaat organiseren rondom het thema adel. Omdat het aangetroffen materiaal informatie zal geven over een prominente plek binnen de stad Zutphen en hier nog niet veel informatie over bekend is, is het van belang dat dit onderzoek wordt uitgevoerd.

Probleemstelling

Bij het formuleren van de probleemstelling voorafgaand aan dit onderzoek wordt ervan uit gegaan dat de onderzochte beerkuil heeft toebehoord aan Burgemeester Gerhard Jan Opgelder en zijn gezin. Tijdens dit onderzoek zal blijken of Gerhard Jan Opgelder inderdaad de functie van burgemeester heeft bekleed en of de beerkuil inderdaad te koppelen is aan Gerhard Jan Opgelder en zijn gezin. Met behulp van materiaalonderzoek is er getracht worden het vondstcomplex te dateren, waarna er door middel van historisch onderzoek is bekeken of het materiaal aan een huishouden te koppelen is dat aan de Lange Hofstraat 1-3 heeft gewoond.

De opgraving in 1996/1997 is in delen uitgewerkt, echter het keramische materiaal uit de beerkuil die wordt toegeschreven aan de familie Opgelder is nog niet onderzocht. Andere materiaalcategorieën zijn, op glas na, ook niet onderzocht. Het glas dat afkomstig is uit de beerkuil is uitgewerkt door Groothedde en Henkes in 2003.[4] Tijdens dit onderzoek zal daarom dieper worden ingegaan op de

[1] NL-ZuRAZ, Historisch Kadaster Zutphen 0361, inv. Nr. 4.
[2] Archeologisch Basis Register (ABR) versie 1.0 november 1992.
[3] Groothedde/Henkes 2003.
[4] Groothedde/Henkes 2003.

keramische vondsten die gedaan zijn in de beerkuil. Daarnaast zal het materiaal uit deze beerkuil vergeleken worden met vergelijkbare vondstcomplexen. Aan de hand van deze vergelijkingen zal getracht worden een uitspraak te doen over de sociaaleconomische status van (het huishouden van) Gerhard Jan Opgelder.

Het belangrijkste doel van dit onderzoek is een beeld schetsen van de materiele cultuur en de sociaaleconomische positie van het huishouden van Gerhard Jan Opgelder om de kennis over 18e -eeuwse huishoudens in Zutphen en omgeving te vergroten. Om dit doel te bereiken zijn een aantal onderzoeksvragen opgesteld die behandeld worden in hoofdstuk 1.3.

Onderzoeksvragen

De onderzoeksvragen kennen een onderverdeling in micro-, meso en macroniveau. De indeling van de onderzoeksvragen in micro-meso-macroniveau geldt als volgt: Deelvraag 1 tot en met 5 vallen onder microniveau. Deelvraag 6 tot en met 9 vallen onder mesoniveau en deelvraag 10 tot en met 12 zijn het macroniveau.

Voor dit onderzoek zijn de volgende onderzoeksvragen opgesteld:

Hoofdvraag:
Welke informatie kan worden afgeleid over de welstand van de gebruikers van de beerput behorende tot het Hof van Bronckhorst (Lange Hofstraat 1-3 te Zutphen) gedurende de gebruikersperiode (circa 1744-1825)?

Deelvragen:

1. Wie waren gedurende de periode ca. 1744 – ca. 1825 de bewoners van het Hof van Bronckhorst?
2. Wat is de complexdatering van het vondstmateriaal en valt deze samen met de periode dat Gerhard Jan Opgelder het pand bewoond heeft?
3. Wat valt er op basis van de vondstlocatie en de oorspronkelijke locatie van het materiaal te zeggen over de gebruikers?
4. Wat valt er te zeggen over of het aangetroffen vondstmateriaal daadwerkelijk afkomstig is van de familie van burgemeester Gerhard Jan Opgelder, is er mogelijk ook sprake van een component personeelsafval en zijn er resten te herkennen die niet in het vondstcomplex van de familie Opgelder thuishoren?
5. Welke vondsten zijn mogelijk persoonlijke objecten van een van de personen uit het desbetreffende huishouden geweest?
6. Wat valt er op basis van het aangetroffen aardewerk en glas te zeggen over de welstand van de gebruiker(s)?
7. Welke specifieke objecten kunnen wijzen op rijkdom/welvaart van de gebruiker en welke objecten wijzen op een gebrek aan welvaart?
8. Wat zijn de opvallendste objecten die zijn aangetroffen en waarom zijn deze het opvallendst?
9. Wat is de informatiewaarde met betrekking tot welstand van de verschillende vondstcategorieën die doorgaans in een beerput worden aangetroffen?
10. Welke andere soortgelijke 18e -eeuwse vondstcomplexen (beerputten) zijn er bekend binnen Zutphen en soortgelijke steden (rivierenregio)?
11. Wat voor beroepen beoefenden de gebruikers van soortgelijke 18e -eeuwse vondstcomplexen?
12. Welke verschillen/overeenkomsten tussen de verschillende vondstcomplexen zijn er waar te nemen vergeleken met het onderzochte vondstcomplex?

Leeswijzer

In hoofdstuk 1 wordt beschreven van welke onderzoeksmethoden er gebruikt gemaakt is tijdens dit onderzoek. Hierbinnen wordt de methode van determineren en kwantificeren, historisch onderzoek, literatuuronderzoek, sporenonderzoek en materiaalonderzoek behandeld. De onderzoeksvragen zijn ook gekoppeld aan de bovenstaande onderzoeksmethoden. Uiteindelijk wordt verantwoord waarom er gekozen is voor deze onderzoeksmethoden.

In hoofdstuk 2 zullen vervolgens de resultaten van het onderzoek uiteen worden gezet. Dit begint met een inleiding op de opgraving waarbij het onderzochte vondstmateriaal is aangetroffen. Daarnaast zal de inhoud van de beerkuil behandeld worden. Hierbij worden de keramische vondsten gedetermineerd en gedateerd. De keramische vondsten worden onderverdeeld in verschillende functiegroepen, namelijk; tafelgerei, keukengerei, voorwerpen die ter vermaak hebben gediend en voorwerpen die gebruikt werden voor hygiëne, verzorging en comfort. Met de informatie die hieruit voortkomt en de informatie die bekend is over de glazen vondsten en de aangetroffen kleipijpen wordt een vergelijking gemaakt met andere soortgelijke vondstcomplexen. Hiermee wordt getracht een beeld te vormen van de sociaaleconomische status van het gezin waaraan het materiaal heeft toebehoord. Er wordt ook nog aandacht besteed aan andere bezittingen die de familie heeft gehad om een duidelijker beeld te kunnen schetsen over de welstand van het gezin.

Uit de onderzoeksresultaten uit hoofdstuk twee kunnen conclusies worden getrokken, deze worden behandeld in hoofdstuk 3. In dit hoofdstuk worden ook alle onderzoeksvragen beantwoord.

Hoofdstuk 4 bestaat uit de discussie die gevoerd kan worden over de onderzoeksresultaten en de conclusies die daaruit getrokken zijn. Er wordt kritisch gekeken naar wat er beter had gekund en er wordt besproken wat voor toevoeging dit onderzoek is aan de bestaande kennis. Op basis van de eventuele verbeterpunten zijn aanbevelingen opgesteld, deze zijn te vinden in hoofdstuk 5. In dit hoofdstuk wordt onder andere behandeld waar er in een vervolgonderzoek op gefocust zou kunnen worden en bij wat voor hulpmiddelen een soortgelijk onderzoek gebaat zou kunnen zijn.

De laatste hoofdstukken (6 en 7) bestaan uit de literatuurlijst en de bijlagen. In de literatuurlijst staat als vanzelfsprekend alle gebruikte literatuur geciteerd. In de bijlagen is de vlaktekening van de opgraving in vergroot formaat te zien. Daarnaast is uiteraard de catalogus met de keramische vondsten toegevoegd aan de bijlage. Daarnaast zijn de door Jan van Oostveen opgestelde kleipijp-catalogus[5] en de door Groothedde en Henkes opgestelde glas-catalogus[6] ook toegevoegd aan de bijlage.

[5] Van Oostveen 2010.
[6] Groothedde/Henkes 2003.

1. Onderzoeksmethoden

Om de onderzoeksvragen te kunnen beantwoorden, is er gebruik gemaakt van verschillende onderzoeksmethoden. Er is gebruik gemaakt van literatuuronderzoek, materiaalonderzoek en historisch onderzoek. In dit hoofdstuk worden de verschillende methoden die hierbinnen te onderscheiden zijn, behandeld.

1.1 Determineren

Voor het determineren van aardewerk is er tijdens dit onderzoek gebruik gemaakt van het zogenaamde Deventer Systeem. Het Deventer Systeem is een classificatiesysteem dat gebruikt wordt voor het determineren van laat- en postmiddeleeuws aardewerk en glas.

In de jaren ’80 nam de belangstelling voor beerputonderzoek toe. Daardoor ontstond er een behoefte aan een landelijke standaard voor het determineren en beschrijven van keramiek en glas. Hemmy Clevis, Jaap Kottman en Jan Thijssen startten met het ontwikkelen van een classificatiesysteem voor laat- en post-middeleeuws aardewerk en glas. In 1989 werden de eerste rapporten waarin gebruikt gemaakt werd van dit systeem gepubliceerd. Het classificatiesysteem kreeg de naam Deventer Systeem omdat het eerste rapport waarin van het classificatiesysteem gebruikt gemaakt werd een complex uit Deventer beschrijft.[7] De bekendste Deventer Systeem publicatie is het boek “Steden in Scherven” van Michiel Bartels (1999).[8]

Hoe werkt het Deventer Systeem

Het doel van het Deventer Systeem is het duidelijk categoriseren van laat- en post-middeleeuws aardewerk en glas zodat deze duidelijker gepubliceerd kunnen worden en complexen (op afstand) gemakkelijk met elkaar vergeleken kunnen worden. Er wordt een typenummer aan het object toegekend op basis van een aantal kenmerken. Dat typenummer bestaat uit de bakselgroep/materiaalsoort, de primaire gebruiksvorm en het nummer van het vormtype. Een voorbeeld van een typenummer is f-bor-3. Het gaat hier om een bord van faience aardewerk van het vormtype 3. Dit type is gemakkelijk op te zoeken in de opzoekschema’s van het Deventer Systeem.[9]

Bij gebruik van het Deventer Systeem is het gebruikelijk dat er een tellijst en catalogus worden opgenomen in de publicatie. De tellijst geeft een duidelijk overzicht van alle aangetroffen vormtypes. Deze tellijst kan daardoor gemakkelijk gebruikt worden voor statistische vergelijkingen. In de catalogus wordt elk aanwezig vormtype tenminste eenmaal afgebeeld in de vorm van een tekening en of foto van het object. Onder de tekening/foto wordt vervolgens een beschrijving gegeven van het afgebeelde voorwerp. In dit onderzoek zal de volgende beschrijving worden gehanteerd (zie de volgende pagina):

[7] Geerligs 2017.
[8] Bartels 1999a; Bartels 1999b.
[9] Bitter/Ostkamp/Jaspers 2018.

1. inventarisnummer
2. code van type
3a. datering voorwerp
3b. complexdatering
4. maten: diameter/hoogte/diameter bodem
5a. materiaal
5b. glazuur
5c. versiering
6a. bodem
6b. oor/steel
6c. diversen
7. functie naam
8. herkomst
9. literatuur

Voor- en nadelen van het Deventer Systeem

Bij het gebruik van onderzoeksmethoden zijn altijd op- en aanmerkingen te plaatsen. Zo ook bij het Deventer Systeem. Het classificeren aan de hand van het Deventer Systeem kent echter veel voordelen. Omdat er een vaststaande terminologie en typologie bestaat binnen het Deventer Systeem wordt het gemakkelijker voorwerpen uniform te beschrijven. Op deze manier kunnen de objecten binnen verschillende Deventer Systeem-publicaties gemakkelijk vergeleken worden. Daarnaast hoeft er geen lange beschrijving aan het object te worden toegevoegd omdat er een gemakkelijk codering bestaat die meteen duidelijk maakt om wat voor soort object het gaat. Wel is hierbij natuurlijk enige kennis van het Deventer Systeem vereist. Omdat het Deventer Systeem steeds vaker als classificatiesysteem gebruikt wordt in Nederland, wordt het steeds gemakkelijker om vergelijkingen te maken met andere vondstcomplexen.

Een ander voordeel aan het Deventer Systeem is dat de kwaliteit continu in de gaten gehouden wordt. Publicaties waarin gebruik wordt gemaakt van het Deventer Systeem worden gecontroleerd door de redactie van het Deventer Systeem. Om de zoveel tijd wordt het Deventer Systeem ook "up to date" gehouden door nieuwe typeringen toe te voegen aan het opzoekschema.[10]

Helaas kent het Deventer Systeem ook een aantal nadelen. Zo kan er bijvoorbeeld verwarring ontstaan bij bepaalde typecodes. Een schotel krijgt bijvoorbeeld de code "bor" (wat voor bord staat). Soms is het ook moeilijk te bepalen wanneer een voorwerp tot een bepaalde vorm ingedeeld dient te worden. Tijdens dit onderzoek is er namelijk een viertal *brown stoneware* kommen aangetroffen die ogenschijnlijk als setje bij elkaar hoorden. Echter, één van de ogenschijnlijke kommen blijkt een afwijkende vorm te hebben van de vormen die te vinden zijn in het opzoekschema van het Deventer Systeem. Drie van de vier kommen vallen onder het type s3-kom-5. De laatste kom heeft dezelfde diameter, maar de vorm is ingedeeld bij de koppen (s3-kop-2). Echter, alles wijst erop dat het een kom geweest zal zijn. Er wordt in het Deventer Systeem niet uitgelegd waar het onderscheid tussen dus bijvoorbeeld een kom en een kop ligt. Dit soort onduidelijkheden kunnen het lastig maken om bepaalde objecten te determineren aan de hand van het Deventer Systeem. Daarnaast is het hierdoor lastig te bepalen of je nu met een nieuw type te maken hebt, of dat je de kom toch als kop moet indelen. Bartels[11] beschrijft wel een aantal metrische kenmerken van verschillende vormen, maar of dit ook de norm is voor het Deventer Systeem wordt niet duidelijk.

[10] Een Pdf-bestand waarin alle types die onderscheiden worden in het Deventer Systeem vernoemd staan, die gemakkelijk doorzoekbaar is met de functie Ctrl-F.
[11] Bartels 1999a.

Een ander nadeel van het Deventer Systeem is dat niet iedereen gebruik maakt van dit systeem. Het kan vrij tijdrovend werk zijn, helemaal als de ervaring en kennis over het Deventer Systeem ontbreekt. Daarnaast zijn er door de jaren heen verschillende veranderingen doorgevoerd in het Deventer Systeem. Er zijn bepaalde types komen te vervallen en onder een ander type geschaard. Dit zorgt ervoor dat wanneer er naar publicaties wordt gekeken die vóór de wijzigingen in het Deventer Systeem zijn gepubliceerd er scherp in de gaten gehouden moet worden of de toegewezen types nog wel kloppend en up-to-date zijn.

Naast de bovenstaande nadelen is het risico op onenigheid over het toewijzen van een bepaald type aan een object ook aanwezig. Het komt verschillende keren voor dat precies hetzelfde kopje in het ene rapport anders getypeerd wordt als in het andere rapport. Ook dit kan voor onduidelijkheid en verwarring zorgen. Het systeem lijkt soms iets te veel open voor eigen interpretaties.

1.2 Kwantificeren

In dit onderzoek is bij het tellen van de keramische vondsten gebruik gemaakt van het MAE. Het MAE is een methode om te bepalen hoeveel unieke objecten er aanwezig zijn binnen een vondstcomplex. Hiervoor moet van alle scherven bepaald worden of ze mogelijk tot één object hebben behoord. Om dit te bepalen wordt gekeken naar het baksel, de kleur en de decoratie. Hierbij wordt uiteraard ook gecontroleerd of de scherven op elkaar passen of niet. Op deze manier wordt een schatting gemaakt van het minimumaantal objecten dat aanwezig is binnen een vondstcomplex. Het aantal objecten zegt meer over de sociale status van een gebruiker dan het aantal scherven, daarom sluit deze methode goed aan bij dit onderzoek. Daarnaast wordt de MAE-methode standaard in combinatie met het Deventer Systeem gebruikt, de keuze voor MAE was dan ook een vanzelfsprekendheid.

1.3 Historisch onderzoek

Om een compleet beeld te kunnen vormen over de familie Opgelder, kan historisch onderzoek een belangrijk aspect zijn. Archeologische vondsten vertellen vaak niet het hele verhaal, daarom is historisch onderzoek ingezet om wat meer over het verleden van het gezin te weten te komen. In het Regionaal Archief Zutphen zijn verschillende historische documenten bestudeerd. Zo is aan de hand van het historisch kadaster van Zutphen bepaald wie de bewoners waren van de Nieuwe Hof van Bronckhorst die gekoppeld kunnen worden aan het vondstmateriaal. Tevens zijn er doopregisters, overlijdensregisters en trouwregisters bekeken om een beeld te vormen van de levensloop van de bewoners en wat bijvoorbeeld hun leeftijden waren.

1.4 Literatuuronderzoek

Uiteraard is literatuuronderzoek een vereiste om een goede vergelijking te maken tussen verschillende vondstcomplexen. Op die manier ontstaat een duidelijker beeld van de sociaaleconomische status van het gezin. Daarnaast zijn er verschillende onderwerpen waar meer onderzoek naar dient te worden gedaan. Voor het determineren van aardewerk (en glas) worden er ook verschillende rapporten ingekeken om te bestuderen wat collega's voor determinatie aan bepaalde voorwerpen koppelen. Achtergrondinformatie over verschillende bakseltypes is ook belangrijk. Zo kan bijvoorbeeld worden bepaald wat de herkomst is van het materiaal dat geborgen is uit de beerkuil. Het inlezen in verschillende materie is dus belangrijk. Niet alleen voor het determineren van vondsten, maar ook over bijvoorbeeld het Deventer Systeem (waar in dit onderzoek mee gewerkt wordt). Wanneer een dergelijk classificatiesysteem niet goed begrepen wordt, is het moeilijk om tot een goede determinatie te komen.

1.5 Sporenonderzoek

Het spoor waar de vondsten uit geborgen zijn (de beerkuil) is ook bekeken. Welke sporen zijn er in de nabijheid van de kuil gedocumenteerd, wat was de vorm van de kuil, hoe diep was de kuil en waar bevond de kuil zich ten opzichte van het woonhuis, welke vondsten zijn er geborgen uit de kuil en uit omliggende sporen? De antwoorden op deze vragen kunnen iets vertellen over hoe de kuil gebruikt werd, waarvoor deze gebruikt werd en door wie deze gebruikt werd.

1.6 Materiaalonderzoek

Ten slotte is er uiteraard gebruik gemaakt van materiaalonderzoek. Het geborgen keramische vondstmateriaal is onderzocht om zo te bepalen wat het bakseltype is, wat de gebruiksfunctie is van het object en er wordt onderzocht wat een object/de objecten samen voor beeld geven over de sociaaleconomische status van de gebruiker(s). De aardewerken voorwerpen zijn allemaal aan de hand van het Deventer Systeem geclassificeerd.

1.7 Methode per onderzoeksvraag

Hieronder wordt per deelvraag omschreven wat voor onderzoeksmethode gehanteerd zal worden om de desbetreffende deelvraag te beantwoorden.

1. **Wie waren gedurende de periode ca. 1744 – ca. 1825 de bewoners van het Hof van Bronckhorst?**
   Hiervoor is historisch onderzoek gedaan. In het archief is onder andere gekeken naar het historisch kadaster Zutphen. Hierin staat vermeld wanneer de panden zijn aangekocht/verkocht. Daarnaast is er in het archief gezocht naar meer historische gegevens over het Hof van Bronckhorst en de Lange Hofstraat 1-3 (verpondingsnummer 877 in het historisch kadaster Zutphen)[12].
2. **Wat is de complexdatering van het vondstmateriaal en valt deze samen met de periode dat Gerhard Jan Opgelder het pand bewoond heeft?**
   Hiervoor is materiaalonderzoek gedaan. Al het materiaal is gedateerd. Hieruit blijkt wat de complexdatering van het aardewerk is en of deze overeenkomt met de periode dat Gerhard Jan Opgelder en zijn gezin hebben gebruik gemaakt van de beerput.
3. **Wat valt er op basis van de vondstlocatie en de oorspronkelijke locatie van het materiaal te zeggen over de gebruikers?**
   Hiervoor is er historisch onderzoek gedaan. In het Regionaal Archief Zutphen (RAZ) is er meer informatie gezocht over de locatie waar het vondstcomplex is aangetroffen en de geschiedenis van deze locatie. Het is bekend dat er vlakbij de locatie waar het vondstmateriaal is aangetroffen meerdere vondstcomplexen zijn opgegraven. Een voorbeeld hiervan is "*Uit de keuken van Herman Otto*"[13]. Herman Otto was namelijk de bewoner van het pand naast het pand waar Gerhard Jan Opgelder heeft gewoond.[14]
4. **Kan er een uitspraak worden gedaan over of het aangetroffen vondstmateriaal daadwerkelijk afkomstig is van de familie van burgemeester Gerhard Jan Opgelder, is er mogelijk ook sprake van een component personeelsafval en zijn er resten te herkennen die niet in het vondstcomplex van de familie Opgelder thuishoren?**
   Hiervoor is er materiaalonderzoek en literatuuronderzoek uitgevoerd. Het materiaal is allemaal gedetermineerd met behulp van literatuur. Hierbij is natuurlijk gelet op of de datering overeenkomt met de complexdatering en of er vondsten zijn die duiden op dat deze alleen door personeel gebruikt werden. De determinatie van het materiaal is met behulp van onder andere de literatuur die bij nummer 4 genoemd staat gebeurd. Er is

[12] NL-ZuRAZ, Historisch Kadaster Zutphen 0361, inv. Nr. 4.
[13] Groothedde/Van Helbergen 2007.
[14] NL-ZuRAZ, Historisch Kadaster Zutphen 0361, inv. Nr. 4.

ook gekeken worden naar soortgelijke onderzoeken als dit onderzoek, zoals bijvoorbeeld *"Uit de keuken van Herman Otto"*[15]

5. **Welke vondsten zijn mogelijk persoonlijke objecten van een van de personen uit het desbetreffende huishouden?**
   Hiervoor is er voornamelijk van materiaalonderzoek gebruik worden gemaakt. Wanneer er opvallende vondsten (zoals bijvoorbeeld een kwispedoor[16]) worden gedaan waarvan gemakkelijk bepaalde gewoonten kunnen worden afgeleid, valt er mogelijk ook iets te zeggen over of deze gewoonten bij rijkere of armere mensen passen. Om te weten dat er bepaalde objecten voornamelijk door rijkere burgers werden gebruikt, is wederom gebruik gemaakt van literatuuronderzoek. Het hangt sterk van het specifieke object af wat voor literatuur hiervoor gebruikt is.
6. **Wat valt er op basis van het aangetroffen aardewerk en glas te zeggen over de welstand van de gebruiker(s)?**
   Hiervoor is materiaalonderzoek en literatuuronderzoek gedaan. Voor er iets gezegd kan worden over welstand moet het natuurlijk bekend zijn wat voor vondsten er aanwezig zijn. Omdat er onderzocht moest worden wanneer je van welstand/welvaart kan spreken op basis van het vondstmateriaal is er literatuuronderzoek gedaan. Hiervoor is bijvoorbeeld "*Rijke huishoudens, arme beerputten: het afleiden van sociale stratificatie aan de hand van serviesgoed in beerputten nader bekeken"*[17] bekeken. De vondsten zijn ook allemaal onderzocht in de literatuur om tot een goede determinatie te komen. Hierbij zijn onder andere *"Steden in scherven"*[18]*, "Verscholen in vuil"*[19] *en "Weggegooid en teruggevonden"*[20] geraadpleegd.
7. **Welke specifieke objecten kunnen wijzen op rijkdom/welvaart van de gebruiker en welke objecten wijzen op een gebrek aan welvaart?**
   Om deze deelvraag te kunnen beantwoorden is wederom van materiaalonderzoek en literatuuronderzoek gebruik gemaakt. Al het vondstmateriaal is onderzocht en gedetermineerd. Daarna is er in de literatuur gekeken naar wat het betreffende materiaal zegt over eventuele welstand/welvaart. Hiervoor zijn onder andere dezelfde bronnen gebruikt zoals die bij deelvraag 6 genoemd worden.
8. **Wat zijn de opvallendste objecten die zijn aangetroffen en waarom zijn deze het opvallendst?**
   Hiervoor is er wederom gebruik gemaakt van materiaalonderzoek. Wanneer er bekend is wat er allemaal is aangetroffen, kan er een uitspraak worden gedaan over wat de opvallendste/bijzonderste objecten zijn.
9. **Wat is de informatiewaarde met betrekking tot welstand van de verschillende vondstcategorieën die doorgaans in een beerput worden aangetroffen?**
   Om deze vraag te kunnen beantwoorden is er gebruik gemaakt van literatuuronderzoek. Hiervoor zijn bijvoorbeeld "Steden in scherven"[21], "*Over bouwen en wonen van rijke burgers, vrome kerkmeesters en arme lieden. Het archeologische onderzoek in de Dieserstraat"*[22]*, "Uit de keuken van Herman Otto"*[23] *en "Rijke huishoudens, arme beerputten: het afleiden van sociale stratificatie aan de hand van serviesgoed in beerputten nader bekeken"*[24] bekeken.

[15] Groothedde/Van Helbergen 2007.
[16] Een kwispedoor is een spuwpot waar bijvoorbeeld pruimtabak in werd uitgespuugd.
[17] Van Oosten 2005.
[18] Bartels 1999a; Bartels 1999b.
[19] Clevis/Smit 1990.
[20] Clevis et al. 1989.
[21] Bartels 1999a.
[22] Groothedde 2003.
[23] Groothedde/Van Helbergen 2007.
[24] Van Oosten 2005.

10. **Welke andere soortgelijke 18e-eeuwse vondstcomplexen (beerputten) zijn er bekend binnen Zutphen en soortgelijke steden (rivierenregio)?**
    Deze deelvraag is met behulp van literatuuronderzoek beantwoord. Hiervoor zijn onder andere "Zutphens glas zonder glans"[25], "*Uit de keuken van Herman Otto*"[26], "*Binnen bij de meestersmid*"[27], *"Het Houten Wambuis"*[28], *"Op de thee bij de dominee"*[29], *"Over bouwen en wonen van rijke burgers, vrome kerkmeesters en arme lieden"*[30], *"Vijf eeuwen afval"*[31], *"Zilver gesmeed, goud geleefd"*[32], *"Geschapen landschap"*[33], *""…omtrent het Houwten Wambois""*[34] en *"Het afval van de familie van Heeckeren"*[35] *bekeken.*
11. **Wat voor beroepen beoefenden de gebruikers van soortgelijke 18e-eeuwse vondstcomplexen?**
    Hiervoor is er literatuuronderzoek gedaan. Er is voor het beantwoorden van deze deelvraag gebruik gemaakt van dezelfde bronnen als bij deelvraag 10.
12. **Welke verschillen/overeenkomsten tussen de verschillende vondstcomplexen zijn er waar te nemen vergeleken met het onderzochte vondstcomplex?**
    Voor deze deelvraag geldt hetzelfde als voor deelvraag 10 en 11.

1.8 Verantwoording

Er is gekozen voor verschillende onderzoeksmethoden omdat deze tezamen het meest complete- en duidelijk beeld zullen vormen over de gebruikers. Het materiaalonderzoek wordt gebruikt om te bepalen met wat voor soort materiaal we te maken hebben en waar dit materiaal voor heeft gediend. Met historisch onderzoek kom je wat meer te weten over wie de gebruikers waren van de objecten en hoe hun leven er in grote lijnen heeft uitgezien. Het literatuuronderzoek wordt gebruikt om een duidelijk beeld te vormen over de sociaaleconomische verhoudingen tussen verschillende lagen van de samenleving in de 18e eeuw. Daarnaast is het belangrijk dat men zich in de benodigde materie inleest voor er gestart wordt met een onderzoek. Met enige voorkennis is en schrijven van een duidelijk onderzoek een gemakkelijkere taak, die uiteraard de kwaliteit ten goede komt.

[25] Groothedde/Henkes 2003.
[26] Groothedde/Van Helbergen 2007.
[27] Fermin/Groothedde 2010a.
[28] Fermin/Groothedde 2010b.
[29] Geerligs 2017.
[30] Groothedde 2003.
[31] Groothedde/Henkes 2008.
[32] Broekhof 2014.
[33] Bouwmeester/Fermin/Groothedde 2008.
[34] Fermin 2013.
[35] Van der Storm 2012.

2 Resultaten onderzoek

2.1 Inleiding op een vondstcomplex

2.1.1 Archeologisch onderzoek

Van 21 november 1996 tot 31 oktober 1997 werd door de gemeentelijke archeologische dienst van Zutphen een diepgaand archeologisch onderzoek uitgevoerd in het kader van het nieuw te bouwen stadhuis in Zutphen. De locatie betrof de driehoek 's Gravenhof / Lange Hofstraat / Kuiperstraat in de historische binnenstad. Deze locatie ligt aan het oude bestuurlijke centrum van de stad, daarom waren de verwachtingen van deze opgraving hooggespannen. De realiteit stelde niet teleur, er zijn zeer fraaie vondsten gedaan, er is nieuwe informatie over het ontstaan en de ontwikkeling van Zutphen verkregen.[36]



Figuur 1: Sfeerimpressie opgravingsput Zutphen-Stadhuis. De traptoren behorende tot de Lange Hofstraat 1-3 is op de achtergrond te zien.

Er zijn vondsten van verschillende aard aangetroffen die een lange periode van bewoning bestrijken. Het terrein blijkt bijna 2000 jaar onafgebroken bewoond te zijn. Verschillende sporen duiden erop dat er een Vikingaanval is geweest in 882. Na deze Vikingaanvallen is er een ringwalburg aangelegd. Op het plein 's-Gravenhof zijn de resten van een imposante tufstenen Palts opgegraven. Rond het jaar 1125 werd rond de palts en de immuniteit van de Sint Walburgiskerk en het bijbehorende kapittelklooster een flinke verdedigingswal met diepe gracht aangelegd. In de loop van de 12e eeuw kwam de stedelijke nederzetting Zutphen steeds meer in de machtsgreep van de Gelderse graven. In deze periode maakte de nederzetting een flinke groei door en kreeg het aan het einde van de 12e eeuw stadsrechten van Graaf Otto 1 van Gelre en Zutphen. Hierdoor veranderde de juridische positie van de nederzetting Zutphen, wat reden gaf voor het dempen van de oude verdedigingsgracht en de slechting van de wal. Op dit terrein werd het toen mogelijk om de stad uit te breiden. Ten oosten en noorden van de Sint Walburgiskerk werden op de immuniteit van het kapittelklooster gebouwd en ten noorden van de voormalige palts ontstond een nieuw bestuurlijk centrum, het stadhuis. Dit alles is gebouwd op de plaats van de oorspronkelijke wal en dichtgegooide gracht. Omdat de eerbiedwaardige oude hof van de graven met voormalige koningspalts veel aantrekkingskracht uitoefende op adel uit de stad en uit de omgeving, zijn er meerdere andere adellijke stadsverblijven rondom de Oude Hof van Bronckhorst te vinden. Bijvoorbeeld Huize van den Kasteele, de Nieuwe Hof van Bronckhorst, de Hof van Heeckeren, de Hof van Wisch en op andere plekken in de stad de Hof van Hackfort en de Hof van Flodorf. Het waren winterhuizen van de landadel en waren vaak uit meerdere panden samengesteld.[37]

[36] Groothedde/Van Helbergen 2007, 3.
[37] Groothedde/Van Helbergen 2007, 3-4.

Vondstmateriaal

Het vondstmateriaal dat onderzocht wordt in dit onderzoek is aangetroffen in een kuil in de bouwput van het nieuwe stadhuis. In deze kuil is de inhoud van een geleegde beerput gedumpt die behoord heeft tot het adellijk stadsverblijf; het Hof van Bronckhorst (Lange Hofstraat 1-3). Het gaat hier om één van meerdere beerputinhouden die op dit terrein zijn aangetroffen.[38]

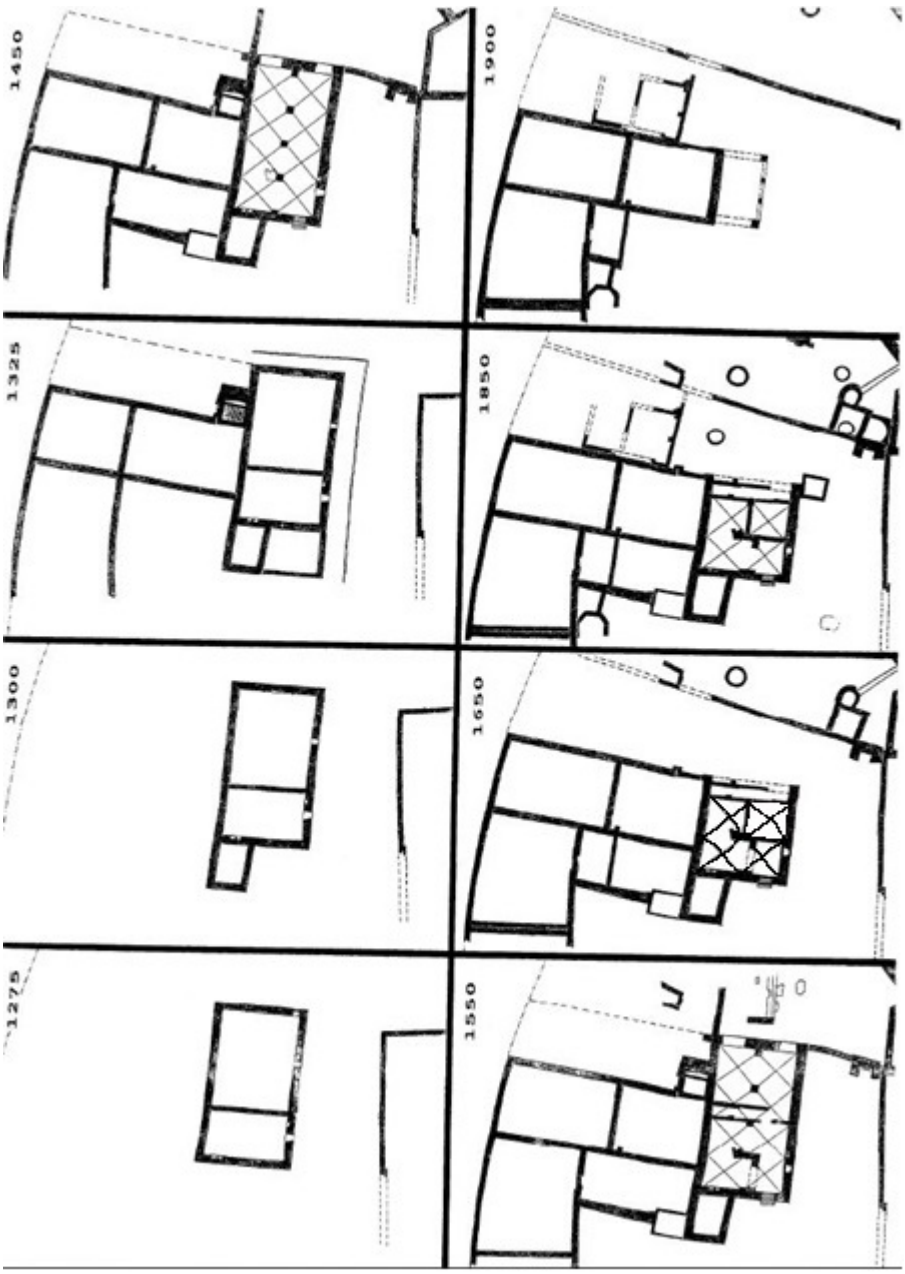
De beerkuil is aangetroffen achter in de voormalige tuin van het grote patriciërshuis (Lange Hofstraat 3), dat hoorde bij het Nieuwe Hof van Bronckhorst uit 1631. De tuin grensde aan het koetshuis dat zich aan de Kuiperstraat 5 bevond.[39] Een patriciërshuis is een huis waar een aanzienlijke burger/adellijke persoon/stadsregent in woonde. Patriciërshuizen worden ook wel herenhuizen genoemd.

De inhoud van de kuil waar de inhoud van de geleegde beerput in begraven is, heeft toebehoord aan (het gezin van) Gerhard Jan Opgelder. Gerhard Jan Opgelder en zijn gezin (en eventueel personeel) hebben de desbetreffende beerput tussen circa 1744 en circa 1825 in gebruik gehad.[40] Dit is medebepaald aan de hand van de aangetroffen kleipijpen in het vondstcomplex.[41] De dateringen van de kleipijpen passen binnen de jaartallen die te vinden zijn in Historisch Kadaster Zutphen, die ons vertellen dat het pand van 1744 tot 1825 in bezit is geweest van de familie Opgelder.

[38] Communicatie met Michel Groothedde 2018.
[39] Henkes s.a., 1.
[40] NL-ZuRAZ, Historisch Kadaster Zutphen 0361, inv. Nr. 4.
[41] Van Oostveen 2010, 39.

2.1.2 De oude- en nieuwe Hof van Bronckhorst

De oude Hof van Bronckhorst is opgezet rond 1275 als een zaalhuis[42] (15 x 8,5 meter) en diende als winterresidentie van de heren Van Bronckhorst. Het is eeuwenlang zeer intensief bewoond. In de loop van de Middeleeuwen werd het flink verbouwd en uitgebreid met woonvleugels aan de Kuiperstraat. Het hoofdgebouw werd volledig onderkelderd nadat het terrein een ruime meter was opgehoogd. Het pand raakte echter in verval waardoor er rond 1610 met een gedeeltelijke afbraak van de Oude Hof werd begonnen door Joost van Bronckhorst (graaf Van Limburg Stirum). Vanaf 1628 werd gebouwd aan de Nieuwe Hof van Bronckhorst aan de Lange Hofstraat (de panden Lange Hofstraat 1 en 3 zijn nu het monumentale middelpunt van het nieuwe stadhuis). Het complex, dat uit drie woonvleugels en een traptoren bestaat, werd in 1631 voltooid. Door deze nieuwe bouwactiviteiten werd vanaf de 17e eeuw de Oude Hof definitief als residentie voor de familie Van Stirum opgeheven. Het bleef in gebruik als zomerkeuken en opslagruimte achter het nieuwe wooncomplex aan de Lange Hofstraat.[43]



Figuur 2: De bouwkundige ontwikkeling van de oude en nieuwe Hof van Bronckhorst van ca. 1275 tot 1900. De Kuiperstraat (noordwesten) is links bij de jaartallen te zien. Aan de rechterkant is de ommuring van het 's Gravenhof te zien.

[42] Een zaalhuis was een type huis dat in het midden een grote zaal had als woonvertrek.
[43] Groothedde/Van Helbergen 2007, 3-6.

Op figuur 2 is de bouwkundige ontwikkeling van de oude Hof van Bronckhorst van circa 1275 tot 1900 te zien. Het Oude Hof werd steeds meer verlaten en afgebroken. Rond 1880 is het resterende deel uiteindelijke gesloopt[44].

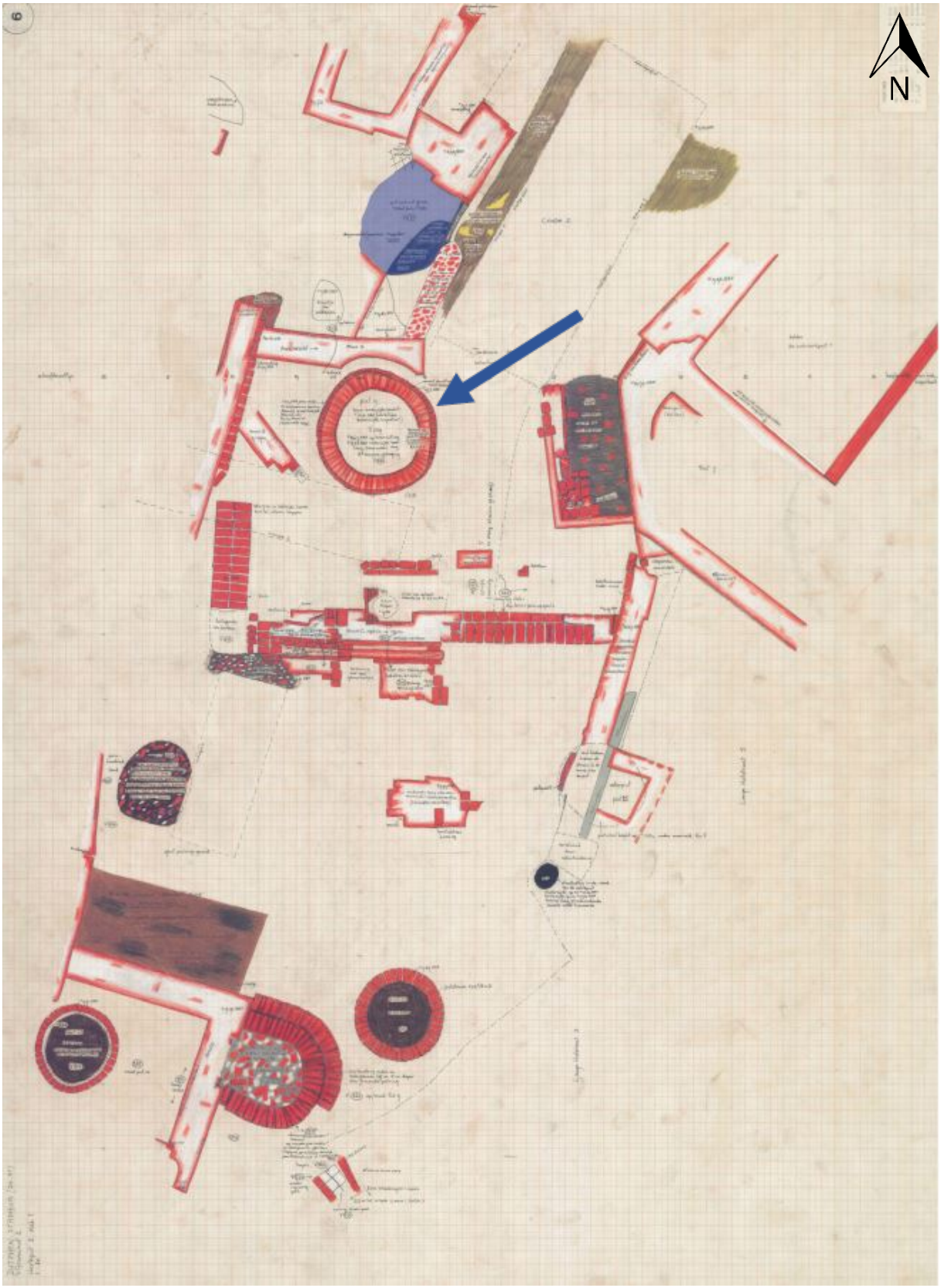
Op 21-05-1744 kocht Gerhard Jan Opgelder het Nieuwe Hof van Bronckhorst (Lange Hofstraat 1-3) van zijn voorganger Joost Jan Optenoord die het pand van 1685 tot 1744 heeft bewoond.[45] In 1825 werd het pand verkocht door Engelbert Opgelder, de zoon van Gerhard Jan Opgelder.[46] Engelbert Opgelder erfde het pand vermoedelijk in 1793 (het sterfjaar van zijn moeder, Bartha Op ten Noort).[47] Het is mogelijk dat Bartha en Joost Jan familie zijn van elkaar, hier is echter geen verder onderzoek naar gedaan. De verschillen in schrijfwijze van de naam Optenoord of Op ten Noort zijn gebruikelijk voor die tijd. Namen werden regelmatig anders geschreven blijkt uit het bekijken van verschillende bronnen in het archief. De vorm waarin bepaalde namen het meest worden gebruikt in de gebruikte bronnen in dit onderzoek worden aangehouden.

2.2 Beerkuil V248

2.2.1 Locatie, opbouw en inhoud van de beerkuil

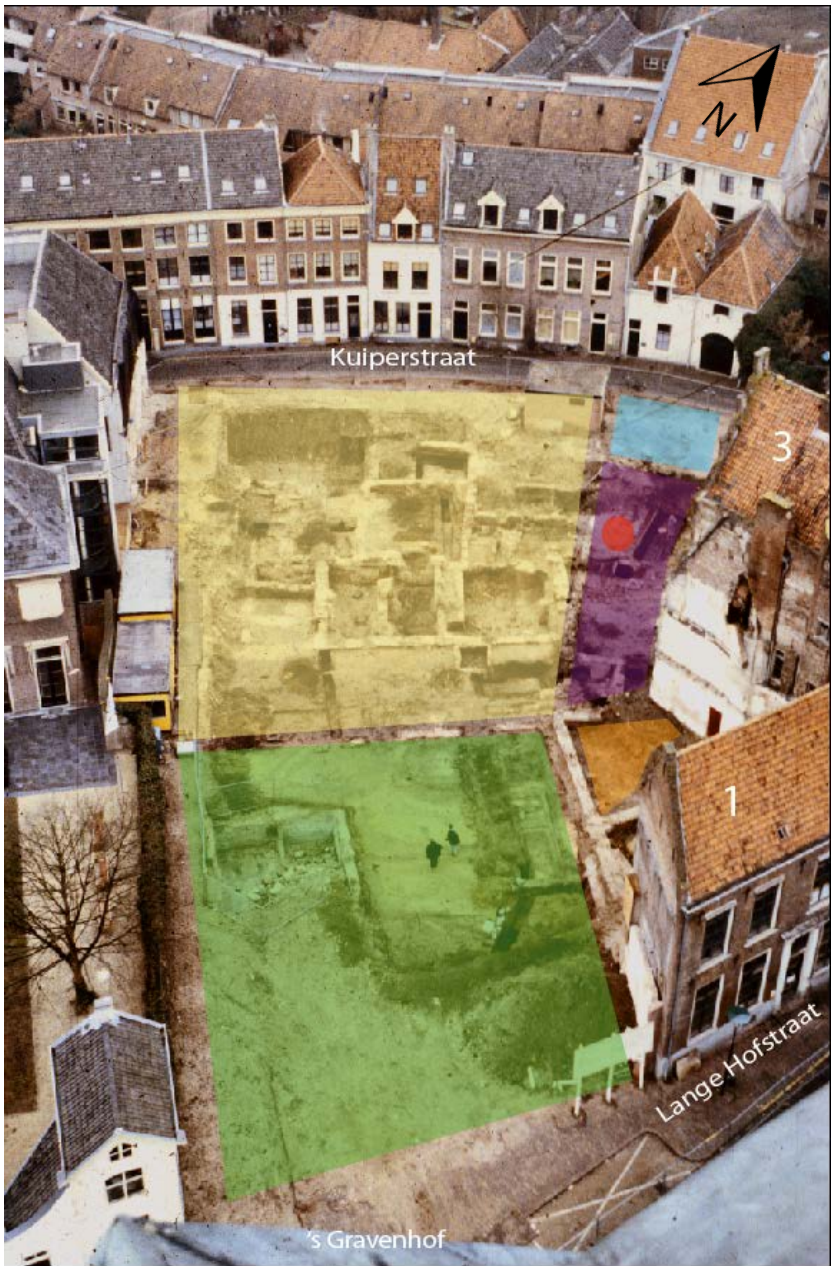
Wanneer naar de veldtekeningen wordt gekeken, wordt duidelijk dat de beerkuil, die in dit onderzoek centraal staat, zich in werkput 2 bevond, tussen vlak 1 en 2 in. De beerkuil met vondstnummer 248 is dagzomend in vlak 1 aangetroffen, maar kwam pas echt aan licht toen er van vlak 1 naar vlak 2 verdiept werd. Dit is handmatig gebeurd. Beerkuil V248 is alleen deels zichtbaar in vlak 1, vanaf vlak 2 is de beerkuil niet meer zichtbaar. De kuil bevindt zich dus min of meer tussen vlak 1 en 2 in. Daarom is al het vondstmateriaal uit kuil V248 als één vondstnummer verzameld. Helaas zijn er geen profiel- of coupetekeningen gemaakt van de beerkuil. Michel Groothedde weet ons echter te vertellen dat de kuil een onregelmatige vorm had en diep was.[48] Omdat er uit de documentatie niet blijkt hoe diep en wat voor vorm de beerkuil heeft gehad, moet er met een geschatte vorm worden gewerkt. Deze schatting is gemaakt in overleg met Michel Groothedde, de projectleider toentertijd. Op figuur 3 is de geschatte vorm van de beerkuil te zien. Het lijkt op basis van de locatie van het materiaal en de vorm en diepte van de kuil om een zogenaamde beerstortkuil te gaan. Beerstortkuilen zijn kuilen die de secundaire deposities uit een geleegde beerput bevatten. Het beer uit de beerput is dus in de kuil gedeponeerd.[49]

[44] Groothedde/Van Helbergen 2007, 3-6.
[45] NL-ZuRAZ, Historisch Kadaster Zutphen 0361, inv. Nr. 4.
[46] NL-ZuRAZ, Historisch Kadaster Zutphen 0361, inv. Nr. 4.
[47] NL-ZuRAZ, *Retro-acta Burgerlijke Stand Zutphen*, 0403, inv.nr. 1894.
[48] Communicatie met Michel Groothedde 2018.
[49] Van Oosten 2015, 299.



Figuur 3: Het blauw gemarkeerde gebied geeft de locatie (en de geschatte vorm en grootte) van beerkuil V248 weer, de blauwe pijl geeft beerput 9 weer. Deze vlaktekening is ook in de bijlage toegevoegd in groter formaat.

Wat opvalt is dat de kuil pal naast een dakpanbeerput (beerput 9) is aangetroffen. Dakpanbeerputten zijn vooral een 17e-eeuws en 18e-eeuws fenomeen. De beerputten werden gemaakt van middeleeuwse dakpannen die in steden in groten getale vrijkwamen toen deze vervangen werden door golfpannen. In 1960 verdwenen de laatste middeleeuwse dakpannen van een huis in Nederland (Houtmarkt 51, te Zutphen). Dit fenomeen komt zeer veel voor in Deventer en in iets mindere mate in Zutphen, Doesburg en Zwolle.[50] De beerlaag van beerput 9 heeft het vondstnummer V294 gekregen (figuur 5). Beerput 9 en beerkuil V248 bevinden zich beide op het erf van de Nieuwe Hof van Bronckhorst. De hoofdbebouwing van de Nieuwe Hof van Bronckhorst bestaat uit de panden Lange Hofstraat 1 en 3 (zie figuur 4) en het perceel liep door tot aan de Kuiperstraat 5, wat toen het koetshuis was.[51] De plek waar het koetshuis heeft gestaan is in het lichtblauw te zien op Figuur 4. De beerput en de kuil lagen dus op het binnenhof/erf (het binnenterrein is in het paars te zien en de beerkuil V248 in het rood op figuur 4).



Figuur 4: Overzichtsfoto vanuit de toren van de Walburgiskerk te Zutphen.

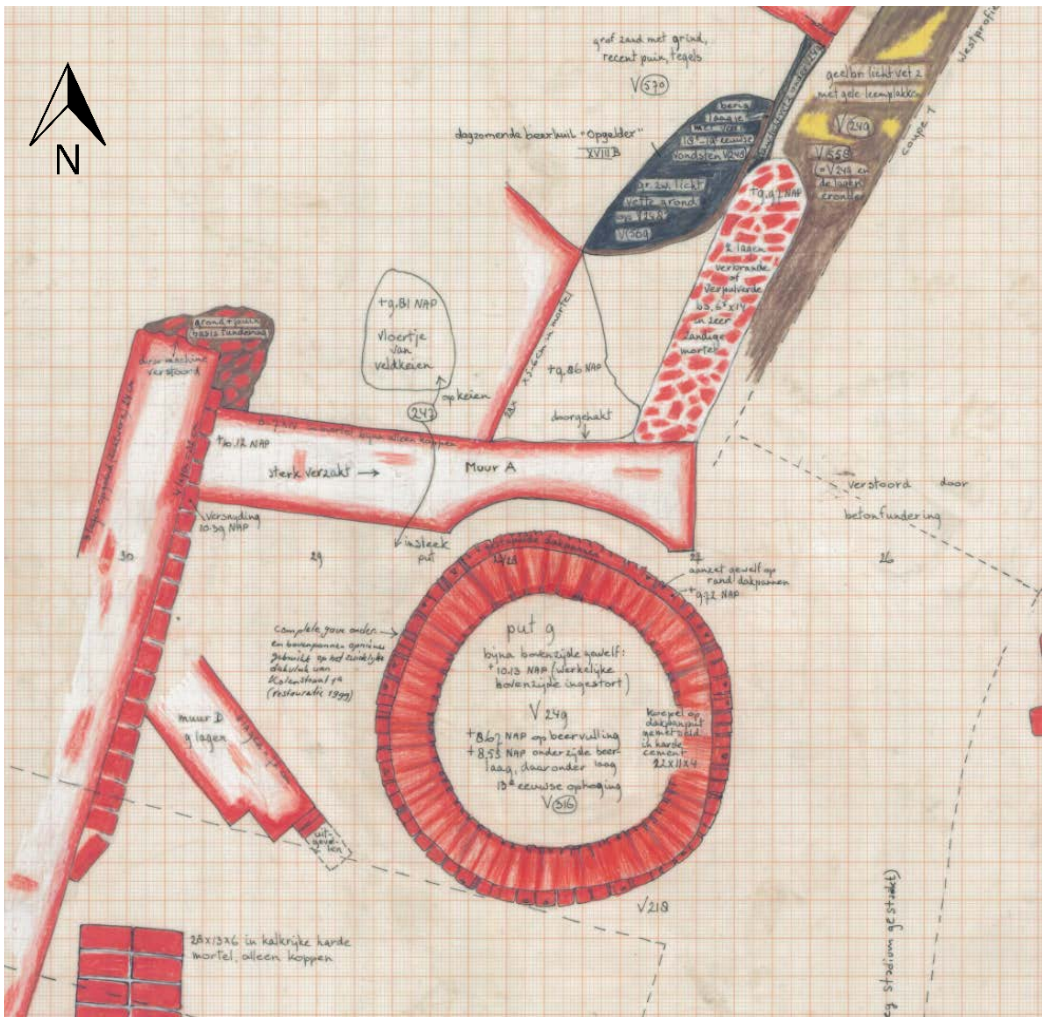
Legenda

	Cour (hofje)
	Beerkuil V248
	Facilitair binnenhof/erf
	Koetshuis
	Oude Hof van Bronckhorst
	Tuin

[50] Communicatie met Michel Groothedde op 15-06-2018.
[51] NL-ZuRAZ, Historisch Kadaster Zutphen 0361, inv. Nr. 4.

Tijdens de opgraving zijn er allerlei kleine funderingen en meerdere beerputten- en of kuilen aangetroffen op het binnenterrein (zie figuur 3 en 4). Dit maakt duidelijk dat er zich op het binnenterrein zeer waarschijnlijk keukens en latrines bevonden. Het is waarschijnlijk dat hier het personeel werkte en mogelijk ook woonde. Veel van het materiaal is dus vermoedelijk te koppelen aan de keukens en het personeel en mogelijk niet direct aan het huishouden van Opgelder. Over welk materiaal wél en niét direct aan het gezin toe te schrijven kan worden, volgt later meer informatie.

De positionering van de kuil pal naast beerput 9, doet vermoeden dat het materiaal uit de kuil de inhoud geweest is van beerput 9. Daarom is het materiaal dat is aangetroffen in beerput 9 bekeken en vergeleken met het materiaal uit de kuil. Hieruit kunnen helaas geen conclusies worden getrokken. Er zijn maar een paar scherven aardewerk achtergebleven in beerput 9, die voor de rest voornamelijk uit een laag beer bestond. Het bekijken van de scherven biedt geen uitkomst over of het aangetroffen vondstmateriaal in de beerkuil afkomstig is uit de nabijgelegen beerput. De beerput is dus mogelijk zeer grondig geleegd, of het materiaal is afkomstig uit een niet opgegraven beerput.



Figuur 5: Een overzichtskaart met de positie van de dakpanbeerput (put 9, V249) ten opzichte van de beerkuil (V248). Schaal: 1:20.

Op de vlaktekeningen is te zien dat op de binnenplaats van het Nieuwe Hof van Bronckhorst meerdere beerputten aanwezig zijn geweest. Uit deze beerputten is maar een zeer beperkt aantal aardewerken scherven tevoorschijn gekomen. Bij het bekijken van deze scherven blijkt dat het hier voornamelijk om middeleeuws aardewerk gaat. Dit past niet binnen het vondstcomplex dat aan de familie Opgelder wordt toegeschreven. Daarom is het onduidelijk of- en uit welke beerput het materiaal uit de beerkuil afkomstig is. Dat zich boven de beerkuil een latrine heeft bevonden, lijkt uitgesloten. De onregelmatige vorm en de diepte van de kuil wijzen erop dat het om de herbegraven inhoud van een geledigde beerput gaat. Daarnaast zijn er op de vlaktekeningen geen aanwijzingen te zien die duiden op de aanwezigheid van een latrine of andere structuren boven de beerkuil. Het lijkt er dus op dat de beerput waar dit materiaal uit afkomstig is, of zeer grondig geleegd is, of niet

onderzocht is, waardoor het nu onmogelijk te bepalen is uit welke van de beerputten het materiaal oorspronkelijk afkomstig is. Aangezien er geen scherven in de dichtstbijzijnde omliggende beerputten zijn aangetroffen die op scherven/objecten uit de beerkuil van Opgelder passen, is het niet met 100% zekerheid te zeggen dat het om een beerkuil gaat. Tijdens het archeologisch onderzoek in 1996-1997 zijn namelijk onder de panden Lange Hofstraat 1 en 3, verschillende beerputten aangetroffen, echter deze werden niet bedreigd door de graafwerkzaamheden en zijn dus niet onderzocht. Wellicht is het vondstmateriaal uit één van deze beerputten afkomstig. Dit kan helaas niet aangetoond worden zolang de beerputten onder de eerdergenoemde panden niet onderzocht worden.

2.2.2 Complexdatering

Tijdens de opgraving is een complexdating vastgesteld van 1744-1780. Aan de hand van deze datering is vervolgens bepaald dat het vondstmateriaal gekoppeld kon worden aan het huishouden van de familie Opgelder. Deze complexdating is als basis gebruikt in dit onderzoek.

Allereerst is er naar het keramische vondstmateriaal gekeken. Veel keramische objecten hebben een vrij brede looptijd gekend (zoals de verschillende roodbakkende testjes die zijn aangetroffen), waardoor deze niet altijd een betrouwbare datering opleveren. Daarnaast blijkt dat er objecten zijn die uit 1675 kunnen dateren, maar ook uit 1850. Dit biedt dus op zichzelf geen betrouwbare complexdatering. Kleipijpen bieden hierbij mogelijk enige uitkomst. Kleipijpen zorgen voor een strakke datering omdat deze de kortste levensduur hebben van alle vondsten. Omdat de pijpen zeer kwetsbaar zijn, sneuvelen ze meestal ook in de periode waarin ze gebruikt worden. De kleipijpen zijn door Jan van Oostveen gedetermineerd en gedateerd. [52] De kleipijpen zijn allen van hoge kwaliteit[53], waardoor ervan uitgegaan kan worden dat deze kleipijpen door de familie zelf in gebruik zijn geweest en niet door eventueel personeel. Op basis van de dateringen van de kleipijpen kan worden opgemaakt dat deze kleipijpen op zijn vroegst in 1760 in de beerput zijn beland, en op zijn laatst in 1824 (zie tabel 1).

Datering kleipijp	Aantal
1760-1800	3
1765-1800	1
1770-1800	10
1780-1820	1
1784-1824	1

Tabel 1: Dateringen van de kleipijpen.

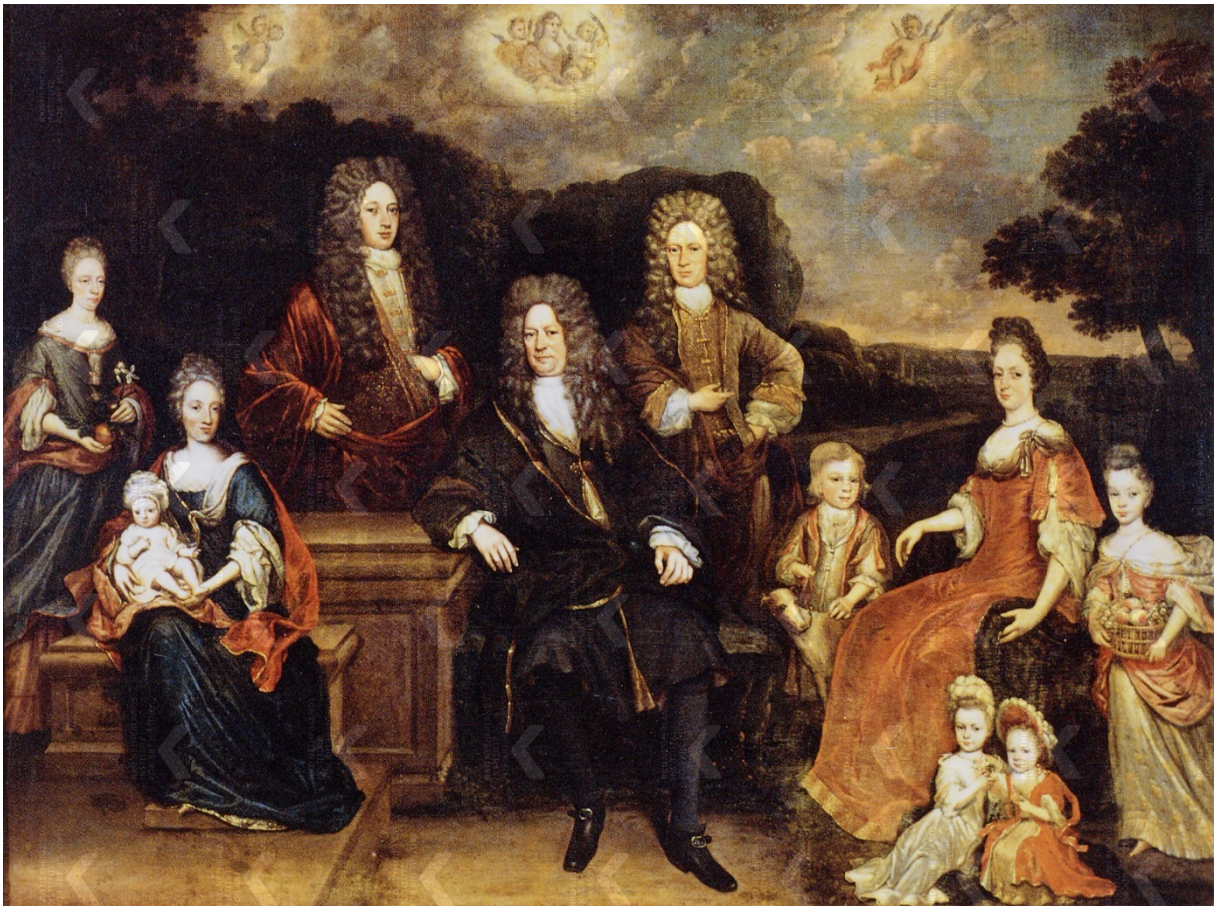
Behalve het keramische vondstmateriaal moet er ook gekeken worden naar het glazen vondstmateriaal. Henkes heeft het glas (met vondstnummer 248) dat geborgen is gedetermineerd en gedateerd.[54] Henkes geeft aan dat 1744 – circa 1785 de geschatte datering is op basis van de glazen vondsten.

Kort samengevat heeft het glas een begindatering van 1744 en een einddatering van ongeveer 1785. De kleipijpen hebben gemiddeld genomen een begindatering van ongeveer 1769 en een einddatering van ongeveer 1803. De keramische objecten die in het Deventer Systeem zijn opgenomen, hebben een gemiddelde begindatering van 1725 en een gemiddelde einddatering van 1792.

[52] Van Oostveen, 2010.
[53] Van Oostveen, 2010.
[54] Zie bijlage 4 voor de publicatie met catalogus van Henkes.

2.2.3 De voormalige eigenaren van het vondstmateriaal

Op basis van het onderzochte vondstmateriaal en het uitgevoerde historisch onderzoek naar de mogelijke gebruiker(s) van de inhoud van deze beerstortkuil, is vastgesteld dat het materiaal heeft toebehoord aan de familie Opgelder. Volgens het historisch kadaster kocht Gerhard Jan Opgelder op 21 mei 1744 het huis aan de Lange Hofstraat (Lange Hofstraat 1-3) met stal, uitkomende in de Kuiperstraat, van Joost Jan op ten Noort en Gertruid Margeretha Daendels.[55] In het historisch kadaster Zutphen is ook te vinden dat het pand in 08-08-1825 namens Engelbert Opgelder (de zoon van Gerhard Jan Opgelder) verkocht is aan Rutger Voortman.[56] De beerkuil bevond zich achterin de toenmalige tuin (erf) van het Hof van Bronckhorst (zie figuur 3 en 4) . Tijdens de opgravingen in '96-'97 zijn verschillende sporen en restanten van allerlei bijgebouwtjes aangetroffen die zich op het erf bevonden. Vermoedelijk zijn dit latrines en keukens geweest, gezien de aanwezigheid van verschillende beerputten en beerstortkuilen.



Figuur 6: Schilderij vervaardigd door Dirck van Loonen rond 1701. Het doek toont Barthold van Diemen omringd door zijn dochters, schoonzonen en kleinkinderen.

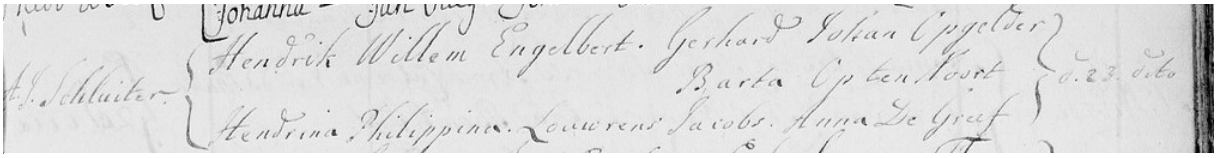
In figuur 6 is Gerhard Johan Opgelder helemaal rechts onderin zittend te zien. Het schilderij is een familieportret van Barthold van Diemen. Barthold van Diemen staat centraal afgebeeld als pater familias. Hij heeft verschillende functies binnen het stadsbestuur van Zutphen bekleed, waaronder die van burgemeester in de periode 1674-1714. Aan zijn rechterhand zijn achtereenvolgens afgebeeld: Wilhelm van Hasselt, diens vrouw Aleyda van Diemen met hun tweede zoontje Barthold van Hasselt op schoot en Hester van Diemen. Aan zijn linkerhand Everhard Opgelder (de vader van

[55] NL-ZuRAZ, Historisch Kadaster Zutphen, 0361, inv.nr. 4.
[56] NL-ZuRAZ, Historisch Kadaster Zutphen, 0361, inv.nr. 4.

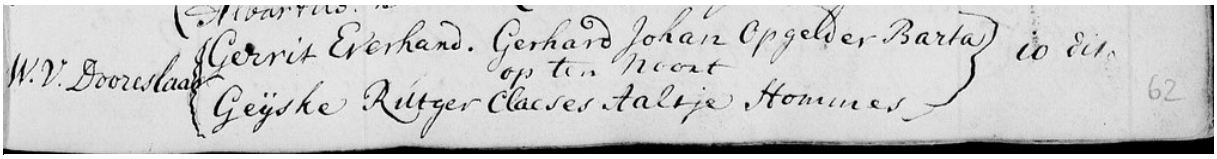
Gerhard Johan Opgelder, Barthold van Diemen Opgelder, diens vrouw Anna Catharina van Diemen en Maria Gerhardina Opgelder. Zittend rechts op de voorgrond: Alberta Hadewich Opgelder en zoals al eerder benoemd Gerhard Johan Opgelder. In de lucht staan engelen afgebeeld die overleden familieleden symboliseren. Boven Barthold van Diemen staat zijn overleden echtgenote Maria Toll met hun twee jong overleden kinderen Jonas en Anna Catharina van Diemen afgebeeld. Boven Aleyda van Hasselt-van Diemen een jong overleden kleinkind (Johan van Hasselt) en boven Anna Catharina Opgelder-van Diemen een jong overleden kleinkind (Opgelder).[57] Het schilderij is te bewonderen in het Stedelijk Museum Zutphen.

2.2.4 De familie Opgelder

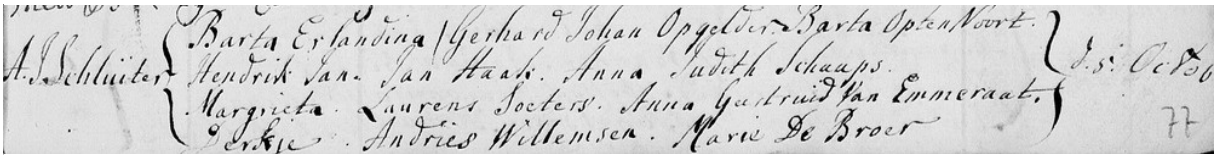
Zoals eerder vermeld, is het pand (waar de beerkuil bij gehoord heeft) aan de Lange Hofstraat op 21 mei 1744 aangekocht door Gerhard Jan Opgelder. Gerhard Jan Opgelder is volgens het trouwboek uit de periode 1726-1754 op 5 december 1734 getrouwd met Bartha Op ten Noort.[58] Uit het doopboek van de Nederduits Gereformeerde gemeente Zutphen uit de periode 1726-1811[59] blijkt dat Gerard Jan en Bartha drie kinderen hebben laten dopen. Gerrit Everhard Opgelder werd gedoopt op 10-01-1736, Hendrik Willem Engelbert Opgelder werd gedoopt op 23-06-1737 en Barta Erlandina Opgelder werd gedoopt op 05-10-1738 (figuur 7, 8 en 9).



Figuur 7: Een fragment uit het doopboek met de datum van de doop van Hendrik Willem Engelbert Opgelder.



Figuur 8: Een fragment uit het doopboek met de datum van de doop van Gerrit Everhard Opgelder.



Figuur 9: Een fragment uit het doopboek met de datum van de doop van Barta Erlandina Opgelder.

Op basis van de trouwdatum en de doopdatum van de kinderen, kan worden vastgesteld dat Gerhard Jan Opgelder en Bartha Op ten Noort getrouwd waren en drie kinderen hadden voordat ze het pand aan de Lange Hofstraat kochten. Gerrit Everhard was toen het huis werd aangekocht (21-05-1744) 8 jaar en 4 maanden oud, Hendrik Engelbert was 7 jaar en 11 maanden oud en Barta Erlandina was 5 jaar en 6 maanden oud. Daarom mag worden aangenomen dat Gerhard Jan Opgelder samen met zijn vrouw en drie kinderen het pand bewoond heeft en dat zij allemaal mogelijke gebruikers zijn geweest van de inhoud van de beerkuil. Het is niet duidelijk tot wanneer de kinderen deel hebben uitgemaakt van het huishouden van Gerhard Jan Opgelder.

[57] https://www.collectiegelderland.nl/organisaties/museazutphen/voorwerp-P%2003737
[58] NL-ZuRAZ, Retro-acta Burgerlijke Stand Zutphen, 0403, inv.nr. 1890.
[59] NL-ZuRAZ, Retro-acta Burgerlijke Stand Zutphen, 0403, inv.nr. 1878.

Uit het Historisch Kadaster Zutphen blijkt dat Engelbert Opgelder (Hendrik Willem Engelbert Opgelder), nadat hij ook "de hof" heeft aangekocht op 16-12-1817, het "huis en erf met hof, en achter stal keuken en gang, uitkomende in Kuiperstraat" op 08-08-1825 verkocht heeft aan Rutger Voortman.[60] Het is dus aannemelijk dat de familie Opgelder vanaf circa dat moment, geen gebruik meer heeft gemaakt van de beerput waar het vondstmateriaal uit afkomstig is. Het is echter de vraag of en door wie de beerput tot 1825 in gebruik is geweest. Uit de begraafboeken die zijn bijgehouden in de periode 1750-1811 blijkt namelijk dat Gerhard Jan Opgelder overleden is in 1774 en begraven is op 18-12-1774 in de "*Groote Kerk*" te Zutphen.[61] Zijn vrouw Bartha op ten Noort overlijdt echter pas in 1793 en wordt begraven op 30-03-1793, ook in de "*Groote Kerk*".[62] Het is aannemelijk dat Bartha op ten Noort tot 1793 gewoond heeft aan de Lange Hofstraat. Daarna heeft waarschijnlijk Engelbert Opgelder de eigendommen van zijn ouders geërfd, gelet op het feit dat hij degene is die de panden aan de Lange Hofstraat/Kuiperstraat in 1825 verkoopt en als erfgenaam genoemd wordt.[63] Echter uit een overlijdensregister blijkt dat Engelbert Opgelder op 23-12-1824 overleden is.[64] Een aantal van zijn bezittingen (hierover volgt later meer informatie) werd na zijn dood verkocht door de "Executeuren van de nalatenschap van de Heer Opgelder".[65]

Aanmerkingen op de complexdating na historisch onderzoek

Gezien het feit dat de kleipijpen volgens Van Oostveen op zijn vroegst op 1760 gedateerd kunnen worden, is het mogelijk dat Gerhard Jan Opgelder zelf geen roker geweest is. Aangezien hij al sinds 1744 al aan de Lange Hofstraat woonde en er geen kleipijpen zijn aangetroffen die uit de periode 1744-1760 kunnen stammen. In 1760 waren de kinderen van Gerhard Jan echter alle drie al van volwassen leeftijd. Ervan uitgaande dat de dochter van Gerhard Jan en Bartha waarschijnlijk geen gebruik heeft gemaakt van de kleipijpen (het was in die tijd ongebruikelijk dat vrouwen rookten), zijn de zonen mogelijk de gebruikers van de kleipijpen geweest (Gerrit Everhard Opgelder was toen ongeveer 24 jaar oud en Hendrik Willem Engelbert Opgelder ongeveer 23 jaar oud). Het is echter ook mogelijk dat Gerhard Jan Opgelder op latere leeftijd is gaan roken, of dat de oudere kleipijpen op een andere plek beland zijn, waardoor deze nu niet zijn aangetroffen in de desbetreffende beerkuil. Een mogelijke locatie van de "missende kleipijpen" is in een van de beerputten onder de hoofdwoningen van het Nieuwe Hof van Bronckhorst (Lange Hofstraat 1 en 3). Deze beerputten zijn, zoals al eerder benoemd is, wel aanwezig, maar werden niet bedreigd, waardoor deze niet onderzocht zijn. De kleipijpen waren zoals eerder aangegeven allen van hoge kwaliteit, wat wijst op gebruik door de familie Opgelder. Het is daarom dan ook waarschijnlijk dat de kleipijpen gesneuveld zijn in één van de hoofdgebouwen en dat de kleipijpen daarna dan ook in de dichtstbijzijnde beerput zijn gedeponeerd. De gedeponeerde kleipijpen die in de beerkuil op het erf zijn aangetroffen, zijn mogelijk door het personeel in een van de hoofdpanden opgeruimd en meegenomen naar het erf waarna deze zijn weggegooid.

Kort samengevat heeft het glas een begindatering van 1744 en een einddatering van ongeveer 1785. De kleipijpen hebben gemiddeld genomen een begindatering van ongeveer 1769 en een einddatering van ongeveer 1803. De keramische objecten die in het Deventer Systeem zijn opgenomen, hebben een gemiddelde begindatering van 1725 en een gemiddelde einddatering van 1792. Het Historisch Kadaster Zutphen geeft aan dat het pand/de panden op 21 mei van het jaar 1744 is/zijn aangekocht en op 8 augustus 1825 verkocht door een erfgenaam van Engelbert Opgelder, aan Rutger Voortman.

[60] NL-ZuRAZ, Historisch Kadaster Zutphen, 0361, inv.nr. 4.
[61] NL-ZuRAZ, *Retro-acta Burgerlijke Stand Zutphen*, 0403, inv.nr. 1894.
[62] NL-ZuRAZ, *Retro-acta Burgerlijke Stand Zutphen*, 0403, inv.nr. 1894.
[63] *NL-ZuRAZ, Historisch Kadaster Zutphen, 0361, inv.nr. 4.*
[64] Gelders Archief, *Burgerlijke stand Gelderland,* 0207, inv.nr. 1863.
[65] Dijkhuizen s.a., 17-45.

Op basis van de kleipijpen zou je verwachten dat de inhoud van de beerkuil mogelijk niet al uit 1744 stamt, maar van op zijn vroegst 1760. Het is dus mogelijk dat er rekening gehouden moet worden met een gebruiksperiode die niet aansluit op de periode waarin familie Opgelder aan de Lange Hofstraat heeft gewoond (1744 – ca 1825). Het is ook mogelijk dat een deel van de vondsten die niet kloppen met de bewonersjaarstallen van het personeel afkomstig zijn die de bewoners overleefd hebben, of voor twee opeenvolgende bewoners heeft gewerkt. Het overige aangetroffen aardewerk kan echter wel degelijk uit de periode stammen waarin de familie Opgelder de panden bewoonde. Na het bespreken van de vondsten wordt nog kort teruggekomen op de complexdatering.

2.2.5 Keramische vondsten

In deze paragraaf worden de keramische vondsten uit de beerkuil (vondstnummers 248 en 646) waar een Deventer Systeem-type aan toegeschreven is, behandeld. De objecten zijn onderverdeeld in de functiegroepen tafelgerei, vermaak, keukengerei en hygiëne, verzorging en comfort. De functiegroep tafelgerei is onderverdeeld in eet- en drinkgerei. Daarnaast wordt er binnen de verschillende functiegroepen onderscheid gemaakt tussen de verschillende bakseltypes die zijn aangetroffen. Er worden bepaalde termen gehanteerd om de onderdelen van de objecten te beschrijven. Bij borden wordt er vaak gesproken over de “spiegel” en de “vlag”. De spiegel is het oppervlakte van het bord waar men het eten op legt. De vlag is de rand van het bord rondom de spiegel. In figuur 11is op de spiegel de afbeelding van een vis te zien. Op de vlag zijn in dit geval alleen concentrische cirkels te zien. De knik geeft de overgang van spiegel naar vlag aan. Voor de rest zijn de benamingen van de onderdelen van de vondsten redelijk vanzelfsprekend.

Tafelgerei

Eetgerei

De groep eetgerei bestaat voor het grootste deel uit faience borden. In het totaal zijn er minimaal 44 faience borden gereconstrueerd. Op één exemplaar na, zijn alle faience borden vrij doorsnee. Dit wil zeggen dat het goedkope en eenvoudig versierde borden zijn. Een van de faience borden lijkt van hogere kwaliteit te zijn. Het betreft een bol bord/schotel met een standring en een licht uitgebogen rand (type f-bor-16, cat.nr. 40). De kwaliteit van het glazuur en de meer gedetailleerde versiering wijzen op een product van hogere kwaliteit. Echter is er maar één faience bord/schotel van hogere kwaliteit aangetroffen binnen dit vondstcomplex, wat opvallend genoemd mag worden. Aangezien de meeste faience borden eenvoudig waren, het vrij hoge aantal borden en de locatie waar de borden zijn aangetroffen lijkt het aannemelijk dat deze borden niet door de familie zelf gebruikt zijn, maar door personeel van de familie.

Naast het eetgerei van faience, zijn er ook minimaal elf porseleinen borden aangetroffen. Het aantal porseleinen borden is aanzienlijk kleiner dan het aantal faience borden, mogelijk zijn deze borden in het hoofdhuis of bij de afwas/het uitserveren gesneuveld en door het personeel op het achtererf weggegooid. Naast de faience- en porseleinen borden is er één bord van roodbakkend aardewerk aangetroffen (r-bor-3, cat.nr. 5).

Naast de borden is er ook een viertal kommen van *brown stoneware* (industrieel steengoed) aangetroffen.

Faience

Er is slechts één bord van het type f-bor-16 (cat.nr. 40) aangetroffen. Dit bord is voorzien van een standring en is aan binnen- en buitenzijde afgerond. Het bord heeft dus geen vlag. Alle borden in het vondstcomplex zijn van Nederlandse afkomst en vermoedelijk afkomstig uit Delft. De rest van de faience borden in dit vondstcomplex zijn uitsluitend van het type f-bor-3 (cat.nr. 22 – 38, 42 exemplaren). Dit zijn borden met een (normale) brede vlag met een knik tussen de vlag en spiegel aan de binnenzijde van het bord en een afgeronde buitenzijde. Daarnaast heeft f-bor-3 altijd een standvlak. Het gaat voornamelijk om grof gedecoreerde goedkopere faience borden. De borden hebben afwisselende versieringen. De versieringen die meerdere keren voorkomen, of opvallend zijn, worden hieronder kort besproken.

De meest frequente versiering is (cat.nr. 28 en 29) een sterk versimpelde afbeelding van een bloempot of bloemenmand met bloemen erin op de spiegel (12 keer). De vlag is versierd met een herhalend patroon van een takje met drie blaadjes eraan. Er zijn zes stuks voorzien van blauwe versiering en zes stuks hebben paarse versiering (zie figuur 10). Paarse versiering komt vanaf ongeveer 1670 af en toe voor.[66] Het lijkt erop dat dit mogelijk twee setjes van minimaal 6 borden waren.



Figuur 10: Faience bord (f-bor-3).

Een versiering die ook veel voorkomt (zeven keer) is die van een (wat lijkt op een) yin en yang teken in het midden van de spiegel, wat waarschijnlijk een vrucht moet voorstellen. De vrucht is omringd door florale ornamentjes met stippen eromheen. De vlag is voorzien van een florale versiering die tevens omringd wordt door stippen. Voor alle zeven borden geldt dat ze blauwe versiering hebben. Catalogusnummer 38 geeft een voorbeeld van een bord met deze versiering. Mogelijk waren de borden met deze versiering ook een setje van 6, waarbij er een gesneuveld en vervangen is, waardoor er in totaal resten van 7 borden zijn aangetroffen met dergelijke versieringen.

Vier borden zijn op de vlag versierd met concentrische cirkels met daar tussenin stippen. Op de spiegel van de borden is een rozet te zien die omringd is door stippen en slingers met een band eromheen (cat.nr. 24). Ook voor deze borden geldt dat de versiering uitsluitend in blauw is uitgevoerd.

Er zijn drie borden die ook een rozet midden op de spiegel vertonen (cat.nr. 22). De rozetten zien er alle drie net iets anders uit. De vlag is voorzien van een blauwe band langs de rand. Eenzelfde rozetbord is te vinden in West-Friese Archeologische Rapporten 66.[67]

Twee borden (cat.nr. 25) zijn op de spiegel versierd met de afbeelding van een vis (in paars glazuur) met een paarse band eromheen. De vlag is voorzien van een dubbele concentrische cirkel. De afbeelding verraad mogelijk wat er van deze borden gegeten werd (zie figuur 11).

[66] Bartels 1999a, 202.
[67] Gerritsen/Duijn 2014.

Naast de twee opvallende borden met vissen erop, zijn er nog twee opvallende fragmenten van borden aangetroffen. Het gaat om borden die in meerdere kleuren versierd zijn. Het bord met catalogusnummer 30 is voorzien van plantaardige versiering, waarop bruine takken, groene bladeren en blauwe vruchten worden afgebeeld. Het bord met catalogusnummer 31 is ook voorzien van bruine takken en groene bladeren, maar heeft gele vruchten en een vliegend insect in bruin en geel. Polychrome versieringen zoals deze komen het meest voor in vondstcomplexen uit het midden van de 18e eeuw.[68] Tijdens het onderzoek naar soortgelijke borden als degene die in dit vondstcomplex zijn aangetroffen, is een aantal afbeeldingen van borden aangetroffen die in hun versiering sterke overeenkomsten vertonen. Het gaat om borden waarop een fruitmand staat afgebeeld[69], borden met een afbeelding van een pauw in een landschap[70] of een vogel op een rots[71] erop en borden waar een Aziatische rotstuin op staat afgebeeld met een opvallende boom erin.[72] Binnen dit vondstcomplex zijn twee borden aangetroffen waar een landschap met een vogel (waarschijnlijk een pauw) erin wordt afgebeeld in blauwwit (cat.nr. 34), twee borden vertonen een tuintje met een opvallende boom erin (cat.nr. 33) en op vier borden in het vondstcomplex staat een fruitmand afgebeeld, waarvan twee in blauwwit glazuur (cat.nr 35), een met paars-wit glazuur (cat.nr. 37) en een bord met verschillende kleuren glazuur (cat.nr. 23). In het boek *Onbekend tinglazuuraardewerk* van Klijn staan borden afgebeeld waarvan de versiering sterk overeenkomt met de borden die in dit vondstcomplex zijn aangetroffen.[73] De versieringen op de borden in *Onbekend tinglazuuraardewerk zijn echter* in veel meer detail uitgevoerd en horen ze bij de majolica-traditie. Faience was in opmars omdat men moest concurreren met het porselein dat in toenemende mate beschikbaar werd in de Nederlanden in het begin van de 17e eeuw).[74] Het is denkbaar dat de ontwerpen van de versieringen op de majolicaborden als voorbeeld/inspiratie zijn gebruikt voor de faience borden die in dit vondstcomplex zijn aangetroffen. Bij de faienceborden in dit vondstcomplex gaat het echter om versimpelde, met blauw of paars versierde “namaak”. De majolica borden in *Onbekend tinglazuuraardewerk* zijn voorzien van polychrome versieringen en zijn veel gedetailleerder uitgevoerd. Vermoedelijk is het ontwerp van de versiering van de majolica borden versimpeld en gebruikt om goedkope faience borden te maken. Door nieuwe uitvindingen op product-technisch vlak verdwijnt de verfijnde Barokke vormgeving op borden. In plaats daarvan is er een versimpeling in de vormgeving en versiering waar te nemen. Hierdoor werden schilderingen soms erg stilistisch.[75]



Figuur 11: f-bor-3 met vis op de spiegel.

[68] Bartels 1999a, 202.
[69] Klijn 2003, 169.
[70] Klijn 2003, 169.
[71] Communicatie met Annelies Berends.
[72] Klijn 2003, 193-200.
[73] Klijn 2003, 193-200.
[74] Berends/Vermeulen 2017, 32-35.
[75] Berends/Vermeulen 2017, 6-7.

In dit vondstcomplex zijn voornamelijk grof gedecoreerde goedkope faience borden aangetroffen. Voor de majolica borden met een fruitschaal erop en de borden met een pauw erop uit *Onbekend tinglazuuraardewerk* geldt een datering van 1700-1750. De faience borden met dezelfde (sterk versimpelde) versiering zijn te dateren in 1750-1800. Faience borden zoals degene die in dit vondstcomplex zijn aangetroffen worden in verschillende publicaties beschreven en gedateerd. Zo wordt dit type bord in RAMA 5a[76] gedateerd in de periode 1750-1800. In de publicatie van G.T.C. van den Berg wordt dit type borden ook gedateerd in de periode 1750-1800.[77]

Aziatisch porselein

Er zijn drie borden van het type p-bor-5 aangetroffen in dit vondstcomplex. Borden van deze typering kenmerken zich door een knik die de overgang vormt tussen de vlag en de spiegel van het bord en zijn voorzien van een standring. Alle drie de borden zijn voorzien van veldspaatglazuur met blauw onderglazuur. Het bord met catalogusnummer 46[78] is op de vlag en de spiegel versierd met bloemen. De bloemen zijn afgebeeld tussen banden die op de rand van de vlag en op de randen van de knikken tussen vlag en spiegel zijn aangebracht. Een van de andere borden van het type p-bor-5 is op de vlag en de spiegel versierd met sierlijke plantaardige ornamenten. Het andere bord heeft een sterk gelijkende versiering als het hierboven beschreven bord, dit exemplaar bij de banden echter voorzien van een guirlande-achtige versiering. Op figuur 12[79] is een voorbeeld van p-bor-5 te zien.



Figuur 12: Voorbeeld van p-bor-5, schaal 1:4.

Naast type p-bor-5 zijn er vier schotels van het type p-bor-6 (cat.nr. 47 en 48) aangetroffen. Dit schoteltype is helemaal afgerond, waardoor het geen vlag heeft. Inwendig is het gehele oppervlakte van het bord versierd. Alle drie de schotels zijn voorzien van veldspaatglazuur met blauw onderglazuur. Op drie van de schotels (cat.nr. 47) is een landschap te zien met vissers in bootjes, bomen en planten en een pagode. De andere schotel (cat.nr. 48) is voorzien op de vlag voorzien van bloemversiering en op de spiegel staat een bloemenvaas met bloemen afgebeeld. Aan de onderzijde zijn bloemen en een merkteken afgebeeld. Er is geen verdere informatie over dit merkteken aangetroffen. Ook is er een exemplaar van p-bor-7 (cat.nr. 49) aangetroffen. Deze is voorzien van een accoladerand en staat op een standring. De wand is geschulpt aan de buitenzijde en aan de binnenzijde is een lichte knik van spiegel naar vlag aanwezig. De binnenkant is versierd met panelen met bloemen erin. Op de spiegel is een scene met een lange lijs en een zotje[80] te zien.

Er zijn ten minste vier borden aangetroffen van het type p-bor-8 (cat.nr. 50). Dit zouden er vijf kunnen zijn, aangezien er nog een bord is die dezelfde versiering vertoont, maar dit bord is te incompleet om met zekerheid te zeggen dat deze tot het type p-bor-8 behoort. Borden van dit type hebben een ronde wand tussen de vlag en de spiegel en zijn voorzien van een standring. Net als de eerdergenoemde borden, zijn deze borden voorzien van een veldspaatglazuur met een blauw onderglazuur. De borden stammen uit de Qianlong-periode (1730-1760[81]). Alle vier de borden zijn op de vlag voorzien van een kruisband en hebben een kapucijner-bruine rand. De spiegel toont bij alle

[76] Bitter et al. 1997, 3.
[77] Van den Berg 2006, 19-22.
[78] Dit bord is niet afgebeeld in de catalogus, figuur 12 is een voorbeeld van een dergelijk bord met een soortgelijke versiering.
[79] Peters 2015.
[80] Een zotje is een Chinees kinderfiguurtje dat vaak dansend wordt afgebeeld. Een lange lijs is een vaak gracieuze Chinese dame. Beiden staan vaak afgebeeld op Kangxi-porselein (18e eeuws).
[81] Bartels 1999a, 186.

vier de exemplaren een Chinees landschap met bomen, water met vissers en huisjes/pagodes. Het landschap op de spiegel is tevens omkaderd door een kruisband. Ten slotte is er een schoteltje aangetroffen van een type dat niet in het Deventer Systeem voorkomt (cat.nr. 51). Dit is een schoteltje met een knik aan de binnenzijde die de overgang van spiegel naar vlag vormt. De oppervlakte voelt geschulpt en de schotel is voorzien van een accoladerand en staat op een standring. De rand is iets uitstaand.

Roodbakkend aardewerk

Er is één bord aangetroffen van roodbakkend aardewerk. Het gaat om het Deventer Systeem type r-bor-3 (cat.nr. 5). Dit diepe bord is niet voorzien van een vlag en heeft een afgeronde hamerkopvormige rand. Het bord is voorzien van een standring. Gezien de kenmerkende zwarte vlekken die zijn waar te nemen in het baksel en glazuur, is het bord waarschijnlijk in Friesland geproduceerd. Het bord is niet voorzien van versieringen. Behalve dat dit bord als bord gebruikt werd, is het bekend dat deze borden ook weleens als deksel gebruikt werden. Er zijn namelijk borden van hetzelfde type aangetroffen met veel slijtage op de rand in plaats van de standring.[82] Er is bij dit bord echter veel meer slijtage te zien op de standring dan op de rand. Waarschijnlijk is dit type dus voornamelijk als bord gebruikt. Wat wel opvalt, is dat het bord precies als deksel past op de grote grape (r-gra-53, cat.nr. 8) die in dit vondstcomplex is aangetroffen. Het is mogelijk dat het bord voor lange tijd als bord gebruikt is en later een functie als deksel heeft gekregen.

Industrieel steengoed (*brown stoneware*)

Kommen werden gebruikt in de keuken om eten in voor te bereiden of om eten mee op te dienen. Ze werden mogelijk ook gebruikt als waskom. Daarnaast werden ze waarschijnlijk ook gebruikt om eten in op te slaan. Er zijn resten van in het totaal vier kommen aangetroffen. Drie van de vier kommen behoren tot het Engelse *brown stoneware* (industrieel steengoed). Alle drie de kommen zijn getypeerd als het type s3-kom-5 (cat.nrs. 57, 58, 59). De kommen behoren tot de vroege productie van *brown stoneware*.[83] Vermoedelijk zijn de kommen geproduceerd in Lambeth of Bristol. De kommen zijn, zoals de naam *brown stoneware* al doet vermoeden, bruin van kleur en zijn in- en uitwendig voorzien van zoutglazuur. Eén van de exemplaren heeft een diameter van 17,5 cm en de andere twee exemplaren hebben een diameter van 18 cm. Gezien de diameter zijn deze kommen waarschijnlijk op tafel gebruikt om eten uit op te scheppen. Naast de drie kommen is er een kop van *brown stoneware* aangetroffen. De kop heeft echter, net als de eerdergenoemde kommen, een diameter van 18 centimeter. Dit object is als kop getypeerd omdat de vormen van de s3-kommen in het Deventer Systeem niet overeenkomen met de vorm van deze “kop”. Omdat onder de s3-koppen wel een vorm te vinden is die overeenkomt met de vorm van deze “kop”, is het object als s3-kop-2 (cat.nr. 60) getypeerd. De grootte van de kop wijst echter op een gebruiksfunctie als kom. Het is lastig te bepalen wanneer in het Deventer Systeem iets als kop of kom getypeerd dient te worden, aangezien hier geen richtlijnen voor zijn gepubliceerd. Daarom is er binnen dit onderzoek vooralsnog voor gekozen dit object puur qua vorm als kop te determineren, met als opmerking dat de grootte meer op een kom duidt.

[82] Klijn 1995, 125.

[83] Communicatie met Michel Groothedde, 2018.

Drinkgerei

In het totaal bestaat het drinkgerei uit 28 kopjes, 22 schotels, vier kannen, een mineraalwaterfles en een *creamware* deksel die vermoedelijk onderdeel was van een thee- of koffiekan. Het drinkgerei is ingedeeld in de bakseltypes porselein, industrieel wit (*creamware*), behandeld steengoed en roodbakkend aardewerk. In tabel 2 zijn de percentages van de bakselverhoudingen te zien.

Bakseltype	%
Behandeld steengoed (s2)	3.4
Roodbakkend aardewerk (r)	18.4
Witbakkend aardewerk (w)	4
Faience (f)	27.6
Porselein (p)	20.1
Europees porselein (ep)	0.6
Industrieel steengoed (s3)	2.3
Industrieel wit/Creamware (iw)	13.8
Industrieel zwart (iz)	0.6
Pijpaarde	9.2

Tabel 2: Bakselverhoudingen in %.

Porselein

Er zijn tenminste 14 kopjes en 11 schotels van porselein aangetroffen. Eén van de kopjes behoort tot het Europese porselein en één van de kopjes is afkomstig uit het Japanse Arita. Al het andere porselein is afkomstig uit China (Jingdezhen). Hieronder zal het porseleinen drinkgerei kort behandeld worden.

Al het Chinese porseleinen drinkgerei lijkt uit de Kangxi-periode te stammen. Volgens Bartels kan Kangxi-porselein in de periode 1680-1720 gedateerd worden.[84]

Wat opvalt is dat er verschillende setjes in het porselein te herkennen zijn. Er zijn dus meerdere exemplaren van kopjes en schotels aangetroffen die van een overeenkomende versiering zijn voorzien. Er werd na 1744 meer nadruk gelegd op eet- en drinkgerei met eenzelfde versiering.[85] Dit betekent dat bij elkaar horende serviezen na 1744 vaker voor komen.[86] We hebben hier dus mogelijk te maken met een vroeg voorbeeld van een bij elkaar horend servies. Dit wijst mogelijk op een zekere welvaart.

Na de burgeroorlog waarbij de Ming-dynastie de macht verloor, keerde er weer wat rust terug in China. Vanaf 1668 begon de VOC weer rustig met inkopen van goederen in China. Tussen circa 1680 en 1725 is er een toename in het aantal vormen en een verandering in de decoratie te zien van het porselein. Dat porselein werd Kangxi- en Qianlong-porselein genoemd en is vernoemd naar de regeerperiodes van de keizers Kangxi en Qianlong.[87] Na 1700 begon de export te stijgen en daalde de prijs van porselein steeds meer. De Hollandse handelaren waren niet per se uit op het inkopen van porselein, maar kochten alle koloniale waren. Zijde, specerijen en thee waren hierin het belangrijkst. Er werd echter ook porselein meegenomen omdat dit ook wel wat opleverde. Naarmate er in Holland meer thee en koffie werd gedronken, nam de hoeveelheid porselein ook toe. Daarom werd de competitie op de porseleinmarkt steeds heftiger. De Hollanders waren namelijk niet de enige die porselein importeerden, ook de Engelsen, Denen, Zweden en later ook Amerikanen importeerden porselein. Er zijn schattingen bekend van de omvang van de import porselein door de VOC: tussen 1602 en 1682 meer dan 3,2 miljoen stuks, tussen 1729 en 1734 4,5 miljoen stuks en tussen 1735 en 1789 maar liefst 42,5 miljoen stuks. Deze schattingen betreffen legale import. Bemanningsleden hadden namelijk weleens een privéhandeltje lopen en er werden in Oosteinde weleens delen van de lading porselein ontscheept om aan de invoeraccijns te ontkomen. Er was dus meer porselein in omloop dan gedocumenteerd is.[88] Mogelijk werd er via de zijderoute ook het een en ander aan servies getransporteerd.

[84] Bartels 1999a, 186.
[85] Jörg 1978, 105.
[86] Jörg 1978, 105.
[87] Bartels 1999a, 188.
[88] Bartels 1999a, 188-189.

Binnen het vondstcomplex van Opgelder zijn voornamelijk het eerdergenoemde Kangxi-porselein (circa 1680-1720) en het Qianlong-porselein (circa 1730-1760) aangetroffen. Deze twee soorten porselein worden gescheiden door een periode van circa 10-15 jaar (waarin er nauwelijks porselein naar de Nederlanden werd geëxporteerd). Beide soorten worden vaak tegelijkertijd in beerputten aangetroffen.[89]

Archeologisch compleet Kangxi-porselein en Qianglong-porselein zijn vanwege een aantal karakteristieke kenmerken vaak goed te scheiden. Kangxi porselein heeft een fijn baksel en een helderwitte bakselkleur. Thee- en koffiegoed hebben een gemiddelde dikte van 2-3 mm. Het glazuur is transparant en helder. Het blauwe glazuur is saffierblauw. De schilderwijze is zorgvuldig en fijn, en door ervaren handen uitgevoerd. De decors op Kangxi-porselein zijn vaak voorzien van zotjes, lange lijzen en kapucijnerbruine randen. Ze hebben geen kraakmotieven, geen zwart bovenglazuur en zijn zelden voorzien van Europese motieven. De vormen zijn regelmatig voorzien van panelen en accoladeranden.[90] Het porseleinen drinkgerei dat uit de beerkuil van Opgelder afkomstig is sluit goed aan op de bovenstaande beschrijving. De meeste kopjes en schotels vertonen zotjes en/of lange lijzen en zijn vaak voorzien van een kapucijnerbruine rand. Naast de zotjes en lange lijzen zijn de meeste kopjes en schotels voorzien van panelen met bloemetjes erin. Ook accoladeranden komen regelmatig voor. Niet één van de voorwerpen van Chinees porselein vertoont een Europees motief en alle voorwerpen zijn zorgvuldig en fijn beschilderd. Het lijkt door ervaren handen gemaakt.

Wat opvalt is dat de looptijd van het Kangxi-porselein (1680-1720) niet overeenkomt met de datering van het vondstcomplex (1744-1825). Dit betekent waarschijnlijk dat het Kangxi-porselein dat in het vondstcomplex aanwezig is al antiek was toen de familie Opgelder het Nieuwe Hof van Bronckhorst ging bewonen. Dit wijst op een hoge welstand van de gebruikers omdat dit porselein in die tijd kostbaar was en niet gemakkelijk verkrijgbaar.

In dit vondstcomplex zijn drie exemplaren geborgen waar het type p-kop-1 (cat.nr. 53) aan kon worden toegeschreven. Het kopje heeft een geschulpte rechte wand die iets naar buiten staat, heeft inwendig een knik in de wand en staat op een standring. Uitwendig is het kopje versierd met panelen met bloemen erin en inwendig is een scene te zien met een lange lijs en een zotje. Er zijn ook drie exemplaren die een nieuw type toegewezen moeten krijgen binnen het Deventer Systeem. In overleg met Annelies Berends wordt dit type in deze scriptie p-kop-NT248-54 (cat.nr. 54) genoemd. Het betreft een rechtwandig kopje met een iets uitgebogen lip en een accoladerand. Ook dit kopje is voorzien van een standring. De versiering aan de buitenkant bestaat uit panelen met bloemen erin. De binnenkant van het kopje toont een scene met een lange lijs en een zotje. Ten slotte is er één exemplaar dat toegeschreven kon worden aan het type p-kop-11 (cat.nr. 55). Het betreft een rechtwandig kopje met een licht uitgebogen lip op een hoge standring. Het kopje is voorzien van blauwe biezen langs de randen (in- en uitwendig) en de standring. Daartussen zijn bloemen te zien. Inwendig op de bodem van het kopje is een bloem te zien omringd door biezen. Naast het Chinese porselein, is er een rand van een kopje (cat.nr. 52) aangetroffen dat afkomstig is uit het Japanse Arita. Het kopje is van het zogenaamde Imari-porselein (wat in Arita werd geproduceerd) en is gedateerd tussen 1675 en 1750. Het kopje is gedetermineerd door de stadsarcheoloog van Tokyo.[91] Imari-porselein kenmerkt zich door de diepblauwe onderglazuur en het gebruik van rood en goud

[89] Bartels 1999a, 187-189.
[90] Bartels 1999a, 189.
[91] Communicatie met Michel Groothedde 2018.

bovenglazuur.[92] Er is bij het kopje gebruik gemaakt van een diep, donkerblauw onderglazuur. Het bovenglazuur bestaat uit kleine rode bloemetjes die met goud zijn ingekleurd (sub.nr. 52).

Het randfragment van het kopje van Europees porselein is voorzien van een accoladerand. Het kopje is versierd met opgelegde bruine (was mogelijk goud) plantachtige versiering (cat.nr. 56). De binnenkant van het kopje is voorzien van een sierlijke band langs de rand. Het porselein is zeer wit van kleur, wat verraadt dat het uit Europa afkomstig is. Aziatisch porselein heeft namelijk meestal een blauwe waas. [93] Het is zeer hard gebakken en maakt een hoog geluid wanneer de "valproef" wordt uitgevoerd. De scherf is ook doorzichtig. Europees porselein was in de periode tussen 1775 en 1850 zeer kostbaar. Alleen de simpele vormen waren enigszins betaalbaar. Er is veel Europees porselein te bewonderen in verschillende musea, maar in het bodemarchief wordt het weinig aangetroffen.[94] Het Europees porselein wordt binnen Nederland vanaf 1775 gedateerd en wordt tot op heden nog geproduceerd.[95]

<u>Creamware (industrieel wit aardewerk)</u>

Er zijn tenminste 24 exemplaren van *creamware* aangetroffen, die allen tot de categorie drinkgerei behoren. Het gaat om minstens 12 kopjes, 11 schotels en één deksel, die waarschijnlijk onderdeel was van een theekan/koffiekan. De voorwerpen van *creamware* behoren tot de vroege productie van het Engelse *creamware*[96]. Veel *creamware* werd geproduceerd in het Engelse Staffordshire. In het Deventer Systeem zijn de kopjes allemaal getypeerd als iw-kop-1 (cat.nr. 64, 65). Dit zijn bolle kopjes met een rechte rand op een standring. De kopjes hebben een diameter van rond de 7 cm. De schotels zijn getypeerd als iw-bor-3 (cat.nr. 61, 62). Deze schotels hebben een afgeronde vorm en een rechte rand en zijn voorzien van een standring. De deksel komt niet voor in het Deventer Systeem. Daarom is de deksel als iw-dek (cat.nr. 63) getypeerd. De knop op de deksel is opvallend; deze is namelijk geheel in de vorm van een bloem aangebracht (zie figuur 13). Helaas is er alleen een deel van de deksel aangetroffen en niet van de kan zelf. Eén van de kopjes en één van de schotels is voorzien van een sierlijke band (radstempel). Op het kopje is deze aan de buitenkant onder de rand aangebracht. De band op het schoteltje is op de spiegel aangebracht. Voor de rest is al het aangetroffen *creamware* onversierd, op de deksel na. Het *creamware* dat in Nederland wordt aangetroffen, wordt door Bartels in de periode 1760-1780 gedateerd. [97] Dit past in de complexdatering van het vondstmateriaal (1744-1825).



Figuur 13: Deel van een creamware deksel, met een bloem als knop.

[92] Bartels 1999a, 187-188.
[93] Bartels 1999a, 198.
[94] Bartels 1999a, 195-200.
[95] Berends/Vermeulen 2017, 39.
[96] Communicatie met Michel Groothedde 2018.
[97] Bartels 1999a, 250.

Behandeld steengoed

Binnen deze materiaalcategorie zijn er resten van tenminste drie kannen, een fles en een schenkpot aanwezig in het vondstcomplex. Twee van de kannen zijn te incompleet om er een Deventer Systeem typering aan te koppelen. Deze worden daarom dan ook als s2-kan aangeduid. De andere kan is getypeerd als s2-kan-69 (cat.nr. 3). De kan heeft een bolle buik die naar boven en onder toe smaller worden. Daarnaast is s2-kan-69 voorzien van één verticaal worstoor, een schenklip en heeft een standvlak. De oppervlakte is behandeld met zoutglazuur en is versierd met kobaltoxide in de vorm van een blauwe bies om de rand en de voet en bloemen rond de onderzijde van het oor.

Naast de kannen is er een mineraalwaterfles aangetroffen van het type s2-fle-2 (cat.nr 2). Het gaat om een iets bolle fles, die smaller wordt richting de bodem. Het is aannemelijk dat de fles gebruikt werd om dranken mee in te schenken. Flessen als deze werden vaak gebruikt als verpakkingsmateriaal. De kans is groot dat toen deze fles leeg was, hij hergebruikt werd om andere vloeistoffen in te bewaren. Opvallend is dat de fles van steengoed is en niet tot een van de vaker voorkomende materiaalcategorieën binnen dit vondstcomplex behoort. Aangezien het andere drinkgerei uit min of meer complete serviezen bestaat, valt deze fles wat dat betreft enigszins buiten de boot. Een fles als deze behoorde eigenlijk tot het toenmalige verpakkingsmateriaal.[98] Vermoedelijk zijn de duurdere schenkflessen niet in de beerput/beerkuil terecht gekomen, omdat deze mogelijk in metaal (zilver) waren uitgevoerd. Schenkgerei werd in hogere kringen vaak uitgevoerd in metaal. [99]

Behalve de kannen en de fles is er ook een schenkpot aangetroffen van het type s2-pot-10 (cat.nr. 4). Dit type schenkpot heeft een licht gebolde buik en een verdikte rand. Daarnaast is de pot voorzien van een schenktuit, één verticaal worstoor en een standvlak. De pot is behandeld met zoutglazuur en is versierd met kobaltoxide, in de vorm van een blauwe bies onder de rand en een blauwe bies aan de onderzijde. Rondom de onderzijde van de schenktuit is bladwerk ingesneden. Een soortgelijk exemplaar is terug te vinden in *Steden in scherven* van Bartels.[100]

Roodbakkend aardewerk

Er zijn twee exemplaren van roodbakkend aardewerk aangetroffen die in de categorie drinkgerei geplaatst kunnen worden. Het gaat om een papkom die vermoedelijk van het type r-kop-4 (cat.nr. 11) is en een kan van het type r-kan-106 (cat.nr. 9).

De kop is onversierd en alleen aan de binnenzijde voorzien van loodglazuur. De kop is nogal eenvoudig vergeleken al het andere drinkgerei dat in dit vondstcomplex is aangetroffen. Vermoedelijk is de kop in gebruik geweest door het personeel van de familie Opgelder en gebruikt voor het bereiden van eten. De kop staat op een standring en heeft een knik tussen de buik en de steil omhooglopende rand die aan het einde iets naar buiten staat en iets verdikt is. Vermoedelijk is de kop voorzien geweest van een oor, deze is echter niet meer aanwezig, ook de aanzet van een oor ontbreekt.

R-kan-106 behoort tot het zogenaamde “Friese vlekkengoed”. Het betreft een peervormige kan met een vloeiende overgang van de buik naar de taps toelopende hals, met een uitgebogen rand en een standring. De kan is voorzien van een loodglazuur, met mangaanpaarse vlekken. Vandaar ook de naam vlekkengoed. De “vlekken” zijn waarschijnlijk aangebracht met behulp van een spons. Deze

[98] Communicatie met Annelies Berends, 20-5-2019.
[99] Communicatie met Annelies Berends 2018.
[100] Bartels 1999b, 607.

versieringsmethode was een typisch versieringspatroon voor Fries aardewerk. In de 18e en 19e eeuw werd deze vorm van versiering toegepast op zowel witbakkend als roodbakkend aardewerk. [101] Op basis van de versiering, de zwarte spikkels in het glazuur en het baksel kan de herkomst van de kan in Friesland worden geplaatst. Jordanov beschrijft eenzelfde kan in RAAP-rapport 3078[102] en dateert de kan in de periode 1750-1850.[103] Aangezien de beerkuil van Opgelder gedateerd wordt tussen 1744 en 1825, wordt de kan in dit vondstcomplex tussen 1750 en 1825 gedateerd.

Vermaak

De kwispedoren (drie stuks) en de kleipijpen (gedetermineerd door Jan van Oostveen) worden in dit onderzoek tot de categorie *vermaak* gerekend.

Kwispedoren

Een van de meest opvallende vondsten in het vondstcomplex is de faience kwispedoor van het type f-kwi-7 (cat.nr. 42). Kwispedoor (cuspidor) komt van het Portugese werkwoord cuspir, dat spuwen of spugen betekent. De Portugezen hebben de kwispedoor ontdekt in Oost- en Zuid-Azië. Toen de Republiek na 1592 op Oost-Indië ging varen, werden de kwispedoren en het gebruik dat daarbij hoort meegebracht naar Nederland. Vanaf de 17e eeuw begon de VOC de porseleinen variant te importeren. Niet lang daarna begon men in Nederland een eigen productie van kwispedoren. De kwispedoren waren in het einde van de 17e eeuw en tijdens het grootste deel van de 18e eeuw een voorwerp dat voornamelijk in hogere kringen van de samenleving werden gebruikt. Doordat pruimtabak steeds populairder werd, werd de kwispedoor in de loop van de 19e eeuw een veelvoorkomend product.[104]

De kwispedoor (figuur 14) heeft een zeszijdige geschulpt opvangbekken (in een bloemachtige vorm), die versierd is met bloemranken op een gestippelde en gestreepte achtergrond. Op de buitenkant van het opvangbekken zijn rondjes en kruizen te zien. De buik van de kwispedoor is voorzien van bladeren en bonen hangend aan een soort slinger. De bladeren en bonen zijn te voelen op de oppervlakte, mogelijk zijn deze opgelegd.



Figuur 14: Bovenzijde van de kwispedoor.

[101] Jordanov 2015, 65.
[102] Jordanov 2015.
[103] Jordanov 2015, 159.
[104] De Kleyn 1974, 41-51.



Figuur 16: Onderkant kwispedoor.



Figuur 15: Zijaanzicht kwispedoor.

De voet van de kwispedoor is geschulpt (zie figuren 13 en 14). Ook is de kwispedoor van één vormoor voorzien. Het oor is voorzien van strepen als versiering. Wat ook opvalt is de heftige slijtage op de bodem van de kwispedoor. Dat wijst mogelijk op een intensief gebruik.

De aangetroffen kwispedoor komt het dichtst in de buurt van het type f-kwi-7, al is het geen exacte match. Wat opvalt is dat het oor enigszins afwijkt van f-kwi-7. Het oor is namelijk voorzien van een versiersel aan de onderkant die aan de buik vastzit en aan de bovenkant zit een uitstulping die waarschijnlijk diende om extra grip te hebben wanneer de kwispedoor werd opgepakt (zie figuur 16). Beide eigenschappen zijn niet te zien op het type f-kwi-7. Het oor van f-kwi-3 komt meer overeen met het Zutphense exemplaar dan het oor van f-kwi-7, maar is ook niet voorzien van de uitstulping aan de bovenkant. Naast het oor is de buik ook afwijkend. De buik van de kwispedoor uit Zutphen is voorzien van (waarschijnlijk) opgelegde bonen en bladeren als versiering. Dit reliëf op de buik is op de tekening van f-kwi-7 niet waar te nemen. Naast de vorm van de buik, komt dus ook de versiering niet volledig overeen tussen de verschillende exemplaren. Een voorbeeld van f-kwi-7 is te zien in RAAP-rapport 3078.[105] RAAP dateert de kwispedoor in de periode tussen 1700 en 1800.[106]

Er zijn twee kwispedoren bekend die wel dezelfde versiering op de buik kennen als het exemplaar uit Zutphen. Een van de exemplaren is opgegraven door Archeologie West-Friesland op perceel Scharwoude 7. Deze is terug te vinden in West-Friese Archeologische Rapporten 92 (WFAR92).[107] De versiering op het opvangbekken van het voorbeeld uit Scharwoude wijkt af van het exemplaar uit dit Zutphens vondstcomplex. De versiering op de buik is echter hetzelfde. De vormen van het exemplaar uit Scharwoude komen overeen met het exemplaar uit Zutphen, echter is de kwispedoor uit dit vondstcomplex voorzien van een verticaal vormoor. De Scharwoudense Kwispedoor is niet voorzien van een oor en is gedateerd rond 1750.[108] De kwispedoor uit Scharwoude is niet voorzien van een Deventer Systeem typering. Naast het exemplaar uit Scharwoude is er een exemplaar bekend die te zien in Museum Willet-Holthuysen te Amsterdam. Dit museum wordt beheerd door het Amsterdam Museum.[109] Dit exemplaar heeft wederom dezelfde vorm als het exemplaar uit Zutphen (en Scharwoude) en heeft dezelfde versiering op de buik, maar is net als het voorbeeld uit Scharwoude

[105] Jordanov 2015, 172.
[106] Jordanov 2015, 172.
[107] Verduin/Schrickx 2016, 30-31.
[108] Verduin/Schrickx 2016, 30.
[109] https://hart.amsterdam/nl/collectie/object/amcollect/31329

niet voorzien van een oor. De versiering op het opvangbekken heeft sterke overeenkomsten met het exemplaar uit Zutphen. Het exemplaar in Amsterdam wordt gedateerd in de periode 1700-1799.[110] De dateringen die bij beide voorbeelden worden gegeven, vallen binnen de complexdatering van de inhoud van de beerkuil van Opgelder (1744- ca. 1825).

Gezien de dateringen die andere soortgelijke kwispedoren krijgen en de datering van het vondstcomplex (1744- ca. 1825) waarin de kwispedoor is aangetroffen, wordt deze kwispedoor tussen 1750 en 1800 gedateerd.

Naast de kwispedoor die hierboven besproken wordt, is er nog een kwispedoor van faience aardewerk aangetroffen. Deze kwispedoor is van het type f-kwi-2 (cat.nr. 41). Het gaat om een kwispedoor met een ronde opvangbekken en een ronde buik. De versiering is in blauw ingevoerd. Het opvangbekken is aan de binnenkant versierd met sierlijke bloemen. De rand is voorzien van een soort guirlande. Tussen de bloemen staan (wat lijkt op) vliegjes afgebeeld. De onderzijde van het opvangbekken is versierd met slingertjes en florale versiering. De buik van de kwispedoor is versierd met bloemen en blaadjes aan takken. Er is een soortgelijke kwispedoor gepubliceerd in rapport 5a van de Rapporten over de Alkmaarse Monumentenzorg en Archeologie (RAMA5a). In dat rapport worden dergelijke kwispedoren tussen 1700 en 1750 gedateerd.[111] De kwispedoor is waarschijnlijk afkomstig uit Delft, omdat deze van fijne kwaliteit is. De kwispedoor in dit vondstcomplex is ook te dateren tussen 1700 en 1750.

Behalve de twee kwispedoren van faience aardewerk, is er een kwispedoor aangetroffen van industrieel zwart steengoed. De zwarte kwispedoor is waarschijnlijk van het type iz-kwi-1 (cat.nr. 66). Omdat de kwispedoor niet archeologisch compleet is, is het niet met honderd procent zekerheid te zeggen of hij daadwerkelijk tot dat type behoort. De kwispedoor is waarschijnlijk geproduceerd in Engeland en wordt ook wel *blackware* genoemd. De bodem van de kwispedoor ontbreekt. Er heeft waarschijnlijk een oor aan de kwispedoor gezeten, helaas ontbreekt er echter teveel van de kwispedoor om dit met zekerheid te kunnen beweren. Als het inderdaad om type iz-kwi-1 gaat, is het een bolle kwispedoor met een conische wijduitstaande opvangbekken met een oor en een standvlak. *Blackware* was erg duur in Nederland. Deze kwispedoor wijst dus op een vondstcomplex die hoort bij personen met een bovengemiddelde welstand.

<u>Kleipijpen</u>

Bij de kleipijpen wordt er onderscheid gemaakt tussen verschillende kwaliteiten, namelijk grof, fijn en porselein. De grove kleipijpen waren het goedkoopst en de porseleinen pijpjes waren het duurst. Aangezien er in het gesloten vondstcomplex van de familie Opgelder geen pijpen van grove kwaliteit zijn aangetroffen worden deze verder buiten beschouwing gelaten. Kleipijpen van fijne kwaliteit kenmerken zich doordat ze beter zijn afgewerkt dan de grove pijpjes. De kleipijpen zijn met een agaatsteen bewerkt en hebben een glanzend oppervlakte. Over het algemeen bezitten pijpjes van fijne kwaliteit een (hiel)merk. Daarnaast zijn deze pijpjes over het algemeen voorzien van een totale radering rondom de ketelopening en begint de steellengte van de kleipijpen bij een lengte van circa 45cm. Vanaf 1740 wordt door de Goudse pijpenmakers een bijmerk gevoerd in de vorm van een Gouds wapenschild waar de letter S van “Slegte” op te zien is.[112] “Slegte” betekent dat de kleipijp van gewone kwaliteit is.[113]

[110] https://hart.amsterdam/nl/collectie/object/amcollect/31329
[111] Bitter et al. 1997, 16.
[112] Van Oostveen 2010, 39.
[113] Van Oostveen/Stam 2011, 85.

De beste kwaliteit kleipijpen zijn de porseleinen kwaliteit tabakspijpen. Deze kwaliteit werd rond 1660 in Gouda voor het eerst op de markt gebracht[114]. Porseleinen kleipijpen zijn net als de fijne pijpen met een agaatsteen bewerkt en hebben een glanzende oppervlakte. Daarnaast zijn ze altijd voorzien van een (hiel)merk en hebben ze een totale radering rondom de ketelopening. De lengte van porseleinen pijpjes begint bij circa 45cm. Vanaf 1739 wordt voor deze kwaliteit kleipijp een bijmerk in de vorm van een Gouds wapenschild gevoerd door de Goudse pijpenmakers.[115]

Kleipijpen zorgen voor een strakke datering omdat deze vaak geen lange levensduur hadden. De dateringen van de kleipijpen zijn te zien in tabel 2. Omdat de pijpen zeer kwetsbaar zijn sneuvelen ze ook vaak in de periode waarin ze gebruikt worden. Op basis van de onderstaande tabel kan worden opgemaakt dat deze kleipijpen op zijn vroegst in 1760 in de beerput zijn beland, en op zijn laatst in 1823. Het is bekend dat Engelbert Opgelder (een van de twee zonen van Gerhard Jan Opgelder) de panden aan de Lange Hofstraat (1-3) in 1825 heeft verkocht, nadat hij de panden waarschijnlijk rond 1793 (het sterfjaar van zijn moeder) geërfd had van zijn moeder, Bartha Op ten Noort.[116] Het valt op dat het pand vanaf 1744 in bezit was van de familie Opgelder en de kleipijpen pas vanaf circa 1760 in de beerput terecht zijn gekomen. Gezien de sterfdatum van Gerhard Jan Opgelder en de datering van de kleipijpen, is het een mogelijkheid dat de kleipijpen door Engelbert Opgelder zijn gebruikt en dus niet door Gerhard Jan. Mogelijk is Engelbert Opgelder na het overlijden van zijn vader in het pand komen te wonen (samen met zijn moeder) en was hij de roker in de familie. Dit zou het verschil in datering kunnen verklaren. Het kan ook zo zijn dat de beerput/beerkuil een kortere looptijd heeft gehad dan de bewoningsperiode van de Opgelders. In dat geval zou het vondstcomplex tussen circa 1760 en 1800 gedateerd worden.

Cat. nr.	Datering kleipijp		Cat. nr.	Datering kleipijp
41	1770-1800		49	1760-1800
42	1770-1800		50	1770-1800
43	1784-1823		51	1770-1800
44	1765-1800		52	1770-1800
45	1780-1820		53	1770-1800
46	1770-1800		54	1770-1800
47	1760-1780		55	1770-1800
48	1760-1780		56	1770-1800

Tabel 3: Datering per kleipijp.

Er zijn 16 tabakspijpen (vondstnummer ZU-ST-248) aangetroffen in de dump van de inhoud van de beerput die wordt toegeschreven aan de familie Opgelder. De tabakspijpen worden gedateerd in het laatste kwart van de 18e eeuw. Ze worden tot de fijne (44%) en de porseleinen kwaliteit (56%) gerekend en zijn zonder twijfel tenminste 45 cm lang geweest. Dertien van de zestien kleipijpen zijn in Gouda geproduceerd door gerenommeerde pijpenmakers zoals Jan Woerlee, Pieter Lens, Cornelis de Hoop en de producent van kwaliteitspijpen; Gerrit Verschut. Twee van de pijpen zijn afkomstig uit het Duitse Westerwald en van een van de pijpen kon de herkomst niet worden vastgesteld. Mogelijk is deze ook afkomstig uit het Duitse Westerwald. Op basis van de bovenstaande gegevens kan worden opgemaakt dat we te maken hebben met een meer dan gemiddelde gebruiker.[117]

Alle 16 pijpenkopjes die zijn aangetroffen zijn geglaasd[118], gebotterd[119] en waren voorzien van gehele radering rondom de ketelopening. Veertien van de zestien pijpenkoppen zijn ovoïde van vorm en

[114] Van Oostveen 2010, 39.
[115] Van Oostveen 2010, 39.
[116] NL-ZuRAZ, Historisch Kadaster Zutphen 0361, inv. Nr. 4.
[117] Van Oostveen 2010, 18.
[118] Er werd een agaatsteen gebruikt om de kleipijpen te polijsten, waardoor de pijpjes een glanzend oppervlakte kregen. Wanneer de kleipijp gepolijst is met een agaatsteen, noemt men dit “geglaasd”.
[119] Een botter was een schijfje dat gebruikt werd om de bovenzijde van de pijpenkop glad en rond te strijken.

twee pijpenkoppen zijn rondbodems. De rondbodems betreft de pijpjes die uit het Duitse Westerwald afkomstig zijn.[120]

Keukengerei

Grapen

Grapen zijn driepotige kookpotten met één of twee oren en werden in vrijwel elk huishouden gebruikt.[121] Er zijn resten van tenminste twee grapen aangetroffen binnen het vondstcomplex. Vermoedelijk gaat het om twee grapen van het type r-gra-53. Eén van de kwispedoren is echter van de twee grapen te incompleet om dit met zekerheid te kunnen zeggen. Het andere exemplaar is wel met zekerheid in te delen als r-gra-53 (cat.nr. 8). R-gra-53 is een wijde cilindrische grape, met een knik tussen de wand en de bodem. Met een diameter van 29 cm is deze grape in te delen in de categorie grote grapen (een grape met een diameter van meer dan 18 cm valt onder de categorie grote grapen).[122] De grape is steilwandig en heeft een afgeronde kraagrand met een dekselgeul en twee horizontale worstoren op de rand. De oren hebben, wanneer ervan bovenaf op de grape gekeken wordt, een driehoekige vorm. De meeste grote tweeorige grapen zijn voorzien van een dekselgeul.[123] Er is geen bijbehorende deksel aangetroffen binnen het vondstcomplex. Het is mogelijk dat r-bor-3 (cat.nr. 5) als deksel voor deze grape is gebruikt. De grape is voorzien van in- en uitwendig loodglazuur en vindt zijn herkomst waarschijnlijk in Bergen op Zoom.[124] Vergelijkbare/Identieke voorwerpen uit Amsterdamse beerputten zijn gedateerd in de periode 1725-1800.[125]

Komforen

Er zijn in dit vondstcomplex twee roodbakkende komforen aangetroffen die onder het type r-kmf-12 vallen (cat.nr. 10). De komforen zijn aan de bovenkant voorzien van drie nokken. Ze zijn niet voorzien van ventilatiegaten.

Op een met kooltjes gevulde komfoor werd een pot of een pan met een gerecht erin geplaatst om deze warm te houden. Om een komfoor te kunnen verplaatsen terwijl deze heet was, zijn er oren aangebracht aan de zijkant. Het is onduidelijk of komforen op tafel werden gebruikt of in de keuken (of allebei). In de late zeventiende en de achttiende eeuw komen komforen veel voor.[126]

Komforen onderscheiden zich van de grape door toevoegingen als nokken en ventilatiegaten.[127] Daarnaast kan het voorkomen dat een komfoor aan de binnenzijde niet voorzien is van glazuur en dat er roetvlekken waar te nemen zijn aan de binnenzijde.[128]

Steelkommen

De steelkom is een mengvorm van een bakpan en een grape. In plaats van oren heeft een steelkom, zoals het woord al zegt, een steel. Steelkommen komen vanaf het midden van de vijftiende eeuw voor en werden veel gebruikt in het Hollandse huishouden. Steelkommen kunnen veel functies vervuld hebben, mogelijk waren ze het meest geschikt voor zaken die niet gebakken of gekookt hoefden te worden, zoals (dikke) sauzen.[129] In dit vondstcomplex zijn de resten van tenminste zes

[120] Van Oostveen 2010, 19-26.
[121] Bartels 1999a, 121.
[122] Bartels 1999a, 121.
[123] Bartels 1999a, 121-123.
[124] Communicatie met Annelies Berends 2018.
[125] Gawronski 2012, 274.
[126] Bartels 1999a, 123-124.
[127] Bartels 1999a, 135.
[128] Communicatie met Annelies Berends 2018.
[129] Bartels 1999a, 127.

steelkommen aangetroffen. Vier van de steelkommen zijn niet compleet genoeg om voorzien te worden van een Deventer Systeem type. De overige twee exemplaren zijn van het type r-stk-3 en r-stk-11. Type r-stk-3 (cat.nr. 12) kenmerkt zich door een kraagrand met daaronder een naar binnen gerichte knik tussen de wand en de bodem. Daarnaast heeft hij een vrij korte en dikke steel met aan het uiteinde een zwaluwstaartje erin. Daarnaast is de steelkom voorzien van een schenklip. Type r-stk-11 (cat.nr. 13) kenmerkt zich door een naar buiten gerichte duidelijke knik tussen de wand en de bodem. De steelkom is voorzien van drie pootjes (driepoot) en heeft een ietwat langere en dunnere steel dan r-stk-3. Daarnaast is de steel over de gehele lengte voorzien van een zwaluwstaartje. Ook deze steelkom heeft een schenkmond. R-stk-11 is daarnaast voorzien van een kraagrand. De wand valt wat op omdat deze hol naar binnen toe loopt.

Deksels en kachelpannen

Kachelpannen hebben een vlakke bodem zodat deze goed gebruikt konden worden op fornuizen. Tussen 1750 en 1780 komt het koken op kachels op.[130] Dat er een kachelpan is aangetroffen binnen het vondstcomplex is een aanwijzing dat er een fornuis in huize Opgelder (of op het bijbehorende erf) aanwezig geweest moet zijn. De datering van het vondstcomplex en de opkomst van het fornuis zijn overlappend, waardoor het zeer aannemelijk is dat er inderdaad een fornuis gebruikt werd in het huishouden van de familie Opgelder. Er is echter maar één kachelpan van Frankfurterwaar aangetroffen. Waarschijnlijk werd er binnen het huishouden voornamelijk gebruik gemaakt van metalen pannen. De keramische kachelpan wordt in het Deventer Systeem als w-kap-1 (cat.nr. 16) getypeerd. De kachelpan heeft een naar buiten geknikte bolle rand met een dekselgeul. Daarnaast is de kachelpan voorzien van één verticaal oor, een schenklip en zoals eerdergenoemd, een vlakke bodem. Er zijn geen roetsporen waar te nemen op de oppervlakte van de pan. De pan is inwendig voorzien van loodglazuur en is niet van glazuur voorzien aan de buitenzijde. De pan is vermoedelijk afkomstig uit Oost-Nederland, of behoort tot het Frankfurterwaar. Het succes van Frankfurterwaar in Nederland is mogelijk het gevolg van de overgang naar koken op fornuizen in de eerdergenoemde periode.[131] Onderscheid tussen Duitse en Nederlandse Frankfurterwaar is moeilijk te maken. Vóór 1770 komt het Frankfurterwaar uit Duitsland. Er werd vanaf 1778 echter materiaal nagemaakt in Bergen op Zoom (vanaf 1787 gebeurde dit op grote schaal). In andere steden werd er ook Frankfurterwaar (na)gemaakt, zoals in Gouda, Zutphen en Austerlitz.[132] Het is dus goed mogelijk dat de witbakkende kachelpan onder het Zutphens Frankfurterwaar kan worden ingedeeld.

Naast de witbakkende kachelpan, zijn er twee roodbakkende deksels aangetroffen die beide als r-dek-27 (cat.nrs. 6 en 7) gedetermineerd zijn. Eén van de deksels is groter dan de ander; deze heeft een diameter van 20,5 cm. De kleinere deksel heeft een diameter van 14 cm. Geen van beide deksels past op de kachelpan of op andere voorwerpen binnen het vondstcomplex. De deksels zijn vermoedelijk beide afkomstig uit Friesland, gezien de zwarte spikkels die op de oppervlakte van de deksel zichtbaar zijn.

[130] Berends/Vermeulen 2017, 29.
[131] Berends/Vermeulen 2017, 29.
[132] Bartels 1999a, 166-168.

Hygiëne, verzorging en comfort

Testen

De test is een verzamelnaam voor alle voorwerpen waarin open vuur wordt bewaard, maar zijn niet bedoeld om gerechten mee warm te houden. Onder de categorie test vallen vuurkommen, vuurpotten en stooftesten. Deze werden in een houten, metalen of keramische stoof geplaatst en werden soms gebruikt bij het aansteken van tabakspijpen. Er werd een vuurkooltje of een brandend turfje in de test geplaatst, waarna de test in een stoof werd geplaatst. De stoof werd vervolgens bijvoorbeeld gebruikt om de voeten op te plaatsen om deze op te warmen, of bijvoorbeeld onder de rok geplaatst.[133]

De aangetroffen roodbakkende testen zijn uitsluitend van Friese afkomst. Fries roodbakkend aardewerk kenmerkt zich door vaak een steenroodkleurig, korrelig baksel. De scherven hebben vaak een grillige breuk. In het baksel zijn zwarte vlekjes te herkennen. Deze vlekjes zijn ontstaan uit de ijzervorming om de zandkorrel van de magering van het baksel. Daarnaast zijn Friese producten relatief dikwandig. In vergelijking met het Gouds en het Nederrijns aardewerk zijn de Friese producten dik geglazuurd en zijn ze meestal geheel geglazuurd.[134]

Friese testen zijn op basis van het baksel, de scherfdikte en decoratieve kenmerken goed te onderscheiden. Voornamelijk door het feit dat Hollandse en West-Brabantse testen vaak niet of spaarzaam zijn geglazuurd. Wat typisch is aan Friese testen is dat ze een conische, toelopende bodem hebben. De Goudse en Brabantse testen hebben een gewelfde bodem. De oren van de testen zijn op de hoek of op de zijde aangebracht.[135]

De testen in dit vondstcomplex zijn uitsluitend voorzien van pootjes, geen van de exemplaren heeft dus een standring. Van de in het totaal minimaal 16 aangetroffen roodbakkende testen (MAE) zijn er zes stuks met zekerheid toe te schrijven aan het type r-tes-2 (cat.nr. 15). Type r-tes-2 heeft een vierkante bak met een ronde bodem. De rand is verdikt en heeft nog een verdikking bij de overgang naar de ronde bodem van de test. Dit type heeft drie pootjes (driepoot) waar de test op staat en het oor is aan de zijde aangebracht en vaak toegeknepen. De positie van het oor kan te maken hebben met de vorm van de stoof waarin de test gebruikt werd.[136] Er zijn twee testen aangetroffen waarvan met zekerheid gezegd kan worden dat deze tot het type r-tes-1 (cat.nr. 14) behoren. Het verschil met r-tes-2 is dat het oor op de hoek is aangebracht in plaats van op de zijde. De rest van de kenmerken komen overeen met r-tes-2.

Naast de roodbakkende testen zijn er ook twee witbakkende testen aangetroffen. Deze zijn beide van het type w-tes-3 (cat.nr. 17). Deze lijken qua vorm sterk op r-tes-1. De testen zijn voorzien van drie pootjes, hebben een vierkante bak met een ronde bodem en het oor is op de hoek aangebracht. Het verschil met de roodbakkende variant is dat de plek waar het oor is aanbracht naar binnen gebogen is, waardoor er een knik ontstaat op de positie van het oor. Verder komen de kenmerken van w-tes-3 (op het bakseltype na) overeen met r-tes-1.

[133] Bartels 1999a, 127-128.
[134] Bartels 1999a, 138-139.
[135] Bartels 1999a, 139.
[136] Bartels 1999a, 128.

Zalfpotten

Als vanzelfsprekend werd er zalf bewaard in zalfpotten. Zalfpotten hebben vaak onder de rand een groef waar het draad in gelegd werd die het vel vasthield waarmee de zalfpot werd afgesloten. Vaak passen zalfpotten in elkaar als Russische matroesjka-poppetjes.[137] Binnen het onderzochte vondstcomplex zijn vijf zalfpotjes aangetroffen. Vier van de vijf zalfpotten zijn als w-zal-5 (cat.nrs. 18-21) getypeerd. Deze vier potjes zijn waarschijnlijk een setje omdat deze in elkaar passen (zie figuur 17). De potjes zijn alle vier voorzien van een groef onder de rand, zodat deze afgesloten konden worden met een draad en een stuk vel. Wat opvalt is dat de grootte en diepte van de groeven afnemen naarmate de zalfpot kleiner wordt. Alle vier de witbakkende zalfpotjes hebben een standvlak en zijn inwendig voorzien van een dunne laag geelkleurig loodglazuur. Mogelijk zijn de zalfpotjes afkomstig uit het Duitse Frechen. Zalfpotjes als deze worden door Bartels gedateerd tussen 1775 en 1810.[138]

Naast de zalfpotjes van witbakkend aardwerk is er een zalfpot uit de faience-traditie aangetroffen. Het gaat om het type f-zal-3 (cat.nr. 43) . Ook deze zalfpot is voorzien van een groef onder de rand zodat deze met draad en vel afgesloten kon worden. De zalfpot is in- en uitwendig voorzien van wit tinglazuur en is niet versierd. De zalfpot rust op een standvoet. In *Vijf eeuwen afval* zijn soortgelijke zalfpotjes terug te vinden en deze worden daar tussen 1750 en 1850 gedateerd.[139]



Figuur 17: De in elkaar passende zalfpotjes.

[137] Bartels 1999a, 221.
[138] Bartels 1999b, 763.
[139] Groothedde/Henkes 2008, 68.

2.2.6 Statistische gegevens

De keramische objecten kunnen op verschillende wijzen geclassificeerd worden. Hierbij wordt gebruik gemaakt van de MAE-methode (minimumaantal exemplaren). In de tabellen in dit hoofdstuk worden de objecten op de volgende manieren geclassificeerd:

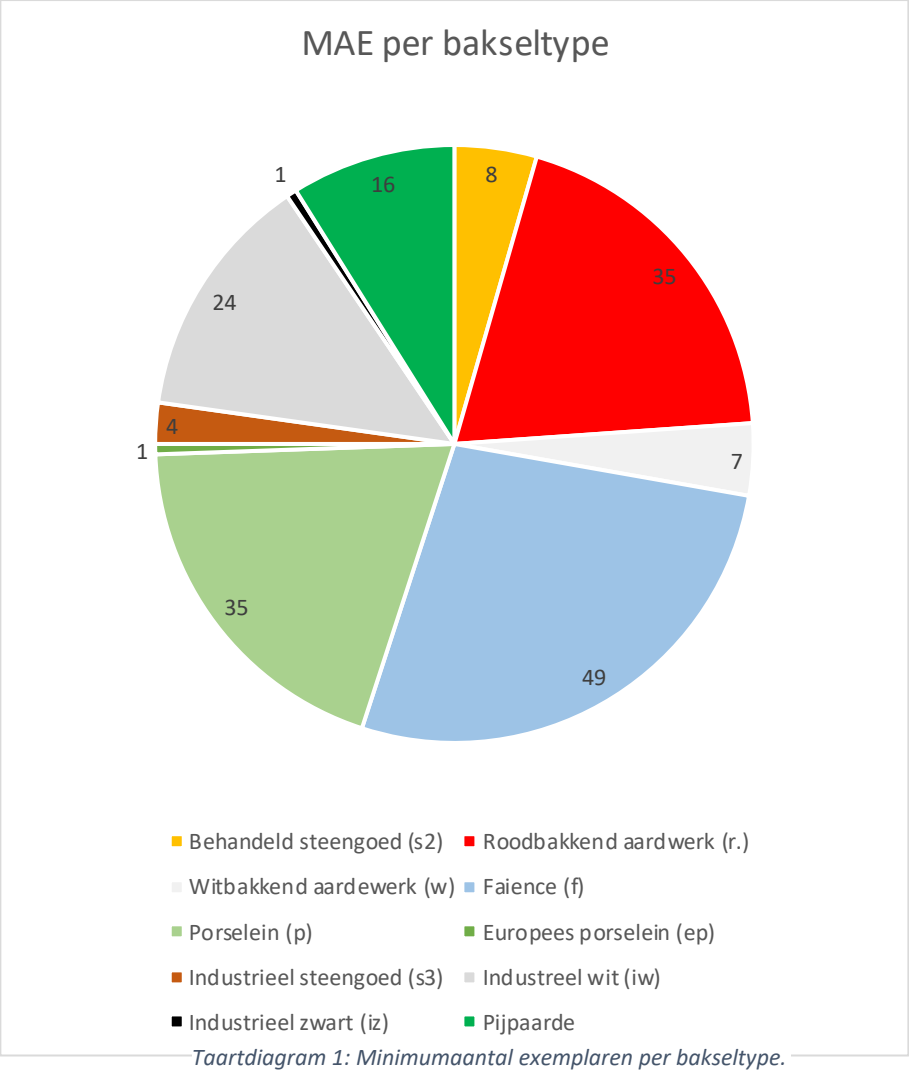
- Op basis van bakseltype.
- Op basis van gebruiksvormen (totale aantallen)
- Op basis van gebruiksvormen (per bakselstype).
- Op basis van de typering in het Deventer Systeem
- Op basis van gebruik en functie.

Zoals in het voorgaande hoofdstuk is uitgelegd zijn in dit hoofdstuk statistische gegevens te vinden (weergegeven in de verschillende tabellen) die op verschillende wijzen geclassificeerd zijn. De in rood weergegeven gebruiksvorm valt onder opspit.

Materiaal	MAE	% incl. opspit	% excl. opspit
Paffrath	1	0.5	0
Proto-steengoed (s5)	6	3.1	0
Bijna-steengoed (s4)	1	0.5	0
Steengoed zonder glazuur/engobe (s1)	3	1.6	0
Steengoed met glazuur/engobe (s2)	8	4.2	4.4
Grijsbakkend aardewerk (g)	1	0.5	0
Roodbakkend aardewerk (r)	35	18.2	19,0
Witbakkend aardewerk (w)	7	3.7	3.9
Faience (f)	49	25.5	27.4
Porselein (p)	35	18.2	19.5
Europees porselein (ep)	1	0.5	0.6
Industrieel steengoed (s3)	4	2.1	2.2
Industrieel wit (iw)	24	12.5	13.4
Industrieel zwart (iz)	1	0.5	0.6
Pijpaarde (py)	16	8.3	9,0
Totaal inclusief opspit	192	100	-
Totaal exclusief opspit	179	-	100

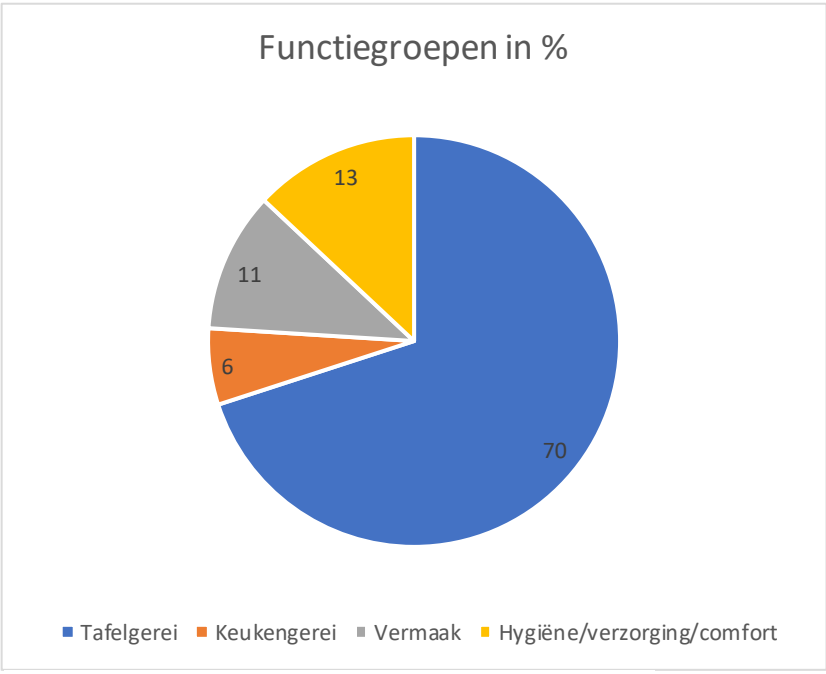
Tabel 4: Minimumaantal exemplaren per aangetroffen bakseltype.

In taartdiagram 1 zijn de percentages te zien die de verhoudingen tussen de bakseltypes aangeven. Wat opvalt is dat faience het grootste aandeel heeft in de bakseltypen (49%). Dit komt voornamelijk door het grote aantal goedkope faience borden. Zoals eerder beschreven, zijn deze borden waarschijnlijk in gebruik geweest door het personeel van de familie. Porselein (35%) heeft ook een aanzienlijk aandeel. Dit veel duurdere toen al antieke keramiek wijst veel meer op een bepaalde welstand, dan de faience borden. 24% bestaat uit industrieel wit aardewerk. Dit betreft het Engelse *creamware*. 35% van de gedetermineerde vondsten bestaat uit het goedkope roodbakkende aardewerk. Er is een verscheidenheid aan vormen aangetroffen van roodbakkend aardewerk. De duurste typen keramiek (industrieel zwart en Europees porselein) nemen het kleinste aandeel in. Het feit dat deze typen baksel aangetroffen zijn wijst echter nog steeds op een hoge welvaart.



Taartdiagram 1: Minimumaantal exemplaren per bakseltype.

In taartdiagram 2 zijn de verhoudingen tussen de verschillende functiegroepen te zien in percentages. De functiegroep tafelgerei bevat verreweg de meeste objecten uit dit vondstcomplex.



Taartdiagram 2: Verhoudingen in functiegroepen in percentages.

MAE-gebruiksvormen per bakseltype

De scherven waarvan niet kon worden bepaald tot wat voor gebruikersvorm deze hebben behoord, zijn in de onderstaande tabel buiten beschouwing gehouden. De in rood weergegeven gebruiksvorm valt onder opspit.

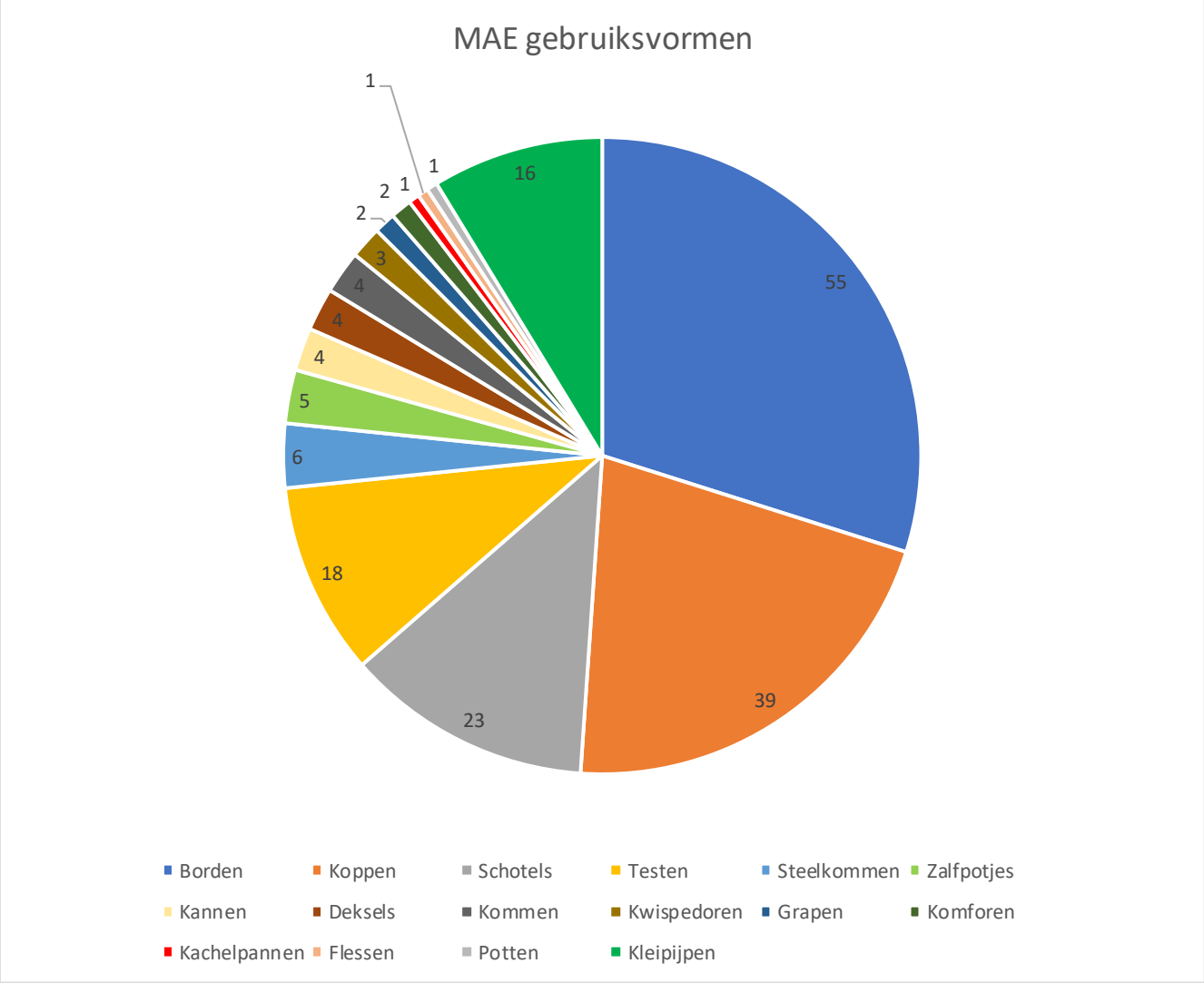
Wat opvalt wanneer de bovenstaande tabel wordt bekeken is dat er een groot aantal borden is aangetroffen (totaal minstens 55 stuks). Een verklaring voor het grote aantal borden is mogelijk de locatie waar deze zijn aangetroffen. Vermoedelijk zijn de borden in een beerput terecht gekomen die aan een keuken gekoppeld was. Borden passeren de keuken natuurlijk regelmatig, dus de kans dat borden in een keuken sneuvelen of worden weggegooid is niet gering. Het aandeel aan kopjes en schotels is ook vrij groot. De kopjes en schotels bestaan grotendeels uit porselein en industrieel wit aardewerk. Ook kopjes en schotels zullen regelmatig de keuken gepasseerd zijn en daar dus relatief vaak gesneuveld zijn. Hetzelfde geldt mogelijk voor de testen (totaal 16 stuks). De kolen voor in de testen werden waarschijnlijk in de keuken verhit, dus als er een sneuvelde werd die ongetwijfeld ook in de keuken weggegooid.

Materiaal	Gebruiksvorm	MAE
Steengoed met glazuur/engobe (s2)	Potten	1
	Kannen	3
	Deksels	1
	Flessen	1
Roodbakkend aardewerk (r)	Borden	1
	Deksels	2
	Grapen	2
	Kannen	1
	Komforen	2
	Kommen	1
	Koppen	1
	Steelkommen	6
	Testen	16
	Vetvangers	1
Witbakkend aardewerk (w)	Kachelpannen	1
	Testen	2
	Zalfpotjes	4
Faience (f)	Borden	43
	Kopjes	1
	Kwispedoren	2
	Schotels	1
	Zalfpotjes	1
Porselein (p)	Borden	11
	Kopjes	13
	Schotels	11
Europees porselein (ep)	Kopjes	1
Industrieel steengoed (s3)	Koppen	1
	Kommen	3
Creamware (iw)	Deksels	1
	Kopjes	12
	Schotels	11
Industrieel zwart (iz)	Kwispedoren	1
Pijpaarde (py)	Kleipijpen	16

Tabel 5: Minimumaantal gebruiksvormen per bakseltype.

De kwispedoren, kleipijpen en zalfpotjes verwacht je minder snel in de keuken. De objecten zijn (behalve de zalfpotjes) van hoge kwaliteit en worden toegeschreven aan de familie Opgelder zelf en niet aan het personeel. Mogelijk zijn deze in de woning gesneuveld en door het personeel meegenomen naar de keuken en daar weggegooid.

In taartdiagram 3 is het minimumaantal objecten per gebruiksvorm te zien. De 55 borden bestaan voornamelijk uit faience en porselein. Er zijn 23 schotels en 39 kopjes aangetroffen. Een verklaring voor een dergelijk verschil blijft gissen, mogelijk zijn er gewoon minder schotels gesneuveld dan kopjes. Het feit dat er minstens 18 testen zijn aangetroffen valt op. Mogelijk vonden de bewoners het prettig zich vaak te verwarmen met een test, of was het vaak koud in huis waardoor het nodig was. Wanneer er gekeken wordt naar bijvoorbeeld het relatief grote aantal borden, is het aantal kleipijpen (16 stuks) relatief klein. Dit is opvallend omdat kleipijpen behoorlijk kwetsbaar waren door hun lange steel. Je zou verwachten dat er veel meer kleipijpen aanwezig zouden moeten zijn. Zoals al eerder besproken is kan het relatief kleine aantal kleipijpen mogelijk worden verklaard doordat er iemand in het huishouden pas op latere leeftijd is gaan roken, of doordat er iemand (die rookt) die eerst uit huis was, weer in het huis is gaan wonen.



Taartdiagram 3: Minimumaantal exemplaren per gebruiksvorm.

Tellijst

De onderstaande tabel geeft het MAE per Deventer Systeem type. De objecten waar geen Deventer Systeem typologie aan gekoppeld kon worden, zijn buiten beschouwing gelaten. Vondsten die onder opspit zijn ingedeeld, zijn ook buiten beschouwing gelaten omdat deze uit een andere periode (middeleeuwen) dateren en geen informatie bieden over de familie Opgelder. Uit deze tabel blijkt dat er vooral veel borden van het type f-bor-3 zijn aangetroffen en elf schotels en twaalf kopjes van het type iw-bor-3 en iw-kop-1. Voor de rest beslaan de vondsten een verscheidenheid aan types, waardoor er maar weinig setjes aanwezig waren. Het kan ook zo zijn dat de setjes maar erg kleine setjes waren, mogelijk komt dit doordat het huis op een gegeven moment niet door het gehele gezin meer bewoond werd. Hiervoor zijn echter tijdens het historisch onderzoek geen bewijzen gevonden.

Deventer Systeem type	Aantal
Steengoed met glazuur (s2)	**6**
s2-dek-8	1
s2-fle-2	1
s2-kan-69	1
s2-kan	2
s2-pot-10	1
Roodbakkend (r)	**28**
r-bor-3	1
r-dek-27	2
r-gra	1
r-gra-53	1
r-kan-106	1
r-kmf-12	2
r-kom	1
r-kop-4	1
r-stk	4
r-stk-3	1
r-stk-11	1
r-tes	8
r-tes-1	2
r-tes-2	6
Witbakkend (w)	**7**
w-kap-1	1
w-tes-3	2
w-zal-5	4
Faience (f)	**48**
f-bor-3	42
f-bor-8	1
f-bor-16	1
f-kop	1
f-kwi-2	1
f-kwi-7	1
f-zal-3	1

Deventer Systeem type	Aantal
Aziatisch porselein (p)	**35**
p-bor	1
p-bor-1	6
p-bor-4	1
p-bor-5	3
p-bor-6	4
p-bor-7	1
p-bor-8	4
p-bor-?	2
p-kop	6
p-kop-1	3
p-kop-4	1
p-kop-NT248-54	3
Europees porselein (ep)	**1**
ep-kop	1
Industrieel steengoed (s3)	**4**
s3-kop-2	1
s3-kom-5	3
Creamware (iw)	**24**
iw-bor-3	11
iw-dek	1
iw-kop-1	12
Industrieel zwart (iz)	**1**
iz-kwi-1	1

Tabel 6: Tellijst met de objecten die voorzien zijn van een typering in het Deventer Systeem.

2.2.7 Opvallende vondsten

Kwispedoren
De aangetroffen kwispedoren zijn om verschillende redenen opvallende vondsten te noemen. Ten eerste zijn het opvallende vormen, die heel specifiek voor één doeleinde gebruikt werden, overvloedig speeksel, of pruimtabak werd in een kwispedoor uitgespuugd. De twee faience kwispedoren zijn bijzonder vanwege de hoge kwaliteit en gedetailleerdheid van de versieringen. Een van de twee faience kwispedoren valt het meest op (zie figuur 14, 15 en 16, pagina 33-34). De kwispedoor heeft een opvallende zeszijdige geschulpte opvangbekken. De buik is eveneens opvallend door de versiering met om en om bonen en bladeren. Deze zijn te voelen op de oppervlakte van de buik. De andere faience kwispedoor is simpeler van vorm met het ronde opvangbekken en de buik. Behalve de twee faience exemplaren is er ook een exemplaar van *Blackware* aangetroffen. *Blackware* was in de 18e eeuw een dure vorm van keramiek. Al met al wijzen de kwispedoren op een zekere vorm van rijkdom.

Faience borden
De goedkope faience borden zijn eveneens opvallend. Bij het gezin Opgelder worden in principe geen borden uit het goedkope marktsegment verwacht. Faience borden van mooiere kwaliteit worden eerder verwacht bij een rijk gezin als die van Opgelder. Ook porseleinen en metalen borden liggen meer in de lijn van verwachting. Toch zijn er resten van totaal 42 goedkope faience borden aangetroffen. Dit kan opvallend genoemd worden. De borden zijn mogelijk door personeel gebruikt in plaats van het gezin zelf.

Antiek porselein
Veel porselein dat is aangetroffen stamt uit de Kangxi-periode. Gezien het begin van de complexdatering op 1744 ligt en Kangxi-porselein op 1680-1720 gedateerd wordt, mag dit opvallend genoemd worden. Het porselein was dus waarschijnlijk al in bezit van de familie Opgelder voordat zij het pand aan de Nieuwe Hofstraat betrokken. Het Kangxi-porselein was dus waarschijnlijk al antiek toen het in de bodem terecht is gekomen. Dit kan als teken van rijkdom gezien worden. Vanaf 1744 werd het normaal om serviezen te hebben in huishoudens. Aangezien het porselein deels tussen 1680 en 1720 stamt, is het opvallend te noemen dat er toch al setjes aanwezig zijn geweest in het huishouden van Opgelder. Ook het Qianglong porselein bestaat uit sets van borden/schotels met eenzelfde/sterk gelijkende versiering. Gezien de startdatering van het complex 1744 is en serviezen opkwamen vanaf 1744, zijn de setjes in Qianglong porselein mogelijk een voorbeeld van een vroeg servies.



Figuur 19: Voorkant van de fraai versierde faience scherven.

Scherf versierd faience
Twee scherven faience waarvan de gebruiksfunctie niet kon worden bepaald behoort ook tot de opvallende vondsten. Deze scherf is duidelijk van hogere kwaliteit dan bijvoorbeeld de goedkope faience borden. Mogelijk heeft de scherf deel uitgemaakt van een geribd bord, een scheerbekken, een plooischotel of een schaal. De scherf wijst op een zekere mate van welvaart.



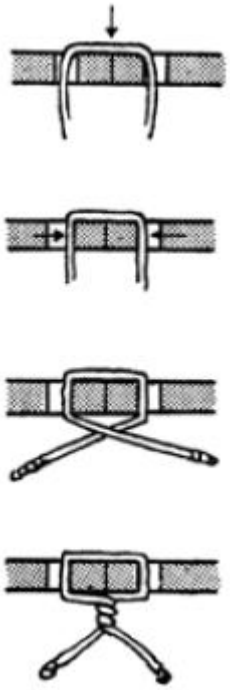
Figuur 18: Achterkant van de fraai versierde faience scherven.

Ineenpassende zalfpotten

Er zijn vier ineenpassende zalfpotjes van witbakkend aardewerk aangetroffen. Deze zijn opvallend omdat ze deel uit lijken te maken van een setje.

Gerepareerd porselein

Het schoteltje dat getypeerd is als type p-bor-4 bevat een aantal opvallende kenmerken. Er zijn namelijk 4 boorgaatjes te zien in het schoteltje. Deze gaatjes wijzen erop dat dit object ooit is gerepareerd zodat het weer in gebruik kon worden genomen. Het feit dat het schoteltje gerepareerd is wijst mogelijk op dat een van de bewoners gehecht was aan deze schotel, of dat men erg zuinig was op het porselein.



Figuur 20: De metalen draad of klinknagel wordt door de gaten aan beide zijden van de breuk getrokken en vastgedraaid op de onderkant.

Wanneer een keramisch object brak, was het niet ongebruikelijk dit object te laten repareren. Er werden gaatjes precies tegenover elkaar geboord aan weerszijden van de breuk. Vervolgens werd er een metalen strip/draadje/klinknagel door de gaatjes gehaald om de onderdelen weer aan elkaar te bevestigen. De beide uiteinden van het draadje werden dan aan de onderkant in elkaar gedraaid zodat het goed vast kwam te zitten (zie figuur 20[140]).[141]

Het repareren van keramische objecten met een klinknagel of ijzerdraadje was een veelvoorkomend verschijnsel in de 18e, 19e en 20e eeuw en wordt vandaag de dag in China nog steeds gebruikt.[142]

Er zijn in Zutphen vaker gevallen aangetroffen van gerepareerd aardewerk. In een beerkuil in een kelder van een middeleeuws perceel aan de Houtmarkt werd bijvoorbeeld een gerepareerd kopje aangetroffen van Europees porselein.[143]



Figuur 21: Het schoteltje waar de geboorde gaatjes op te zien zijn (in het midden bovenin, en aan weerszijden in het midden van de schotel.

[140] Parsons/Curl 1963, 107.
[141] Garachon 2010, 35-49.
[142] Garachon 2010, 36.
[143] Groothedde/Henkes/den Braven 2005.

2.2.8 Welvaart en welstand/Sociaaleconomische status

Om de welvaart en welstand van de familie Opgelder te kunnen bepalen wordt er natuurlijk niet alleen gekeken naar het aangetroffen vondstmateriaal, al speelt dit wel een grote rol. Om iets te kunnen zeggen op basis van vondstmateriaal, is het belangrijk dat het vondstcomplex met andere vondstcomplexen vergeleken wordt om tot een duidelijke vergelijking en waardering te kunnen komen. Hieronder zijn daarom verschillende vondstcomplexen beschreven die afkomstig zijn uit Zutphen en omgeving.

Vergelijking met andere vondstcomplexen

Meestersmid Jan Voest (Kuil s7, Nieuwstad 59-61, te Zutphen, 1730-1760)

Aan de hand van historisch onderzoek en het dateren van het vondstmateriaal kon worden bepaald dat de beerstortkuil die aangetroffen is onder de panden Nieuwstad 59-61 heeft toebehoord aan meestersmid Jan Voest en zijn zoon. Meestersmid Jan Voest kocht het pand waarschijnlijk op 26 juli 1732. Hij overleed in 1742. De nieuwe eigenaar werd zijn zoon, Jan Voest.[144] In deze kuil zijn thee- en koffieservies van Kangxi-porselein, borden en drinkgerei van faience, Nederrijnse en Ochtruper borden van roodbakkend aardewerk, borden van majolica en een kelkglas aangetroffen.[145]

De luxe van het vondstmateriaal was waarschijnlijk redelijk gemiddeld voor Zutphen in die tijd. Jan Voest senior en junior bezaten meerdere pandjes in de stad, maar behoorden niet tot de rijkste klasse van de stad, noch tot de onderlaag. Een meestersmid was een welvarend ambachtsman die lid was van een gilde. Een huis in de hoofdstraat van de wijk Nieuwstad weerspiegelt goed zijn status, net zoals zijn afval.[146] Al met al maakt het geheel geen sobere indruk.[147]

Boerderij Berghege (Looërenk, Zutphen, 1750-1900)

Er zijn meerdere vondstcomplexen aangetroffen tijdens de opgraving van boerderij Berghege. Een van de aangetroffen vondstcomplexen (vondstnummers Loo'03-4058 en 4115) dateert uit de tweede helft van de achttiende eeuw. Het gaat om de vulling van een greppel die over het erf gelopen heeft. Uit de vondsten blijkt dat de sloot rond 1800 gedicht is. Er zijn meerdere vrijwel complete objecten aangetroffen, wat er op duidt dat het materiaal er primair als huisafval is gedumpt. Er zijn onder andere een Nederrijns bordje en acht faience borden aangetroffen. Deze faience borden hebben allemaal bloem- en bladmotieven op de vlag en spiegel. De decoratie is op één bord na allemaal in blauw uitgevoerd. De uitzondering is gedecoreerd met de kleuren paars, blauw en olijfgroen. Tevens is er een majolica-bord aangetroffen dat polychroom versierd is met bloemmotieven in paars en geel. Er zijn ook twee kopjes (zonder oor) van het Engelse *creamware* aangetroffen en een kopje van het witte Engelse stoneware. Tot slot is er een Westerwald steengoedkruik aangetroffen. Dit vondstcomplex lijkt uit het derde kwart van de achttiende eeuw te dateren.

Er zijn verschillende andere vondstcomplexen aangetroffen die lijken te dateren uit de negentiende eeuw. Vondstcomplex LOO'03 – 4012, 4089, 4091, 4127 bestaat uit de vulling van vier grote paalgaten. Opvallend is dat er in deze paalgaten opvallend veel scherven van faience borden uit de tweede helft van de achttiende eeuw en het begin van de 19e eeuw zijn aangetroffen. Het lijkt erop dat de borden behoord hebben tot het familieservies en in de loop van de negentiende eeuw gesneuveld zijn. De borden waren dus waarschijnlijk al antiek toen ze in de afvalkuilen terecht zijn

[144] Fermin/Groothedde 2010a, 46.
[145] Fermin/Groothedde 2010a, 45,46.
[146] Fermin/Groothedde 2010a, 46.
[147] Fermin/Groothedde 2010a, 75.

gekomen[148]. Naast de faience borden zijn er 19e-eeuwse steengoed potten uit Westerwald en Siegburg, roodbakkende kook- en voorraadpotten, mangaan geglazuurd roodbakkend tafelservies, borden van industrieel wit, een kopje en een schotel met een blauwe printdecoratie en één pijpenkop en enkele pijpensteeltjes aangetroffen. Er is opvallend weinig (roodbakkend) keukengerei aangetroffen. Dit komt mogelijk doordat dit aardewerk met de mest over het land werd uitgereden. Dit zorgt ervoor dat er geen zeer compleet beeld is van wat er precies allemaal aan gebruiksgoed is gebruikt op de boerderij, echter kan er nog steeds iets gezegd worden over de materiële cultuur die er heerste op het erf.[149]

Vondstcomplex LOO'03 – 4094 (1850-1900) is een grote afvalkuil. In deze kuil zijn resten van 12 antieke faience borden aangetroffen (1775-1825). Deze faienceborden hoorden bij het servies faience borden die in de eerder beschreven vondstcomplexen ook al aan bod kwamen. Naast de 18e-eeuwse borden is er ook jonger materiaal aangetroffen. Dit bestaat uit wit industrieel aardewerk (een klein bordje, twee diepe borden een plat bord een kopje met twee oren en een kom van Petrus Regout met sfinx-merk (ca. 1885). Verder zijn er scherven van roodbakkende keukenproducten, verschillende potten met vlakke bodem, scherven van een Frechens witbakkend bord, scherven van vier steengoed voorraadpotten en een porseleinen pijpenkopje aangetroffen. Onder het glaswerk zijn er twee negentiende-eeuwse wijnflessen, een medicijnflesje en een mangaanpaars flesje met een smalle hals aangetroffen. Dergelijke flesjes zijn ook aangetroffen in de beerputten van de opgraving aan de Lange Hofstraat. Ze dateren waarschijnlijk uit 1750-1825.

De materiële cultuur is over het algemeen sober en normaal te noemen. De bewoners lijken een voorkeur gehad te hebben voor faienceborden van middelmatige kwaliteit. Er is echter ook een aantal faienceborden aangetroffen die van hogere kwaliteit was.[150] Al met al kun je gezien het aangetroffen vondstmateriaal niet spreken van rijkdom en lijkt dit huishouden tot de middelmaat te horen.

Keramiek van zilversmeden Anthony van Sandbergen en Willem Carel Meurs (Zutphen, 1700-1800)
In de scriptie van R.C.N. Broekhof[151] worden twee beerputten besproken die zijn opgegraven door de archeologische dienst van de gemeente Zutphen. Beerput VA4 is opgegraven aan de Vaalstraat 4 te Zutphen en lag in de 18e eeuw in de binnenplaats van het hoekpand Spongstraat 12-14. Beerput VA4 is dankzij historisch onderzoek gekoppeld aan het huishouden van zilversmid Anthony van Sandbergen. Hij kocht het huis waartoe de beerput behoorde in 1781, waar hij met zijn kinderen en vrouw tot zijn dood in 1799 heeft gewoond.[152] Het keramiek uit beerput VA4 bestaat voornamelijk uit drinkgerei, eetgerei en kleipijpen. De bakselgroepen die overheersen zijn Chinees porselein en industrieel wit, gevolgd door roodbakkend aardewerk en faience. Er zijn slechts enkele objecten aangetroffen die gemaakt zijn van proto-steengoed, behandeld steengoed, witbakkend aardewerk, majolica en industrieel steengoed. Het keramiek is gedateerd tussen 1700 en 1800, met een nadruk op de periode 1750-1800.[153]

Beerput HM49 is in de kelder van het pand aan de Houtmarkt 49 te Zutphen opgegraven. Door middel van historisch onderzoek is ontdekt dat deze beerput hoorde bij het huishouden van zilversmid Willem Carel van Meurs, die in 1769 een deel van het pand aan de Houtmarkt 49 kocht en in 1781 het tweede deel van het pand kocht. Vanaf 1781 zal de beerput dus alleen door zijn

[148] Bouwmeester/Fermin/Groothedde 2008, 343-351.
[149] Bouwmeester/Fermin/Groothedde 2008, 354.
[150] Bouwmeester/Fermin/Groothedde 2008, 354.
[151] Broekhof 2014.
[152] Broekhof 2014, 6.
[153] Broekhof 2014, 6.

huishouden gebruikt zijn. In beerput HM49 behoort het grootste deel van het keramiek tot de kleipijpen en tafelgerei. In tegenstelling tot beerput VA4 ontbreken de categorieën Chinees porselein en industrieel wit vrijwel volledig. In beerput HM49 overheersen de categorieën roodbakkend aardewerk en faience. Verder bestaat het keramiek uit voorwerpen van behandeld steengoed, witbakkend aardewerk, majolica, industrieel zwart en industrieel steengoed. Op basis van de kleipijpen is het complex gedateerd tussen 1760 en 1790.[154]

Broekhof stelt dat, op basis van historisch onderzoek, beide zilversmeden een meer dan gemiddeld welgesteld huishouden hebben gehad.[155]

Keramiek gevonden bij herberg het Houten Wambuis (buiten het centrum van Zutphen, op de hoek van de Emmerikseweg en de Troelstralaan)
In maart 2010 is het zogenaamde Houten Wambuis opgegraven. De herberg had ook een agrarische functie en was bovendien een drankstokerij.[156] De herberg lag toentertijd net buiten het centrum van Zutphen, op de hoek van de Emmerikseweg en de Troelstralaan.[157] In het derde kwart van de 17e eeuw is er een brand geweest. In de brandlaag die aangetroffen werd tijdens de opgraving is aardewerk aangetroffen. Dit aardewerk bestond onder andere uit een baardmankruik, een Westerwald kan met appliques, een Westerwald kruik met kobaltblauwe decoratie, een appliquekan, twee roodbakkende slibversierde boden, een kleine roodbakkende grape met deksel, een wit majolica bord, 3 witte plooischotels van faience, een faience bord met kraakmotieven een faience bord met blauwe decoratie, een schoteltje met Chinese motieven en vensterglas (waaronder 1 stukje gebrandschilderd). Wat opvalt aan de vormen is het aandeel luxe aardewerk (met name de plooischotels), deze zijn vaak bekend uit chiquere contexten, zoals die van Herman Otto. [158] Een latere fase van de herberg (1781-1964) heeft veel bodemvondsten opgeleverd. Naast een grote hoeveelheid meubelolieflesjes uit de 20e eeuw en verschillende ijzeren gereedschappen is er ook aardewerk aangetroffen. Zo zijn er proenen en een met maangaan geglazuurde kan en kachelpan aangetroffen (gemaakt door de pottenbakker Hasselman 1813-1836). Daarnaast is er Maastrichts industrieel wit aardewerk (1878-1880) aangetroffen. Dit betreft een lampetkan, een schenkkan, een melkkannetje (Regout) een Theepot, een pispot (Regout), een bord met blauwe rand (Regout), een wit bord met geschulpte rand, een achtkantig diep bord (Société Céramique), een wit bord, een schoteltje (Regout) een Kommetje (*Société Céramique*), een kommetje van het zwarte *printed ware* en twee potjes met een dekselgeul. Daarnaast is er een wit theepotje van Europees porselein aangetroffen. De glazen vondsten bestaan uit een aantal bruingroene wijnflessen, een witte wijnfles, een aantal medicijnflesjes en een contactvorm kommetje. Kleipijpen zijn niet aangetroffen.[159]

Het vondstmateriaal uit verschillende tijdsperioden maakt al met al geen sobere indruk wat betreft de economische status van de eigenaren. Voornamelijk de plooischotels en het dure Europees porselein vallen hierbij op. Concluderend kunnen de eigenaren van de herberg tot de middenklasse worden gerekend.

Keramiek van de familie van Heeckeren (’s Gravenhof te Zutphen, 1617-1750)
In 1993-1995 werd tijdens de opgraving bij Huize van de Kasteele aan het ’s Gravenhof te Zutphen beerput HvdK-128 aangetroffen. Dit gebeurde bij het plaatsen van een damwand. De damwand doorsneed de beerput, waardoor maar de helft van de inhoud van de beerput is geborgen. Er is

[154] Broekhof 2014, 6.
[155] Broekhof 2014, 6.
[156] Fermin/Groothedde 2010b, 15.
[157] Fermin/Groothedde 2010b, 5.
[158] Fermin/Groothedde 2010b, 29-30.
[159] Fermin/Groothedde 2010b, 41-46.

echter genoeg aangetroffen om een uitspraak te kunnen doen over de sociaaleconomische status van de gebruikers.[160]

Het grootste gedeelte van het vondstcomplex bestaat uit grapen (49 stuks), waarvan het grootste deel dateert uit de 17e eeuw en een aantal uit de 18e eeuw. Er zijn twaalf grapen aangetroffen. De grapen worden tussen 1625 en 1725 gedateerd. Naast de grapen zijn er verschillende voorraadpotten aantroffen: vier roodbakkende- en vier steengoed potten. Er zijn ook vier borden van roodbakkend aardewerk aangetroffen. Daarnaast zijn er nog 25 borden van hetzelfde type aangetroffen die afkomstig zijn uit het Duitse Ochtrup (dw-bor-1, 1650-1675). Naast de vele roodbakkende borden, zijn er veel onversierde faience borden aangetroffen. Hierbij zijn ook een aantal scherven van plooischotels aangetroffen, van zowel Nederlandse als Italiaanse makelij.[161] Dit was een luxeproduct. Naast de onversierde borden zijn er ook een aantal versierde faience borden aangetroffen en resten van twee majolica kommen (waarvan een versierd). Naast het faience zijn er ook fragmenten van twee porseleinen eetborden aangetroffen. Er zijn in het vondstcomplex opvallend veel roodbakkende kommen aanwezig (circa 81 stuks), deze werden gebruikt bij de bereiding van eten en om uit te eten. Naast het tafelgerei is er een kleine hoeveelheid drink/schenkgerei aangetroffen. Zo zijn er een aantal steengoedkannen (Westerwald), een paar kopjes (Aziatisch porselein) en zes schoteltjes aangetroffen. Er zijn tevens zeven pispotten aangetroffen, waaronder twee witbakkende pispotten, een roodbakkende en een faience miniatuur pispotje. Naast de pispotten is er ook een zalfpotje aangetroffen. Opvallend is dat er nauwelijks kleipijpen zijn aangetroffen, er zijn maar twee stelen gevonden.[162]

Op het eerste gezicht is de keramische inhoud van de beerput niet bijzonder rijk. Alleen de fragmenten van porselein en Italiaanse faience wijzen op een rijker huishouden. De Nederlandse faience is van goede kwaliteit en zijn voorzien van fijne beschildering. Wanneer er echter naar de aantallen vondsten wordt gekeken ontstaat er een duidelijker beeld. Het lijkt erop dat sommige voorwerpen in grote aantallen zijn aangekocht, iets wat een gemiddeld huishouden zich niet kon veroorloven.[163] Wanneer er naar de glazen vondsten en het botmateriaal wordt gekeken, blijkt echter dat de gebruikers wel degelijk een zeer hoge welstand hebben gekend. Dure glazen voorwerpen en resten van grootwild (edelhert, ree, wild zwijn) zijn indicators van een hoge welstand. De samenstelling van het menu is ook niet eenzijdig, wat ook wijst op zeer hoge welstand. Het feit dat het aardewerk niet op een rijk huishouden duidt, kan gewijd worden aan de mogelijkheid dat duur aardwerk niet in deze beerput werd weggegooid (beerput lag op het erf, waar vaak personeel werkte/mogelijk verbleef). Het kan ook zijn dat het luxe servies in metaal was uitgevoerd, wat vaak omgesmolten werd in plaats van weggegooid.[164]

Keramiek van dominee Engelbert Wilhelm Verbeek (Rijkstraatweg 57 te Warnsveld, 1740-1800)
In 2012 werd een beerkuil opgegraven aan de Rijkstraatweg 57 te Warnsveld. Een klein deel van de beer is niet opgegraven door bemoeilijkende omstandigheden. Er is echter genoeg materiaal verzameld om een representatief beeld te vormen van de materiële cultuur. Door middel van historisch onderzoek is de beerkuil gekoppeld aan dominee Engelbert Wilhelm Verbeek. Hij werd in 1744 aangesteld als predikant en bleef dit tot zijn ontslag in 1784. Dit is ook het jaartal waarin hij de pastorie verliet. Aan de hand van het keramiek is de beerkuil gedateerd tussen 1740 en 1800, met een nadruk op de periode tussen 1740 en 1780.[165]

[160] Van der Storm 2012, 7-8.
[161] Van der Storm 2012, 23-26.
[162] Van der Storm 2012, 26-31.
[163] Van der Storm 2012, 33.
[164] Van der Storm 2012, 33-34.
[165] Geerligs 2017, 6.

In totaal zijn er 11 stuks roodbakkend aardewerk, 14 stuks faience, 14 stuks Aziatisch porselein, 18 stuks pijpaarde en 1 stuk industrieel wit aardewerk beschreven. Het keramiek binnen de beerkuil bestaat grotendeels uit eetgerei, drinkgerei en kleipijpen.[166]

Het roodbakkend aardewerk bestaat uit drie grapen, drie borden, een deksel, een kom, twee pispotten en een scherf van een bloempot. De faience bestaat uit tien borden, een kopje, een kom en een object waar niet met zekerheid van kon worden bepaald tot welke functiegroep deze heeft behoord. Het Aziatisch porselein hoort op twee kommen na allemaal tot de functiegroep drinkgerei (7 kopjes en 5 schotels). Het porselein stamt grotendeels uit de Qianglong periode (1735-1780). Eén van de twee kommen is van Chinees kraakporselein en behoort tot het Wanli porselein (1634-1645). De ene scherf industrieel wit aardewerk heeft behoord tot een Tortoiseshell ware kan/theepot. Tot slot worden er 18 kleipijpen beschreven. Op één trechtervormige pijp na, zijn alle kleipijpen ovoïde van vorm. De trechtervormige pijpenkop is de enige van mindere kwaliteit. De zeventien ovoïde koppen zijn allemaal geglaasd, gebotterd en zijn voorzien van een radering rond de ketelopening. Het betreft dus allemaal kleipijpen van de hoogste kwaliteit; de zogenaamde porseleinen kwaliteit.[167]

Naast het keramiek zijn er nog andere materiaalcategorieën beschreven. In de categorie glas zijn 17 flessen, vijf glazen, twee kralen en een onbekend komvormig object gevonden.[168] Glazen drinkgerei duidt op een zekere financiële draagkracht. De glazen in dit vondstcomplex zijn echter niet bijzonder versierd.[169]

Er werd in de pastorie dus voornamelijk van roodbakkend aardewerk, faience en porselein gebruik gemaakt. Roodbakkend aardewerk was een redelijk goedkoop product dat tot 1900 massaal werd gebruikt. Dat maar 10% van de objecten onder keukengerei valt, kan duiden op dat men ook met metalen pannen kookte. Het relatief hoge aantal porseleinen voorwerpen zou verklaard kunnen worden doordat er in de 18e eeuw porselein in groten getale naar Europa werd verscheept.[170]

Afgaande op alleen het keramiek, maakt het huishouden van dominee Verbeek geen uitermate rijke indruk. Alleen de kleipijpen, de kan van Tortoiseshell ware en de Wanli schaal wijzen op een meer dan welgesteld huishouden. Wanneer het archiefonderzoek erbij wordt gehaald, wordt duidelijk dat Dominee Verbeek tot de middenklasse van Zutphen behoorde. Het aantal kwalitatief zeer goede tabakspijpen wijst op dat het huishouden tot de hoge middenklasse.[171]

Beerput S42 en S47 van Mr. Martin Alexander van Lamsweerde (burgemeester), Ph. Gastelaarstraat / Korte Koepoortstraat te Doesburg (1760-1790)

In de dubbelbeerput S42/47 is opvallend veel porselein aangetroffen. Dit is in Oost-Nederland in de 18e eeuw een aanwijzing voor hoge welstand. In totaal zijn er 40 stuks porselein aangetroffen. Daarnaast is er ook een aanzienlijk aandeel industrieel vervaardigd aardewerk aanwezig. De vormen waarin het materiaal voorkomt zijn ook indicatief voor een rijk huishouden. Onder het gedraaide roodbakkende aardewerk zijn tuinvazen, kinderspeelgoed, testen en keukengerei zoals schalen, lekschalen, grapen, opslagpotten en een fraai versierd bord te vinden. Onder het Engels industrieel rood (redware) en zwart (*blackware*) zijn vooral theepotjes en sierlijke kannetjes aanwezig. Industrieel steengoed komt voor in de vorm van theeserviezen en een suikerpotje. Al het porselein is ingedeeld onder theeservies en is op één voorwerp na te dateren in de Qianglong periode. 19 van de

[166] Geerligs 2017, 21.
[167] Geerligs 2017, 30.
[168] Geerligs 2017, 13.
[169] Geerligs 2017, 47.
[170] Geerligs 2017, 43.
[171] Geerligs 2017, 77.

23 objecten van faience vallen ook onder de groep theeservies. De overige faience voorwerpen zijn Delftsblauwe borden. Een van de opvallendste porseleinen vondsten betreft een deksel van een grote pot die vrijwel zeker uit de 17e eeuw dateert (overgangsperiode Ming naar Ch'ing dynastie ca. 1636-1645). Dit stuk was tijdens het weggooien al ruimschoots antiek. Naast het Aziatische porselein is er ook een kopje van Europees porselein aangetroffen.[172] Er is een hoog aantal tabakspijpen van de allerbeste kwaliteit aangetroffen binnen dit vondstcomplex. Ook dit duidt op een meer dan gemiddeld huishouden.[173] Het glas uit de dubbelbeerput bestaat voor een belangrijk aandeel uit wijnflessen. Er werd veel wijn gedronken. Er zijn ook kleinere dunwandige flesjes aangetroffen waarvan niet bekend is wat erin heeft gezeten. Het zijn mogelijk zakflacons voor gedestilleerde dranken.[174] Daarnaast is er een mineraalwaterfles met een medaillon met het wapen van Pyrmont met de randtekst "PYRMONT WATER" aangetroffen.[175] Bijzondere glazen vondsten zijn een "muizenfles" van beschilderd melkglas en een gegraveerd parfumflesje met goudluster. Tevens is er een schaaltje van Boheems kristal aangetroffen. Ten slotte zijn er ook vele wijn- en borrelglazen geborgen. De wijnglazen zijn voorzien van fraaie decoratie in de stam.[176] Het huishouden van Mr. Martin Alexander van Lamsweerde is bijzonder rijk te noemen.[177]

Historisch onderzoek naar de sociaaleconomische status van de familie Opgelder

In dit hoofdstuk wordt verslag gedaan van de bevindingen uit het historisch onderzoek naar de sociaaleconomische status van de familie Opgelder.

Uit een kadastrale atlas uit 1832 van Vorden blijkt dat Bartha op ten Noort in 1780 eigenaresse was van boerderij Wilmerink (Wilmeringweg 4). Dit duidt erop dat Gerhard Jan Opgelder en Bartha op ten Noort behalve hun bezittingen in Zutphen, elders ook nog bezittingen hadden. Dit duidt op een zekere welvaart. Vanaf 1804 is Engelbert Opgelder eigenaar van dezelfde boerderij. Het blijft dus in de familie nadat Bartha in 1793 overlijdt.[178]

In een lijst van huizen en andere gebouwen in de gemeente Vorden met (voor zover bekend) eigenaren en bewoners in de periode van plusminus 1780 tot plusminus 1832 worden verschillende Opgelders genoemd als eigenaren van verschillende huizen/gebouwen. De Mark van Vorden heeft een overzicht in 1780 vervaardigd op basis van een veel oudere lijst, een genaamd *Verpondingskohier* uit 1730. De Mark van Vorden heeft de gegevens uit het Verpondingskohier overgenomen en aangevuld met gegevens uit 1780. Een erf die in deze lijst genoemd wordt heet *Hondegoor,* katerstede in de buurtschap Veldwijk. Als eigenaar wordt *Opgelder* genoemd. Het gaat hier vermoedelijk om Gerhard Jan Opgelder. Echter is het erf *Hondegoor* in 1832 niet meer exact te lokaliseren.[179] Vermoedelijk is het erf dan ook niet meer in bezit van de familie Opgelder.

In dezelfde lijst staat ook dat in 1780 Opgelder (vermoedelijk Gerhard Jan Opgelder) eigenaar is van *Meulenbrug.* Volgens de informatie in de lijst is dit een erf. Van 1810 tot 1811 staat de zoon van Opgelder, E. Opgelder (Engelbert Opgelder) als eigenaar weergegeven. Aangezien Gerhard Jan Opgelder al in 1774 overleed, bestaat het vermoeden dat het erf toen-ter-tijd in bezit was van zijn weduwe, Bartha op ten Noort. Bartha op ten Noort overleed in 1793, waardoor het aannemelijk is

[172] Fermin/Groothedde 2008, 56-57.
[173] Fermin/Groothedde 2008, 60-61.
[174] Fermin/Groothedde 2008, 62.
[175] Fermin/Groothedde 2008, 55.
[176]Fermin/Groothedde 2008, 63.
[177] Fermin/Groothedde 2008, 56.
[178] Dijkhuizen s.a., 1-10.
[179] Dijkhuizen s.a., 1-10.

dat het erf toen eigendom werd van Engelbert Opgelder. De volgende eigenaar van het erf wordt als volgt benoemd: "*voor 1827 – eigenaar is Executeuren van de nalatenschap van de Heer Opgelder".* Vermoedelijk is het erf dus tot uiterlijk 1827 in bezit geweest van Engelbert Opgelder, de zoon van Gerhard Jan Opgelder.[180]

Het volgende bezit van de familie Opgelder dat te vinden is in de lijst is de *Hakkerije met de Landerijen.* Vanaf 1780 wordt Gerhard Jan Opgelder als eigenaar genoemd met de opmerking "later E. Opgelder. Ook dit bezit komt dus in handen van Engelbert Opgelder. Net zoals het erf *Meulenbrug,* wordt vanaf 1827 "de Executeuren van de nalatenschap van de Heer Opgelder" als eigenaar genoemd. Net zoals bij de *Meulenbrug* zal dit vermoedelijk door de weduwe van Gerhard Jan Opgelder zijn aangekocht in 1780, waarna haar zoon Engelbert Opgelder het waarschijnlijk geërfd heeft in 1793, na het sterven van zijn moeder. Engelbert zal de *Hakkerije met de Landerijen* dus vermoedelijk tot 1827 in bezit hebben gehad. Ook de *Hakkerije met de Landerijen* wordt een erf genoemd. Het woord Katerstede wordt echter ook gebruikt om het soort eigendom te benoemen. [181] In Salland, aan de IJssel, Twente en de Achterhoek werd met een katerstede een kleine hutachtige boerderij met wat land bedoeld. Deze kleine boerderijtjes waren vaak eigendom van een heer die boeren op het land lieten werken.[182]

Ten slotte wordt het erf/katerstede *Nijland* genoemd als een van de bezittingen van Opgelder. Vanaf 1780 wordt Opgelder (Gerhard Jan) als eigenaar genoemd, dit zal in de praktijk echter waarschijnlijk zijn weduwe Bartha op ten Noort zijn gebleken, aangezien Gerhard Jan Opgelder, zoals al eerder is opgemerkt, in 1774 overleden is. Vanaf 1832 wordt de heer Beekman Fauré als eigenaar genoemd. Hij was predikant en woonachtig in Voorst. Verder staan er geen eigenaren meer weergegeven. Waarschijnlijk is dit erf in na het overlijden van Bartha 1793 eigendom geworden van Engelbert Opgelder waarna het in 1827 wel in handen gekomen zal zijn van de Executeuren van de nalatenschap van de Heer Opgelder. Deze zullen het uiteindelijk verkocht hebben aan de eerdergenoemde predikant.[183]

Uit de bovenstaande informatie over verschillende erven die in het bezit zijn geweest van Bartha op ten Noort en haar zoon Engelbert Opgelder, blijkt dat het gezin van Gerhard Jan Opgelder zeer welgesteld geweest zal zijn. Het in bezit hebben van verschillende erven is een duidelijk teken van welstand. Naast de bezittingen in de stad Zutphen, kan op basis van de bezittingen in onroerend goed gesteld worden dat de familie Opgelder een hoge welstand moet hebben gekend.

[180] Dijkhuizen s.a., 14.
[181] Dijkhuizen s.a., 40.
[182] Le Gras/Ladrak 2008.
[183] Dijkhuizen s.a., 40.

Zilver in het huishouden van de familie Opgelder

In het boek “Dutch Silver: Wrought plate of the Central Northern Southern Provinces” van J.W. Frederiks staat een zilveren voorwerp afgebeeld dat uit het huishouden van de familie Opgelder afkomstig is (zie figuur 22). Het gaat om een kleine zilveren schenkkan van 10 cm hoog. In de buik van de schenkkan staat het wapen van Opgelder-Op ten Noort gegrafeerd. Vermoedelijk is dit voorwerp vervaardigd ter ere van het huwelijk van Gerhard Jan Opgelder en Bartha Op ten Noort in 1734. Het voorwerp is gesigneerd met de initialen P.S. Dit zijn de initialen van de zilversmid Peter Schemkes. Hij woonde vanaf 1734 in Zutphen en stierf in 1764.[184] De aanwezigheid van zilver en feit dat de familiewapens in dit zilveren voorwerp zijn gegraveerd, duidt op een gezin dat een hoge welstand heeft gekend. Zilver was een materiaal van hoge waarde, dat voornamelijk in de zeer rijke huishoudens voorkwam. Het grootste deel van het keramiek duidt niet op een hoge welvaart. De geringe aanwezigheid van kookgerei en de aanwezigheid van veel goedkope faience borden, duidt erop dat de familie zelf vermoedelijk van zilveren serviezen at. Onderdelen van zilveren serviezen kwamen in het algemeen niet in beerputten terecht omdat zilver veel waard bleef en hergebruikt kon worden. Het aantreffen van een zilveren object dat eigendom is geweest van Gerhard Jan Opgelder en Bartha Op ten Noort ondersteunt het vermoeden dat het gezin gebruik heeft gemaakt van zilveren serviezen. Dit versterkt ook het vermoeden dat het goedkope faience dat in de beerkuil is aangetroffen voornamelijk toe te schrijven is aan het personeel van de familie Opgelder. De porseleinen voorwerpen en de kwispedoren van industrieel zwart en faience zijn waarschijnlijk wel toe te schrijven aan de familie Opgelder.



Figuur 22: De zilveren schenkkan met de wapens van beide families.

[184] Frederiks 1960, 53.

2.2.9 Conclusie sociaaleconomische status Opgelder

Nadat verschillende 18e-eeuwse vondstcomplexen zijn bekeken en er gekeken is naar de bezittingen van de familie Opgelder kan er nu een uitspraak gedaan worden over de welstand die de familie Opgelder gekend moet hebben. Duidelijk is dat een huishouden op het platteland zoals onderzocht is op boerderij Berghege, het aanzienlijk minder breed had dan de familie Opgelder. Het huishouden van meestersmid Jan Voest behoorde waarschijnlijk tot de hoge middenstand. Er komen soortgelijke keramische voorwerpen voor in het vondstcomplex. Hetzelfde geldt voor de zilversmeden Sandbergen en Meurs. Toch blijkt ook hier dat de vondsten qua rijkdom redelijk overeenkomen met die van Opgelder. Ook voor de herbergiers van het houten wambuis geldt dat het aardewerk redelijk overeenkomt met dat van Opgelder. Toch worden deze vondstcomplexen ook tot de middelklasse gerekend. De welstand van Dominee Verbeek wordt op basis van de hoge kwaliteit kleipijpen tot de hoge middenklasse gerekend. Ook hier is sprake van redelijk overeenkomende vondsten met die van Opgelder. Het vondstmateriaal dat aangetroffen is bij de Korte Koepoort te Doesburg toont een vergelijkbare rijkdom als die van Opgelder. Het vondstcomplex wijst op een meer dan gemiddeld tot rijk huishouden. Het keramische vondstmateriaal dat toebehoort heeft aan Herman wijst niet direct op grote rijkdom (op de plooischotels van Italiaans faience na). Dit heeft mogelijk te maken met de korte gebruikstijd van de beerput waar het materiaal in is aangetroffen en met de locatie van de beerput (op het erf, vermoedelijk bij keukens). Toch is het zeker dat Herman Otto grote rijkdom gekend moet hebben, aangezien hij tot de adel behoorde. Waarschijnlijk werd er in het huishouden van Herman Otto van metalen (zoals zilver) serviezen gebruik gemaakt. Het keramisch vondstcomplex dat toegeschreven is aan de familie van Heeckeren wijst in het eerste opzicht niet op grote rijkdom, terwijl bekend is dat dit een zeer welgestelde adellijke familie was. De grote hoeveelheden van bepaalde voorwerpen wijzen mogelijk op inkoop van vele objecten tegelijk, iets wat normale huishoudens zich niet konden veroorloven. De dure glazen voorwerpen en resten grootwild (edelhert, ree, wildzwijn) wijzen op grotere rijkdom. Het is zeker dat dit een zeer rijke familie geweest is. Uit deze vondstcomplexen blijkt dat het moeilijk is een beeld te vormen van de welstand van een gezin op basis van aardewerk. Het geeft vaak een vertekend beeld. Duurdere voorwerpen werden of elders weggegooid, of hergebruikt zoals vaak met zilver gebeurde. Daarnaast heb je te maken met eventuele beerputlegingen en vermenging van objecten die door het personeel in gebruik zijn geweest.

Uit het historisch onderzoek naar de familie Opgelder blijkt dat ook deze familie een zeer hoge welstand gekend moet hebben. Zo blijkt dat de familie meerdere erven/boerderijen in bezit had. Daarnaast is het vermoeden dat er gebruik gemaakt werd van zilveren serviezen in het huishouden bevestigd door de vondst van het zilveren schenkkannetje dat nu nog steeds tentoongesteld wordt in het Stedelijk Museum Zutphen. Zilver was over het algemeen alleen in zeer rijke huishoudens aanwezig.

Om een betrouwbaarder beeld te vormen van de rijkdom die gebruikers van de beerput hebben gekend, moet er naar meer vondstcategorieën gekeken worden dan naar alleen keramiek en glas. Denk hierbij aan metaal, stoffen, maar vooral ook aan resten van wat de mensen gegeten hebben zoals botanische macroresten (pitten en zaden) en botresten. Wanneer dit ook nog gecombineerd wordt met historisch onderzoek naar de gebruikers, ontstaat er een veel representatiever beeld van de rijkdom die de gebruikers van een beerput hebben gekend.

Op basis van het grote aandeel porselein, de fraaie kwispedoren, kleipijpen van de hoogste kwaliteit en de aanwezigheid van zilver in het huishouden, kan gesteld worden dat het huishouden van de familie Opgelder tot de hoogste laag van de samenleving heeft behoord.

3. Conclusie

3.1 Beantwoording deelvragen

Wie waren gedurende de periode ca. 1744 – ca. 1825 de bewoners van het Hof van Bronckhorst?
Nadat de kleipijpen gedateerd zijn is er in het archiefonderzoek gedaan wie de bewoners van het Hof van Bronckhorst geweest moeten zijn toen-ter-tijd. Hieruit blijkt dat dit Gerhard Jan Opgelder met zijn vrouw Bartha Op ten Noort en zijn drie kinderen Gerrit Everhard Opgelder, Hendrik Willem Engelbert Opgelder en Barta Erlandina Opgelder het pand bewoond moeten hebben.

Wat is de complexdatering van het vondstmateriaal en valt deze samen met de periode dat Gerhard Jan Opgelder het pand bewoond heeft?
Bij de datering van de kleipijpen lijkt er een nadruk te liggen op de periode 1760 - 1800 tussen 1760 en 1823 te liggen. Aangezien deze vaak sneuvelden in de gebruiksperiode zijn kleipijpen vaak betrouwbaar te dateren. De familie Opgelder heeft het pand echter in bezit gehad van 1744 tot circa 1825. Het aardewerk heeft een veel bredere datering. Dit komt omdat de keramische voorwerpen veelal een langere looptijd hebben gehad. Op basis van de kleipijpen lijkt de complexdatering op circa 1760 – 1800 te liggen. Het is echter wel de vraag waar de voorwerpen die tussen 1744 en 1760 en tussen 1800 en 1823 gebleven zijn. Mogelijk zijn deze achtergebleven in een niet opgegraven beerput. De vondsten stammen wel uit de tijd waarin de familie Opgelder het pand aan de Lange Hofstraat bewoonden.

Wat valt er op basis van de vondstlocatie en de oorspronkelijke locatie van het materiaal te zeggen over de gebruikers?
Het vondstmateriaal bevond zich in een beerstortkuil op het erf. Hier bevonden zich meerdere beerputten waar het materiaal mogelijk oorspronkelijk uit afkomstig is. Er zijn meerdere muurstructuren opgegraven die erop wijzen dat het erf gebruikt werd als plek om eten te bereiden en mogelijk voor latrines.

Wat valt er te zeggen over of het aangetroffen vondstmateriaal daadwerkelijk afkomstig is van de familie van burgemeester Gerhard Jan Opgelder, is er mogelijk ook sprake van een component personeelsafval en zijn er resten te herkennen die niet in het vondstcomplex van de familie Opgelder thuishoren?
Er lijkt een component personeelsafval tussen het vondstmateriaal te zitten. De faience borden zijn niet van hoge kwaliteit en zijn niet voorzien van fijne versieringen. Voor een rijke familie als die van de Opgelders zijn dit niet de borden die je tussen hun afval verwacht. Vermoedelijk zijn deze dan ook in gebruik geweest door het personeel. De fraaie kwispedoren, het porselein en de kleipijpen van hoge kwaliteit wijzen echter wel op dat de gebruikers een hogere welstand gehad moeten hebben. Het is dus aannemelijk dat het vondstmateriaal deels van de familie zelf is geweest en dat er sprake is van een component personeelsafval.
Het kopje van Europees porselein zou mogelijk uit het vondstcomplex van de vorige bewoners van de Lange Hofstraat 1-3 kunnen zijn. In dat complex (dat toegeschreven wordt aan de familie Op ten Noort) zijn ook fragmenten van Europees porselein aangetroffen.

Welke vondsten zijn mogelijk persoonlijke objecten van een van de personen uit het desbetreffende huishouden geweest?
De kleipijpen zijn waarschijnlijk toe te schrijven aan de mannelijke bewoners van het pand. Er valt echter niet uit te sluiten dat er ook vrouwen waren die pijp rookten. Gezien de datering van de kleipijpen (circa 1760 – 1800) is het een mogelijkheid dat deze gebruikt zijn door Engelbert Opgelder, de zoon van Gerhard Jan Opgelder. De kwispedoren wijzen op het gebruiken van pruimtabak. Dit is vermoedelijk ook toe te schrijven aan de mannelijke bewoners.

Wat valt er op basis van het aangetroffen aardewerk en glas te zeggen over de welstand van de gebruiker(s)?
Het kookgerei wijst niet op rijke gebruikers. De faience borden wijzen daar ook niet op. De faience borden zijn echter waarschijnlijk in gebruik geweest door het personeel dat werkzaam was voor de familie. Er is maar weinig kookgerei aangetroffen (vergeleken het drink/eetgerei). Dit kan er op wijzen dat de meeste voorwerpen die gebruikt werden om eten in te bereiden van metaal waren. Metalen kookgerei verdween vaak niet beerputten omdat deze hergebruikt werden (omdat dit vaak kostbaar was). Het porselein wijst wel op gebruikers die zeker niet arm waren, maar het wijst ook niet op bijzondere rijkdom. De fraaie kwispedoren van faience en de kwalitatief goede kleipijpen wijzen wel op een hogere welstand dan gemiddeld. Er is een flink aantal glazen wijnflessen aangetroffen in de beerkuil. Dit wijst erop dat de bewoners waarschijnlijk graag wijn dronken. Wijn was geen goedkoop drankje en wijst dus op een bepaalde welstand.

Welke specifieke objecten kunnen wijzen op rijkdom/welvaart van de gebruiker en welke objecten wijzen op een gebrek aan welvaart?
Zoals eerder besproken wijzen de kwispedoren van faience op een zekere rijkdom. De kwispedoor van *blackware* is ook een teken van rijkdom. *Blackware* was duur aardewerk toentertijd. Het stukje faience (figuur 16 en 17) is van hogere kwaliteit en wijst ook op grotere rijkdom dan gemiddeld. Het porselein wijst niet per se op grote rijkdom, maar wel op een meer dan gemiddelde rijkdom. Het keukengerei bestaat uit simpele rood- en witbakkende objecten. Deze wijzen eerder op een gebrek aan welvaart dan op rijkdom. Aangezien het percentage keukengerei niet hoog is, is het aannemelijk dat er voornamelijk met metalen pannen gekookt werd. Dat is wel een teken van rijkdom. De borden van faience wijzen niet op rijke gebruikers, omdat deze niet van hoge kwaliteit zijn. Deze borden zijn echter waarschijnlijk toe te schrijven aan het personeel van de familie. Het zilveren schenkkannetje (dat te zien in het Stedelijk Museum Zutphen) is een duidelijk teken van grote rijkdom. Zilver tafelgerei was erg kostbaar en alleen weggelegd voor de hoogste lagen van de samenleving. Mogelijk werd er in het gezin ook gegeten van zilver, dat verklaart mogelijk de afwezigheid van luxer eetgerei.

Wat zijn de opvallendste objecten die zijn aangetroffen en waarom zijn deze het opvallendst?
Er zijn verschillende vondsten die opvallend genoemd kunnen worden om verschillende redenen. De zalfpotjes vallen op doordat deze als matroesjka's aan elkaar passen. Het Kangxi-porselein valt op omdat dit te dateren is tussen 1680 en 1720. Dit valt buiten de periode waarin de Opgelders het pand aan de Lange Hofstraat bewoonden. De sets van porselein vallen ook op. Setjes (serviezen) kwamen eigenlijk pas vanaf 1744 op de markt, dit is mogelijk een heel vroeg voorbeeld van een servies, gezien de vroegere datering van het porselein. De kwispedoren behoren ook tot de opvallende vondsten. Vooral de kwispedoor van type f-kwi-7. Deze zijn van hoge kwaliteit en zijn fraai versierd. De *blackware* kwispedoor is ook opvallend omdat dit erg duur aardewerk was toentertijd.

Wat is de informatiewaarde met betrekking tot welstand van de verschillende vondstcategorieën die doorgaans in een beerput worden aangetroffen?
Het aardewerk geeft geen duidelijk beeld van de rijkdom die de familie Opgelder heeft gekend. Op een paar voorwerpen na, wijzen de keramische vondsten niet op bijzondere rijkdom, terwijl bekend is dat de Opgelders die waarschijnlijk wel hebben gekend. Het glas wijst ook niet op bijzondere rijkdom. De kleipijpen zijn van hoge kwaliteit en wijzen op een gebruiker van meer dan gemiddelde welstand. Echter behoorde de familie Opgelder tot de hoogste laag van de samenleving en zijn ook de kwalitatief goede kleipijpen geen goede indicatie van de rijkdom die zij daadwerkelijk gekend moeten hebben.

Welke andere soortgelijke 18^{e} -eeuwse vondstcomplexen (beerputten) zijn er bekend binnen Zutphen en soortgelijke steden (rivierenregio)?
In dit onderzoek zijn de volgende 18^{e} -eeuwse vondstcomplexen beschreven:

- Beerput toegeschreven aan Jan Voest, aangetroffen op de locatie Nieuwstad 79-61 te Zutphen;
- Vondstcomplex, aangetroffen ter plaatse van boerderij Berghege aan de Looërenk te Zutphen;
- Beerput VA4, toegeschreven aan Anthony van Sandbergen, aangetroffen ter plaatse van de Vaalstraat 4 te Zutphen;
- Beerput HM49, toegeschreven aan Willem Carel Meurs, aangetroffen ter plaatse van de Houtmarkt 49 te Zutphen;
- Vondstcomplex bij Herberg het Houten Wambuis, toegeschreven aan verschillende personen, aangetroffen buiten het centrum van Zutphen op de hoek van de Emmerikseweg en de Troelstralaan;
- Beerput HvdK-128, toegeschreven aan de familie van Heeckeren, aangetroffen ter plaatse van Huize van de Kasteele (’s Gravenhof) te Zutphen;
- Beerput, toegeschreven aan Engelbert Wilhelm Verbeek, aangetroffen ter plaatse van de Rijkstraatweg te Warnsveld;
- Beerput S42/47, toegeschreven aan Mr. Martin Alexander van Lamsweerden, aangetroffen aan de Koepoortstraat / Ph. Gastelaarstraat te Doesburg

Wat voor beroepen beoefenden de gebruikers van soortgelijke 18e -eeuwse vondstcomplexen?

- Jan Voest was meestersmid.
- Herman Otto van Bronckhorst was Graaf van Limburg-Stirum.
- De bewoners van boerderij Berghege waren boeren.
- Anthony van Sandbergen was zilversmid.
- Willem Carel Meurs was zilversmid.
- De bewoners van het Houten Wambuis waren herbergiers.
- De van Heeckerens waren landdrost van Zutphen.
- Engelbert Wilhelm Verbeek was dominee.
- Mr. Martin Alexander van Lamsweerden was burgemeester.

Welke verschillen/overeenkomsten tussen de verschillende vondstcomplexen zijn er waar te nemen vergeleken met het onderzochte vondstcomplex?

Nadat verschillende 18e-eeuwse vondstcomplexen zijn bekeken kan er nu een uitspraak gedaan worden over de welstand die de familie Opgelder gekend moet hebben. Duidelijk is dat een huishouden op het platteland zoals onderzocht is op boerderij Berghege, het aanzienlijk minder breed had dan de familie Opgelder. Het huishouden van meestersmid Jan Voest behoorde waarschijnlijk tot de hoge middenstand. Er komen soortgelijke keramische voorwerpen voor in het vondstcomplex. Hetzelfde geldt voor de zilversmeden Sandbergen en Meurs. Toch blijkt ook hier dat de vondsten qua rijkdom redelijk overeenkomen met die van Opgelder. Ook voor de herbergiers van het houten wambuis geldt dat het aardewerk redelijk overeenkomt met dat van Opgelder. Toch worden deze vondstcomplexen ook tot de middelklasse gerekend. De welstand van Dominee Verbeek wordt op basis van de hoge kwaliteit kleipijpen tot de hoge middenklasse gerekend. Ook hier is sprake van redelijk overeenkomende vondsten met die van Opgelder. Het vondstmateriaal dat aangetroffen is bij de Korte Koepoort te Doesburg toont een vergelijkbare rijkdom als die van Opgelder. Het vondstcomplex wijst op een meer dan gemiddeld tot rijk huishouden. Het keramische vondstmateriaal dat toebehoort heeft aan Herman wijst niet direct op grote rijkdom (op de plooischotels van Italiaans faience na). Dit heeft mogelijk te maken met de korte gebruikstijd van de beerput waar het materiaal in is aangetroffen en met de locatie van de beerput (op het erf, vermoedelijk bij keukens). Toch is het zeker dat Herman Otto grote rijkdom gekend moet hebben, gezien hij tot de adel behoorde. Waarschijnlijk werd er in het huishouden van Herman Otto van

metalen (zoals zilver) serviezen gebruik gemaakt. Het keramisch vondstcomplex dat toegeschreven is aan de familie van Heeckeren wijst in het eerste opzicht niet op grote rijkdom, terwijl bekend is dat dit een zeer welgestelde adellijke familie was. De grote hoeveelheden van bepaalde voorwerpen wijzen mogelijk op inkoop van vele objecten tegelijk, iets wat normale huishoudens zich niet konden veroorloven. De dure glazen voorwerpen en resten grootwild (edelhert, ree, wildzwijn) wijzen op grotere rijkdom. Het is zeker dat dit een zeer rijke familie geweest is. Uit deze vondstcomplexen blijkt dat het moeilijk is een beeld te vormen van de welstand van een gezin op basis van aardewerk. Het geeft vaak een vertekend beeld. Duurdere voorwerpen werden of elders weggegooid, of hergebruikt zoals vaak met zilver gebeurde.

3.2 Beantwoording hoofdvraag

Welke informatie kan worden afgeleid over de welstand van de gebruikers van de beerput behorende tot het Hof van Bronckhorst (Lange Hofstraat 1-3 te Zutphen) gedurende de gebruikersperiode (circa 1744-1825)?

Door middel van het beantwoorden van de deelvragen kan nu de hoofdvraag beantwoord worden. Uit het vondstmateriaal blijkt dat we te maken hebben met een meer dan gemiddeld huishouden. De grote hoeveelheid porselein is een teken van rijkdom in het 18^{e}-eeuwse Zutphen. De kwispedoren zijn van fraaie kwaliteit en het industriële steengoed wijst ook een zekere rijkdom. Het goedkopere materiaal, zoals het rood- en witbakkende kookgerei en de grote hoeveelheid faience borden van matige kwaliteit wijzen op de aanwezigheid van personeel in het huishouden van Opgelder. Het hebben van personeel is uiteraard ook een teken van een welgesteld huishouden. Uit het historisch onderzoek blijkt dat de familie Opgelder verschillende bezittingen had buiten Zutphen, zoals verschillende erven. Bezittingen als deze wijzen ook op grote rijkdom. Wat de rijkdom van het huishouden misschien nog het meest onderstreept is de vondst van het zilveren schenkkannetje dat het wapen draagt van Opgelder en Op ten Noort. Het feit dat er zilver aanwezig was als tafelgerei in het huishouden van Opgelder wijst zonder enige twijfel op een huishouden dat tot de rijkste laag van de samenleving heeft behoord.

4. Discussie

Deze discussie gaat over de bruikbaarheid van de onderzoeksresultaten. Er wordt besproken wat er beter kon en wat dit onderzoek toevoegt aan bestaande kennis.

Om de onderzoeksvragen te kunnen beantwoorden is op micro-, meso- en macroniveau onderzoek gedaan. Op microniveau is de inhoud en de locatie van de beerkuil onderzocht. Op mesoniveau zijn de bewoners en bepaalde objecten nader onderzocht. Op macroniveau zijn er verschillende soortgelijke beerputcomplexen onderzocht en vergeleken.

Op microniveau worden de moeilijkheden met het vormen van een betrouwbaar beeld van de sociaaleconomische status van de gebruikers van de beerput/beerkuil behandeld. Beerputten en beerkuilen kunnen namelijk een vertekend beeld geven van de rijkdom die een gezin heeft gekend. Een beerput kan op basis van aardewerk en glas op een sobere levensstijl wijzen, terwijl het goed mogelijk is dat de gebruikers in de realiteit tot de hoogste lagen van de bevolking hebben behoord. Niet al het in dit onderzoek onderzochte vondstmateriaal wijst op grote rijkdom, terwijl het wel bekend is dat de Opgelders tot de hoogste lagen van de samenleving hebben behoord. Het kan zijn dat een aantal van de duurdere materialen in een andere beerput (die niet opgegraven is omdat deze zich mogelijk onder het nog bestaande pand bevindt) die bij het huis van de Opgelders hoorde is beland. Daarnaast kwamen metalen voorwerpen vaak niet in een beerput terecht (zeker niet voorwerpen van edelmetalen zoals zilver en goud) omdat deze te kostbaar waren en werden hergebruikt. De locatie van de beerkuil kan dus ook invloed hebben op wat er allemaal aan afval in verdwijnt. Aangezien het vondstmateriaal op het erf is aangetroffen, is het aannemelijk dat er personeel op het erf gewerkt heeft en is er dus mogelijk sprake van een component personeelsafval. Wanneer niet opgemerkt wordt dat er mogelijk personeelsafval aanwezig is in een vondstcomplex kan dit ook voor een vertekend beeld zorgen. Het feit dat er waarschijnlijk personeel aanwezig is geweest in dit huishouden zegt echter ook al iets over of de Opgelders een rijk huishouden hebben gekend. Hard bewijs dat er personeel aanwezig is geweest is helaas niet aangetroffen.

Naast dat het bekijken van alleen glas en keramiek voor een vertekend beeld kan zorgen, is uit het onderzoek helaas niet duidelijk naar voren gekomen of we te maken hebben met een beerstortkuil. De kuil had een onregelmatige vorm en was diep. Dat wijst op een beerstortkuil (een kuil waarin de inhoud van een leeggeschepte beerput werd begraven). Na het vondstmateriaal te hebben bekeken dat geborgen is uit de nabijgelegen beerputten, kan er helaas geen uitspraak worden gedaan of het vondstcomplex zich oorspronkelijk in een van deze beerputten heeft bevonden. De vondsten uit de andere beerputten stammen uit andere tijden en passen niet tussen het vondstcomplex van Opgelder. De beerput is mogelijk zeer grondig gereinigd waardoor er geen materiaal is achtergebleven, of het materiaal is afkomstig uit een beerput die niet is opgegraven en in situ bewaard is. Omdat de beerkuil dagzomend (bij de verdieping van vlak 1 naar vlak 2) werd aangetroffen is deze heel snel opgegraven en zijn er geen stratigrafische gegevens bekend over de kuil. De precieze vorm van de kuil op het oppervlak en het profiel zijn dus niet bekend.

De datering van het vondstmateriaal is ook lastig gebleken. De periode dat de woning eigendom is geweest van de familie Opgelder is een andere periode dan uit dateringen van de kleipijpen blijkt. De vroegste datering van de kleipijpen is 1760, terwijl de Opgelders het pand in 1744 kochten. Naast de kleipijpen zorgen de andere keramische vondsten ook voor wat vraagtekens. Zo lijkt er sprake te zijn van een component antiek porselein en zijn er vondsten in het complex aanwezig die een brede gebruiksperiode hebben gekend die geen uitsluitsel geven over de precieze periode waarin het

vondstmateriaal precies is gebruikt.

Omdat het bij het microniveau al snel duidelijk werd dat het (zoals onder het kopje microniveau al beschreven is) lastig was op basis van alleen keramiek en glas iets te zeggen over de sociaaleconomische status van de gebruikers, bleek al snel dat historisch onderzoek noodzakelijk was om een betrouwbaarder beeld te vormen over de sociaaleconomische status van de Opgelders. Op mesoniveau is er dus historisch onderzoek uitgevoerd naar de Opgelders en hun bezittingen buiten de keramische en glazen vondsten uit de beerkuil om. Na wat historisch onderzoek bleek al snel dat de familie Opgelder verschillende bezittingen heeft gehad buiten de stad (zoals boerderijtjes) en dat zij een grote rijkdom moeten hebben gekend.

Naast informatie over de bezittingen van de familie, is de nodige informatie over de Opgelders naar voren gekomen. Het is echter nooit echt duidelijk geworden wie er wanneer nou precies in het pand Lange Hofstraat 1-3 woonden. De sterfdata geven uiteraard indicaties wanneer welke personen er niet meer woonden, maar of de kinderen uit huis zijn gegaan (en welke kinderen dat waren) is niet achterhaald. Na het overlijden van Gerhard Jan Opgelder heeft Engelbert Opgelder de panden geërfd. Over de andere kinderen van Gerhard Jan en Bartha is eigenlijk niks gevonden. Hebben zij nog in het pand gewoond nadat zij mogelijk uit huis zijn gegaan? Heeft moeder Bartha nog tot haar dood aan de Lange Hofstraat gewoond? Dit zijn vragen waarop vooralsnog het antwoord schuldig blijft.

Omdat het determineren van het aardewerk aan de hand van het Deventer Systeem een klus bleek waar veel meer tijd voor nodig was dan waar op voorhand op was geanticipeerd is er in verband met tijdsgebrek minder tijd gegaan naar het doen van historisch onderzoek. Het is mogelijk dat in het historisch onderzoek niet de onderste steen boven is gehaald.

Op macroniveau is er getracht een goede, duidelijke en betrouwbare vergelijking te maken tussen het vondstcomplex van Opgelder en soortgelijke vondstcomplexen in de rivierenregio. Het probleem hierbij is echter dat vondstcomplexen vaak uiteenlopende dateringen hebben. Zo zijn er in dit onderzoek vondstcomplexen bekeken die een andere datering hebben, maar wel degelijk vergelijkbaar zijn (zoals het vondstcomplex van Herman Otto, die op dezelfde plek heeft gewoond als de Opgelders). Toch is het dankzij de doorlopende ontwikkelingen van het keramiek (in de 18^{e} eeuw) de vraag hoe betrouwbaar een dergelijk vergelijking uiteindelijk blijkt. Naast de uiteenlopende dateringen, zijn de dateringen van vondstcomplexen eigenlijk nooit precies hetzelfde. Dit kan voor vertekeningen zorgen in de vergelijking, omdat het vaak voorkomt dat voorwerpen een lange gebruiksperiode hebben gekend en dus in verschillende perioden voor hebben kunnen komen. Dit kan uiteindelijk voor vertekeningen zorgen.

Behalve de punten waar mogelijk verbetering mogelijk is, zijn er gelukkig ook positieve punten te benoemen. Dit onderzoek levert bijvoorbeeld nieuwe gegevens op over de voormalige bewoners van het Hof van Bronckhorst. Daarnaast kan de materiaalstudie ook van meerwaarde zijn. De catalogus kan gebruikt worden in vergelijkingen met andere vondstcomplexen. Het feit dat er gebruik is gemaakt van het Deventer Systeem maakt het gebruik van dit vondstcomplex voor een vergelijking met andere vondstcomplexen die zijn uitgewerkt in het Deventer Systeem mogelijk. Daarnaast is er tenminste één object dat waarschijnlijk aan het Deventer Systeem wordt toegevoegd. Dit onderzoek is ook een toevoeging aan de kennis die er bestaat over de welstand van adellijke gezinnen in de 18^{e} eeuw en de bewoners van een prominente plek in Zutphen. Ook kan het onderzoek gebruikt worden om een breder beeld te vormen van de adel in Oost-Nederland en in Nederland in het algemeen.

5. Aanbevelingen

In dit hoofdstuk worden de aanbevelingen voor eventueel vervolgonderzoek besproken. Er wordt onderscheid gemaakt tussen micro-, meso- en macroniveau.

Op microniveau is het onderzoeken van de niet-onderzochte vondstcategorieën een aanrader. Door het onderzoeken van alle verschillende vondstcategorieën in een beerput kan er een veel representatiever beeld gevormd worden van de rijkdom/welstand die de gebruikers van een beerput hebben gekend. Zo zijn de metalen voorwerpen, de botresten en eventuele botanische resten nog helemaal niet onderzocht. Deze vondstcategorieën kunnen een mooie aanvulling vormen op dit onderzoek, dat zich heeft gefocust op aardewerk en glas. Dit is belangrijk omdat dit onderzoek dan nog betrouwbaarder wordt waardoor deze nog beter te vergelijken is met andere vondstcomplexen.

Op mesoniveau kan het in een eventueel vervolgonderzoek lonen meer in verdieping te treden wat betreft het historisch onderzoek. Zo kan er mogelijk meer informatie gevonden worden over Gerrit Everhard Opgelder en Barta Erlandina Opgelder, maar mogelijk ook over de andere gezinsleden en eventueel personeel. Daarnaast kan er meer gespeurd worden naar bijvoorbeeld een boedelinventaris en andere bezigheden van het gezin, zoals de functies die zij hebben bekleed.

Op macroniveau kan er in een vervolgonderzoek een bredere selectie aan soortgelijke vondstcomplexen bekeken en vergeleken worden. Hierbij kunnen vergelijkingen gemaakt worden tussen verschillende steden in bijvoorbeeld de provincie Overijssel, maar kan er ook een vergelijking gemaakt worden op nationaal niveau. Zo kan worden bepaald wat voor status Zutphen had vergeleken andere steden in de 18^{e} eeuw. Daarnaast is het een aanrader zoveel mogelijk (liefst al het materiaalonderzoek) aan de hand van het Deventer Systeem te publiceren. Dit zou veel meer- en veel beter vergelijkingsmateriaal opleveren waarmee er betere vondstcomplexvergelijkingen gemaakt kunnen worden.

Het determineren en beschrijven van het keramische vondstmateriaal heeft veel meer tijd gekost dan verwacht werd. Een handleiding met terminologie voor het beschrijven en omschrijven van keramiek zou veel gescheeld hebben in tijd. Ditzelfde geldt voor het Deventer Systeem. Soms is het binnen het Deventer Systeem niet duidelijk wanneer iets tot een bepaalde gebruiksfunctie behoort en wanneer niet. Zo is het bijvoorbeeld niet altijd duidelijk wanneer iets tot een kop wordt gerekend of tot een kom. Hetzelfde geldt voor borden en schotels, wanneer is iets een schotel en wanneer is iets een bord? Duidelijke omschrijvingen van de gebruiksfunctie van een object en richtlijnen met afmetingen waar een object aan moet voldoen voordat het een bepaalde gebruiksfunctie toegeschreven krijgt zouden hierin veel duidelijkheid scheppen. Dit zou veel tijd kunnen schelen voor mensen die nog niet bedreven zijn in het publiceren aan de hand van het Deventer Systeem. Een dergelijke verbetering/verduidelijking van het Deventer Systeem zou kunnen leiden tot een landelijke toename van het gebruik van het Deventer Systeem, waardoor het Deventer Systeem veel meer waarde zou krijgen omdat er natuurlijk veel meer vondstcomplexen gemakkelijker met elkaar vergeleken kunnen worden.

6. Literatuurlijst

Bartels, M., 1999a*: Steden in scherven 1. Vondsten uit beerputten in Deventer, Dordrecht, Nijmegen en Tiel (1250-1900)*, Zwolle/Amersfoort.

Bartels, M., 1999b: *Steden in scherven 2 catalogus. Vondsten uit beerputten in Deventer, Dordrecht, Nijmegen en Tiel (1250-1900)*, Zwolle/Amersfoort.

Berends, A.S./B. Vermeulen, 2014: Syllabus III. *Keramiek uit de Nieuwe Tijd. Ca 1500 – nu,* Groningen.

Berg, G.T.C, van den, 2006: *Beverwijk Breestraat/Peperstraat 2005. Catalogus Keramiekvondsten,* Zaandijk.

Bitter, P./J. Dijkstra/R. Roedeman/R. van Wilgen, 1997: *Wonen op niveau. Catalogus van keramiek en glas,* Alkmaar.

Bitter, P./S. Ostkamp/N.L. Jaspers 2018, *Opzoekschema Deventer-systeem: aardewerk, versie mrt 2018,* S.L.

Bouwmeester, J./B. Fermin/M. Groothedde, 2008: *Geschapen landschap; tienduizend jaar bewoning en ontwikkeling van het cultuurlandschap op de Looërenk te Zutphen,* S.L. (BAAC rapport 00.068).

Broekhof, R.C.N., 2014: *Zilver gesmeed, goud geleefd; uitwerking van de 18^{e}-eeuwse keramiek afkomstig uit de beerputten van zilversmeden Willem Carel van Meurs en Anthony van Sandbergen*, S.L.

Clevis H./M. Smit, 1990: *Verscholen in vuil: archeologische vondsten uit Kampen 1375-1925*, Kampen.

Clevis, H./J. Kortman/F.D. Zeiler/F. Laarman/J. Buurman/O. Goubitz, 1989: *Weggegooid en teruggevonden. Aardewerk en glas uit Deventer vondstcomplexen 1375-1750,* Stichting Archeologie IJssel/Vechtstreek.

Dijkhuizen, G., s.a.: *Lijst van huizen en andere gebouwen in de gemeente Vorden met- voor zover bekend- eigenaren en bewoners in de periode ± 1780 – ± 1832, S.L.*

Fermin, B./M. Groothedde, 2008: *Doesburg diachroon; Bewoningsgeschiedenis in de Korte Koepoortstraat te Doesburg van prehistorie tot heden*, Zutphen (Doesburgse Archeologische Publicatie 3).

Fermin, B./M. Groothedde, 2010a: *Binnen bij de meestersmid; archeologisch en historisch onderzoek naar de bewoningsgeschiedenis van Nieuwstad 57-61, Basseoord 18 en Norenburgerstraat 18-20 te Zutphen*, Zutphen (Zutphense Archeologische Publicatie 55).

Fermin, B./M. Groothedde, 2010b: *Het Houten Wambuis; Archeologisch en historisch onderzoek naar de herberg en boerderij, et Houten Wambuis te Zutphen*, Zutphen (Zutphense Archeologische Publicatie 56).

Fermin, B., 2013: *"…omtrent het Houwten Wambois"; Archeologisch onderzoek in het voorhuis van de historische herberg het Houten Wambuis aan de Emmerikseweg in Zutphen*, Zutphen (Zutphense Archeologische Publicatie 82).

Frederiks, J.W., 1960: *Dutch Silver; wrought plate of the central, northern and southern provinces from the Renaissance until the end of the eighteenth century,* Den Haag.

Garachon, I., 2010: Old Repairs of China and Glass, *in Rijksmuseum Bulletin 58*, S.L., 34-55.

Gawronski, J. (ed.), 2012: *Amsterdam Ceramics. A city's history and an archaeological ceramics catalogue 1175-2011*, Amsterdam

Geerligs, I.G., 2017: *Op de thee bij de dominee; uitwerking van de 18e-eeuwse keramiek afkomstig uit de beerkuil aan de Rijksstraatweg 57 in Warnsveld, S.L.*

Gerritsen, S./D.M. Duijn, 2014: *Bronstijd greppels en een middeleeuwse terp. Inventariserend en aanvullend archeologisch onderzoek aan Westeinde 107, gemeente Enkhuizen*, Hoorn (West-Friese Archeologische Rapporten 66).

Groothedde, M., 2003: Over bouwen en wonen van rijke burgers, vrome kerkmeesters en arme lieden. Het archeologische onderzoek in de Dieserstraat (1999-2000), in de Jongh, M/M. Groothedde/A. Schreurs, *De gebrandschilderde glasvondst van Zutphen,* Zutphen (Zutphense Archeologische Publicatie 8), 1-25.

Groothedde, M./A. Van Helbergen, 2007: *Uit de keuken van Herman Otto (1650-1657). Archeologische onderzoek naar en analyse van de keramische inhoud van een beerput, behorende tot het huishouden van Herman Otto van Bronckhorst, graaf Van Limburg Stirum,* Zutphen.

Groothedde, M./H.E. Henkes, 2003: *Zutphens glas zonder glans. Een vergelijking tussen gesloten glascomplexen gedateerd tussen ca. 1425 en 1800 afkomstig uit Zutphen met glasvondsten uit dezelfde periode afkomstig uit andere plaatsen/regio's in Nederland,* Zutphen.

Groothedde, M./H.E. Henkes, 2008: *Vijf eeuwen afval. Zutphen-Stadhuis, keramiek en glas uit beerput 7,* Zutphen (Zutphense Archeologische Publicaties 38).

Groothedde, M./H.E. Henkes/A. den Braven, 2005: Met zuinigheid en vlijt, gerepareerd serviesgoed uit een Zutphense beerkuil 2015, *in Westerheem 54. Tweemaandelijks orgaan van de Archeologische Werkgemeenschap voor Nederland,* S.L., 121-123.

Jacobs, E./M.M.A. van Veen, 1996: *Van kerk tot rekenwerk. Laat- en postmiddeleeuwse vondstcomplexen aan het Lange Voorhout*, Den Haag (Haagse oudheidkundige publicaties 3).

Henkes, H.E., s.a.: *Beerkuil burgemeester Opgelder, Glaswerk uit de opgraving Zutphen-Stadhuis V248*, Zutphen.

Horworth, J., 1900: *The Art of Repairing and Riveting Glass, China and Earthenware,* Office of the Pottery Gazette, London.

Jacobs, E./M.M.A. van Veen, 1996: *Van kerk tot rekenwerk. Laat- en postmiddeleeuwse vondstcomplexen aan het Lange Voorhout*, Den Haag (Haagse oudheidkundige publicaties - nummer 3).

Jordanov, M.S., 2015: *Plangebied Centrumplan Bergschenhoek, gemeente Lansingerland; Archeologisch onderzoek: een proefsleuvenonderzoek, een begeleiding van de sloop en een opgraving (RAAP-rapport 3078),* S.L.

Jörg, C. J. A., 1978: *Porselein als handelswaar. De porseleinhandel als onderdeel van de Chinahandel van de V.O.C. 1729-1794*, Leiden.

Kleyn, J. de, 1974: *Het spuwen en de kwispedoor,* in: 'Bijdragen en Mededelingen van het Nederlands Openluchtmuseum', Arnhem (B&M Jaargang 37, 1974).

Klijn, E.M.Ch.F., 1995: *Loodglazuuraardewerk in Nederland. De collectie van het Nederlands openluchtmuseum,* Arnhem.

Klijn, E.M.Ch.F., 2003 *Onbekend tinglazuuraardewerk, de collectie van het Nederlands Openluchtmuseum*, Arnhem.

Le Gras, E.,/H. Ladrak, 2008: *Keuterijen in Drenthe. Monumenten van bescheidenheid,* Assen.

Oosten, R., van, 2005: Rijke huishoudens, arme beerputten: Het afleiden van sociale stratificatie aan de hand van serviesgoed nader bekeken, in Kerkhof, M./R. van Oosten/F. Thomas/C. van Woerdekom (ed.), *SOJA bundel 2005,* Leiden 157-174.

Oosten, R. van, 2015: *De stad, het vuil en de beerput. De opkomst, verbreiding en neergang van de beerput in stedelijke context,* Leiden.

Oostveen, J., van, 2010: *Tabakspijpen uit Zutphen*, Zutphen.

Parsons, C.S.M./F.H. Curl, 1963: *China Mending and Restoration,* Londen.

Peters, S., 2015: *Haarlem Wilsonplein. De opkomst en ondergang van een 17e eeuwse inbreidingswijk,* Haarlem.

Schrickx, C.P., Verduin, J.T., 2016: *Een pastorie aan het dorpslint van Scharwoude, Archeologisch onderzoek op het perceel Scharwoude 7, gemeente Koggenland*, Hoorn (West-Friese Archeologische Rapporten 92).

Storm, M., van der, 2012: Het afval van de familie van Heeckeren; de uitwerking van de keramiek uit de 17e\18eeeuwse beerput van de familie van Heeckeren in Zutphen, Zutphen.

Internetbronnen

Beeldcollectie Amsterdam Museum objectnummer KB 1758 (https://hart.amsterdam/nl/collectie/object/amcollect/31329 op 16-6-2019).

Barthold van Diemen (1643-1714) met zijn familie (https://www.collectiegelderland.nl/organisaties/museazutphen/voorwerp-P%2003737 op 16-6-2019).

Verantwoording afbeeldingen

De afbeeldingen zijn zelf gemaakt tenzij anders vermeld.

Bronvermelding archiefstukken

Regionaal Archief Zutphen, Inventaris van de collectie retro-acta van de Burgerlijke Stand Zutphen (1600-1811), nummer toegang 0403, inventarisnummer 1876. (NL-ZuRAZ, Retro-acta Burgerlijke Stand Zutphen, 0403, inv.nr. 1876). (Doopboek Nederduitse Gereformeerde Gemeente Zutphen 1674-1699, Gerhard Jan Opgelder).

Regionaal Archief Zutphen, Inventaris van de collectie retro-acta van de Burgerlijke Stand Zutphen (1600-1811), nummer toegang 0403, inventarisnummer 1878. (NL-ZuRAZ, Retro-acta Burgerlijke Stand Zutphen, 0403, inv.nr. 1878). (Doopboek Nederduitse Gereformeerde Gemeente Zutphen 1726-1754, kinderen Gerhard Jan Opgelder en Bartha op ten Noort).

Regionaal Archief Zutphen, Inventaris van de collectie retro-acta van de Burgerlijke Stand Zutphen (1600-1811), nummer toegang 0403, inventarisnummer 1890. (NL-ZuRAZ, Retro-acta Burgerlijke Stand Zutphen, 0403, inv.nr. 1890). (Trouwboek Nederduitse Gereformeerde Gemeente Zutphen 1730-1751, Gerhard Jan Opgelder en Bartha op ten Noort).

Regionaal Archief Zutphen, Inventaris van de collectie retro-acta van de Burgerlijke Stand Zutphen (1600-1811), nummer toegang 0403, inventarisnummer 1894. (NL-ZuRAZ, Retro-acta Burgerlijke Stand Zutphen, 0403, inv.nr. 1894). (Begraafboek Nederduitse Gereformeerde Gemeente Zutphen Gerhard Jan Opgelder en Bartha op ten Noort).

Regionaal Archief Zutphen, Inventaris van het archief van de Kerkenraad van de Hervormde Gemeente te Zutphen (1591-1970), nummer toegang 0063, inventarisnummer 80. (NL-ZuRAZ, Kerkenraad Hervormde Gemeente Zutphen, 0063, inv.nr. 80). (Attestatie Gerhard Jan Opgelder).

Regionaal Archief Zutphen, *Plaatsingslijst van de collectie Historisch Kadaster Zutphen (1440-1832)*, nummer toegang 0361, inventarisnummer *4. (NL-ZuRAZ, Historisch Kadaster Zutphen, 0361, inv.nr. 4).*

Gelders Archief, Burgerlijke stand Gelderland, dubbelen, toegangsnummer 0207, inventarisnummer 1863. (Overlijdensakte Engelbert Opgelder 24-12-1824, aktenummer 188, scan 49).

7. Bijlagen

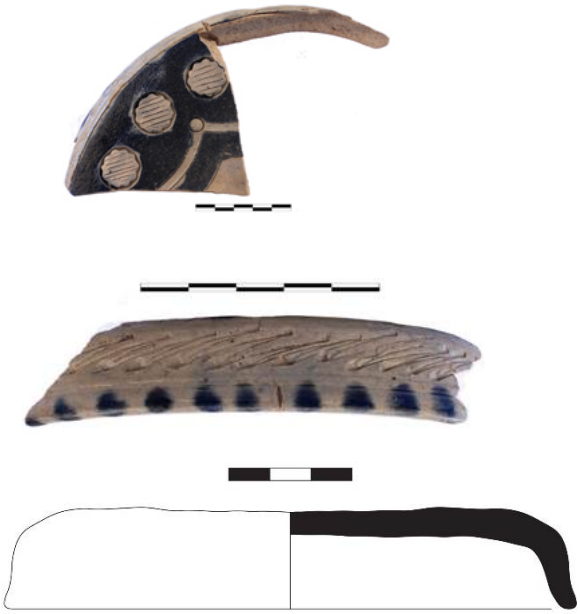
- Bijlage 1: Vlaktekening groot formaat
- Bijlage 2: Catalogus keramiek
- Bijlage 3: Rapport Henkes over glas
- Bijlage 4: Rapport Van Oostveen over kleipijpen

Bijlage 1: Vlaktekening groot formaat


NOORD
6
COUPE I
Muur A
Muur C
Put 7
Put 15
Put 12
Put 13
Put 9
Put 10
Put 11
Put 14
Put 16
Put 17
Put 18
Put 19
Put 20
Put 21
Put 22
Put 23
Put 24
Put 25
Put 26
Put 27
Put 28
Put 29
Put 30
Put 31
Put 32
Put 33
Put 34
Put 35
Put 36
Put 37
Put 38
Put 39
Put 40
Put 41
Put 42
Put 43
Put 44
Put 45
Put 46
Put 47
Put 48
Put 49
Put 50
Put 51
Put 52
Put 53
Put 54
Put 55
Put 56
Put 57
Put 58
Put 59
Put 60
Put 61
Put 62
Put 63
Put 64
Put 65
Put 66
Put 67
Put 68
Put 69
Put 70
Put 71
Put 72
Put 73
Put 74
Put 75
Put 76
Put 77
Put 78
Put 79
Put 80
Put 81
Put 82
Put 83
Put 84
Put 85
Put 86
Put 87
Put 88
Put 89
Put 90
Put 91
Put 92
Put 93
Put 94
Put 95
Put 96
Put 97
Put 98
Put 99
Put 100
Put 101
Put 102
Put 103
Put 104
Put 105
Put 106
Put 107
Put 108
Put 109
Put 110
Put 111
Put 112
Put 113
Put 114
Put 115
Put 116
Put 117
Put 118
Put 119
Put 120
Put 121
Put 122
Put 123
Put 124
Put 125
Put 126
Put 127
Put 128
Put 129
Put 130
Put 131
Put 132
Put 133
Put 134
Put 135
Put 136
Put 137
Put 138
Put 139
Put 140
Put 141
Put 142
Put 143
Put 144
Put 145
Put 146
Put 147
Put 148
Put 149
Put 150
Put 151
Put 152
Put 153
Put 154
Put 155
Put 156
Put 157
Put 158
Put 159
Put 160
Put 161
Put 162
Put 163
Put 164
Put 165
Put 166
Put 167
Put 168
Put 169
Put 170
Put 171
Put 172
Put 173
Put 174
Put 175
Put 176
Put 177
Put 178
Put 179
Put 180
Put 181
Put 182
Put 183
Put 184
Put 185
Put 186
Put 187
Put 188
Put 189
Put 190
Put 191
Put 192
Put 193
Put 194
Put 195
Put 196
Put 197
Put 198
Put 199
Put 200
Put 201
Put 202
Put 203
Put 204
Put 205
Put 206
Put 207
Put 208
Put 209
Put 210
Put 211
Put 212
Put 213
Put 214
Put 215
Put 216
Put 217
Put 218
Put 219
Put 220
Put 221
Put 222
Put 223
Put 224
Put 225
Put 226
Put 227
Put 228
Put 229
Put 230
Put 231
Put 232
Put 233
Put 234
Put 235
Put 236
Put 237
Put 238
Put 239
Put 240
Put 241
Put 242
Put 243
Put 244
Put 245
Put 246
Put 247
Put 248
Put 249
Put 250
Put 251
Put 252
Put 253
Put 254
Put 255
Put 256
Put 257
Put 258
Put 259
Put 260
Put 261
Put 262
Put 263
Put 264
Put 265
Put 266
Put 267
Put 268
Put 269
Put 270
Put 271
Put 272
Put 273
Put 274
Put 275
Put 276
Put 277
Put 278
Put 279
Put 280
Put 281
Put 282
Put 283
Put 284
Put 285
Put 286
Put 287
Put 288
Put 289
Put 290
Put 291
Put 292
Put 293
Put 294
Put 295
Put 296
Put 297
Put 298
Put 299
Put 300
Put 301
Put 302
Put 303
Put 304
Put 305
Put 306
Put 307
Put 308
Put 309
Put 310
Put 311
Put 312
Put 313
Put 314
Put 315
Put 316
Put 317
Put 318
Put 319
Put 320
Put 321
Put 322
Put 323
Put 324
Put 325
Put 326
Put 327
Put 328
Put 329
Put 330
Put 331
Put 332
Put 333
Put 334
Put 335
Put 336
Put 337
Put 338
Put 339
Put 340
Put 341
Put 342
Put 343
Put 344
Put 345
Put 346
Put 347
Put 348
Put 349
Put 350
Put 351
Put 352
Put 353
Put 354
Put 355
Put 356
Put 357
Put 358
Put 359
Put 360
Put 361
Put 362
Put 363
Put 364
Put 365
Put 366
Put 367
Put 368
Put 369
Put 370
Put 371
Put 372
Put 373
Put 374
Put 375
Put 376
Put 377
Put 378
Put 379
Put 380
Put 381
Put 382
Put 383
Put 384
Put 385
Put 386
Put 387
Put 388
Put 389
Put 390
Put 391
Put 392
Put 393
Put 394
Put 395
Put 396
Put 397
Put 398
Put 399
Put 400
Put 401
Put 402
Put 403
Put 404
Put 405
Put 406
Put 407
Put 408
Put 409
Put 410
Put 411
Put 412
Put 413
Put 414
Put 415
Put 416
Put 417
Put 418
Put 419
Put 420
Put 421
Put 422
Put 423
Put 424
Put 425
Put 426
Put 427
Put 428
Put 429
Put 430
Put 431
Put 432
Put 433
Put 434
Put 435
Put 436
Put 437
Put 438
Put 439
Put 440
Put 441
Put 442
Put 443
Put 444
Put 445
Put 446
Put 447
Put 448
Put 449
Put 450
Put 451
Put 452
Put 453
Put 454
Put 455
Put 456
Put 457
Put 458
Put 459
Put 460
Put 461
Put 462
Put 463
Put 464
Put 465
Put 466
Put 467
Put 468
Put 469
Put 470
Put 471
Put 472
Put 473
Put 474
Put 475
Put 476
Put 477
Put 478
Put 479
Put 480
Put 481
Put 482
Put 483
Put 484
Put 485
Put 486
Put 487
Put 488
Put 489
Put 490
Put 491
Put 492
Put 493
Put 494
Put 495
Put 496
Put 497
Put 498
Put 499
Put 500
Put 501
Put 502
Put 503
Put 504
Put 505
Put 506
Put 507
Put 508
Put 509
Put 510
Put 511
Put 512
Put 513
Put 514
Put 515
Put 516
Put 517
Put 518
Put 519
Put 520
Put 521
Put 522
Put 523
Put 524
Put 525
Put 526
Put 527
Put 528
Put 529
Put 530
Put 531
Put 532
Put 533
Put 534
Put 535
Put 536
Put 537
Put 538
Put 539
Put 540
Put 541
Put 542
Put 543
Put 544
Put 545
Put 546
Put 547
Put 548
Put 549
Put 550
Put 551
Put 552
Put 553
Put 554
Put 555
Put 556
Put 557
Put 558
Put 559
Put 560
Put 561
Put 562
Put 563
Put 564
Put 565
Put 566
Put 567
Put 568
Put 569
Put 570
Put 571
Put 572
Put 573
Put 574
Put 575
Put 576
Put 577
Put 578
Put 579
Put 580
Put 581
Put 582
Put 583
Put 584
Put 585
Put 586
Put 587
Put 588
Put 589
Put 590
Put 591
Put 592
Put 593
Put 594
Put 595
Put 596
Put 597
Put 598
Put 599
Put 600
Put 601
Put 602
Put 603
Put 604
Put 605
Put 606
Put 607
Put 608
Put 609
Put 610
Put 611
Put 612
Put 613
Put 614
Put 615
Put 616
Put 617
Put 618
Put 619
Put 620
Put 621
Put 622
Put 623
Put 624
Put 625
Put 626
Put 627
Put 628
Put 629
Put 630
Put 631
Put 632
Put 633
Put 634
Put 635
Put 636
Put 637
Put 638
Put 639
Put 640
Put 641
Put 642
Put 643
Put 644
Put 645
Put 646
Put 647
Put 648
Put 649
Put 650
Put 651
Put 652
Put 653
Put 654
Put 655
Put 656
Put 657
Put 658
Put 659
Put 660
Put 661
Put 662
Put 663
Put 664
Put 665
Put 666
Put 667
Put 668
Put 669
Put 670
Put 671
Put 672
Put 673
Put 674
Put 675
Put 676
Put 677
Put 678
Put 679
Put 680
Put 681
Put 682
Put 683
Put 684
Put 685
Put 686
Put 687
Put 688
Put 689
Put 690
Put 691
Put 692
Put 693
Put 694
Put 695
Put 696
Put 697
Put 698
Put 699
Put 700
Put 701
Put 702
Put 703
Put 704
Put 705
Put 706
Put 707
Put 708
Put 709
Put 710
Put 711
Put 712
Put 713
Put 714
Put 715
Put 716
Put 717
Put 718
Put 719
Put 720
Put 721
Put 722
Put 723
Put 724
Put 725
Put 726
Put 727
Put 728
Put 729
Put 730
Put 731
Put 732
Put 733
Put 734
Put 735
Put 736
Put 737
Put 738
Put 739
Put 740
Put 741
Put 742
Put 743
Put 744
Put 745
Put 746
Put 747
Put 748
Put 749
Put 750
Put 751
Put 752
Put 753
Put 754
Put 755
Put 756
Put 757
Put 758
Put 759
Put 760
Put 761
Put 762
Put 763
Put 764
Put 765
Put 766
Put 767
Put 768
Put 769
Put 770
Put 771
Put 772
Put 773
Put 774
Put 775
Put 776
Put 777
Put 778
Put 779
Put 780
Put 781
Put 782
Put 783
Put 784
Put 785
Put 786
Put 787
Put 788
Put 789
Put 790
Put 791
Put 792
Put 793
Put 794
Put 795
Put 796
Put 797
Put 798
Put 799
Put 800
Put 801
Put 802
Put 803
Put 804
Put 805
Put 806
Put 807
Put 808
Put 809
Put 810
Put 811
Put 812
Put 813
Put 814
Put 815
Put 816
Put 817
Put 818
Put 819
Put 820
Put 821
Put 822
Put 823
Put 824
Put 825
Put 826
Put 827
Put 828
Put 829
Put 830
Put 831
Put 832
Put 833
Put 834
Put 835
Put 836
Put 837
Put 838
Put 839
Put 840
Put 841
Put 842
Put 843
Put 844
Put 845
Put 846
Put 847
Put 848
Put 849
Put 850
Put 851
Put 852
Put 853
Put 854
Put 855
Put 856
Put 857
Put 858
Put 859
Put 860
Put 861
Put 862
Put 863
Put 864
Put 865
Put 866
Put 867
Put 868
Put 869
Put 870
Put 871
Put 872
Put 873
Put 874
Put 875
Put 876
Put 877
Put 878
Put 879
Put 880
Put 881
Put 882
Put 883
Put 884
Put 885
Put 886
Put 887
Put 888
Put 889
Put 890
Put 891
Put 892
Put 893
Put 894
Put 895
Put 896
Put 897
Put 898
Put 899
Put 900
Put 901
Put 902
Put 903
Put 904
Put 905
Put 906
Put 907
Put 908
Put 909
Put 910
Put 911
Put 912
Put 913
Put 914
Put 915
Put 916
Put 917
Put 918
Put 919
Put 920
Put 921
Put 922
Put 923
Put 924
Put 925
Put 926
Put 927
Put 928
Put 929
Put 930
Put 931
Put 932
Put 933
Put 934
Put 935
Put 936
Put 937
Put 938
Put 939
Put 940
Put 941
Put 942
Put 943
Put 944
Put 945
Put 946
Put 947
Put 948
Put 949
Put 950
Put 951
Put 952
Put 953
Put 954
Put 955
Put 956
Put 957
Put 958
Put 959
Put 960
Put 961
Put 962
Put 963
Put 964
Put 965
Put 966
Put 967
Put 968
Put 969
Put 970
Put 971
Put 972
Put 973
Put 974
Put 975
Put 976
Put 977
Put 978
Put 979
Put 980
Put 981
Put 982
Put 983
Put 984
Put 985
Put 986
Put 987
Put 988
Put 989
Put 990
Put 991
Put 992
Put 993
Put 994
Put 995
Put 996
Put 997
Put 998
Put 999
Put 1000
ZUTPHEN, STADHUIS (2014-17)
Sjoerd Post
Werkput 2, vak 1
1:20

Bijlage 2: Catalogus keramiek

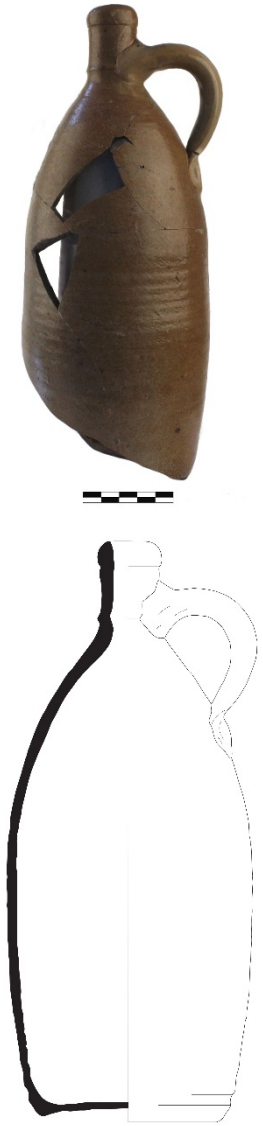
Behandeld steengoed (s2)



1:2

Cat. 1

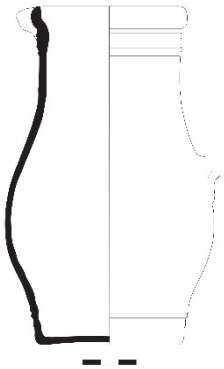
1. ZU-ST 248 - 1
2. s2-dek-8
3a 1632-1800
3b. 1744-1825
4. 14,5 / 2,3 / -
5a. steengoed met glazuur
5b. zoutglazuur / kobaltblauw
5c. Op de bovenkant: bloemvormige stempels en sierbogen.
6a.
6b.
6c.
7. deksel
8. Westerwald
9. Berends/Vermeulen 2017



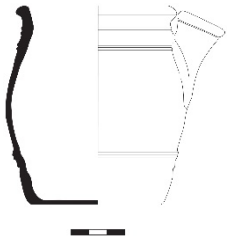
Cat. 2

1. ZU-ST 248 - 2
2. s2-fle-2
3a 1700-1800
3b. 1744-1825
4. 11,3 / 28,5 / 9
5a. steengoed met glazuur
5b. zoutglazuur
5c. onversierd
6a. standvlak
6b. 1 verticaal worst oor
6c. duimafdruk onder oor
7. mineraalwaterfles
8. Westerwald
9. Bartels 1999









Cat. 3

1. ZU-ST 248 - 3
2. s2-kan-69
3a 1750-1850
3b. 1744-1825
4. 12 / 19 / 8,9
5a. steengoed met glazuur
5b. zoutglazuur
5c. blauwe bies rond voet en rand, cirkel en bloem rondom oor, 4 afgebeeld naast bloem
6a. standvlak
6b. 1 verticaal worst oor
6c. schenklip
7. kan
8. Westerwald
9. Groothedde/Henkes 2008

Cat. 4

1. ZU-ST 248 - 4
2. s2-pot-10
3a 1750-1775
3b. 1744-1825
4. 9 / 11 / 7,8
5a. steengoed met glazuur
5b. zoutglazuur
5c. blauwe biezen, bladversiering rond tuit en op buik
6a. standvlak
6b. ontbreekt
6c. schenktuit
7. pot
8. Westerwald
9. Van den Berg 2006

Roodbakkend aardewerk (r)





Cat. 5

1.	ZU-ST 248 - 5
2.	r-bor-3
3a	1725-1800
3b.	1744-1825
4.	26 / 6,9 / 10,7
5a.	roodbakkend aardewerk
5b.	loodglazuur
5c.	onversierd
6a.	standring
6b.	
6c.	hamerrand
7.	bord
8.	Friesland
9.	Gerritsen/Duijn 2014

Cat. 6

1.	ZU-ST 248 - 6
2.	r-dek-27
3a	1700-1900
3b.	1744-1825
4.	14 / 3 / 14
5a.	roodbakkend aardewerk
5b.	loodglazuur
5c.	onversierd
6a.	
6b.	
6c.	knop
7.	deksel
8.	Zutphen
9.	





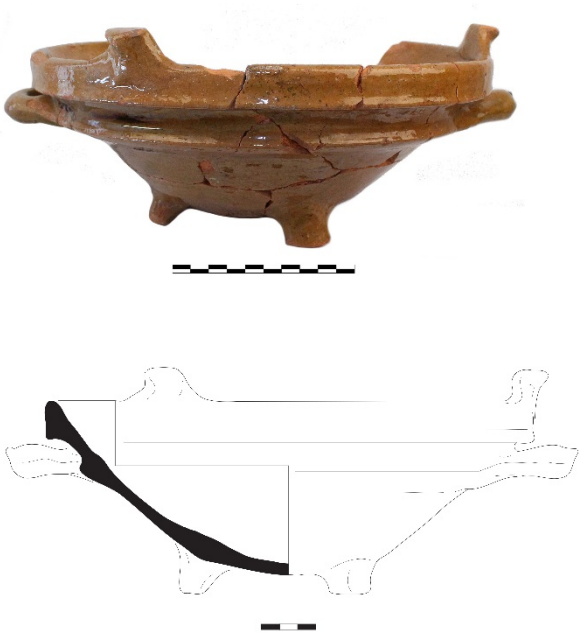
Cat. 7

1.	ZU-ST 248 - 7
2.	r-dek-27
3a	1700-1900
3b.	1744-1825
4.	20,5 / 6 / 20,5
5a.	roodbakkend aardewerk
5b.	loodglazuur
5c.	onversierd
6a.	
6b.	knop
6c.	
7.	deksel
8.	Friesland
9.	

Cat. 8

1.	ZU-ST 248 - 8
2.	r-gra-53
3a	1750-1825
3b.	1744-1825
4.	29 / 11,4 / 15,5
5a.	roodbakkend aardewerk
5b.	loodglazuur
5c.	onversierd
6a.	driepoot
6b.	2 horizontale worstoren (1 ontbreekt)
6c.	
7.	grape
8.	Friesland
9.	Gawronski 2012





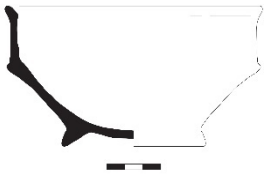
Cat. 9

1.	ZU-ST 248 - 9
2.	r-kan-106
3a	1750-1850
3b.	1744-1825
4.	13 / 17,8 / 7,8
5a.	roodbakkend aardewerk
5b.	loodglazuur, vlekken
5c.	vlekkengoed
6a.	standring
6b.	1 verticaal worstoor (ontbreekt)
6c.	vlekkengoed
7.	kan
8.	Friesland
9.	Jordanov 2015

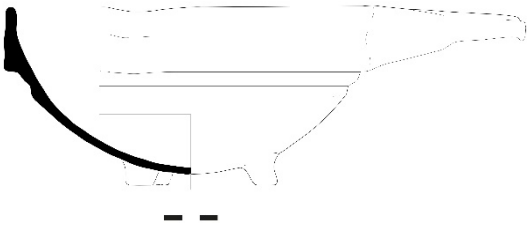
Cat. 10

1.	ZU-ST 248 - 10
2.	r-kmf-12
3a	1700-1800
3b.	1744-1825
4.	26,5 / 13 / 11,5
5a.	roodbakkend aardewerk
5b.	loodglazuur
5c.	onversierd
6a.	driepoot
6b.	2 horizontale worstoren
6c.	3 opstaande nokken (1 ontbreekt)
7.	komfoor
8.	West-Brabant
9.	Bartels 1999









Cat. 11

1.	ZU-ST 248 - 11
2.	r-kop-4
3a	1750-1900
3b.	1744-1825
4.	14 / 7,8 / 8
5a.	roodbakkend aardewerk
5b.	loodglazuur
5c.	onversierd
6a.	standring
6b.	
6c.	
7.	kop
8.	
9.	Groothedde/Henkes 2008

Cat. 12

1.	ZU-ST 248 - 12
2.	r-stk-3
3a	1775-1850
3b.	1744-1825
4.	21 / 9 / 9,5
5a.	roodbakkend aardewerk
5b.	loodglazuur
5c.	onversierd
6a.	driepoot
6b.	
6c.	steel
7.	steelkom
8.	West-Brabant
9.	Clevis/Smit 1990



Cat. 13

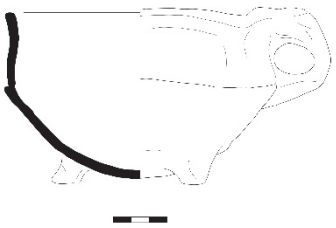
1. ZU-ST 248 - 13
2. r-stk-11
3a 1700-1800
3b. 1744-1825
4. 17,5 / 8,2 / 10
5a. roodbakkend aardewerk
5b. loodglazuur
5c. onversierd
6a. driepoot
6b.
6c. steel
7. steelkom
8. Friesland
9.



Cat. 14

1. ZU-ST 248 - 14
2. r-tes-1
3a 1700-1800
3b. 1744-1825
4. - / - / -
5a. roodbakkend aardewerk
5b. loodglazuur
5c. onversierd
6a. driepoot
6b. 1 verticaal worstoor
6c.
7. test
8. Friesland
9. Clevis/Kottman 1989





Cat. 15

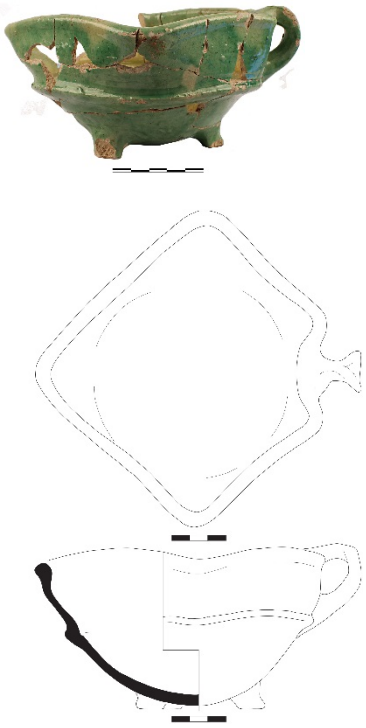
1. ZU-ST 248 - 15
2. r-tes-2
3a 1700-1800
3b. 1744-1825
4. 18,7 / 9 / 10
5a. roodbakkend aardewerk
5b. loodglazuur
5c. onversierd
6a. driepoot
6b. 1 verticaal worstoor
6c.
7. test
8. Friesland
9. Clevis/Kottman 1989

Witbakkend aardwerk (w)



Cat. 16

1.	ZU-ST 248 - 16
2.	w-kap-1
3a	1760-1800
3b.	1744-1825
4.	15,1 / 7,9 / 11,4
5a.	witbakkend aardewerk
5b.	loodglazuur (inwendig)
5c.	onversierd
6a.	standvlak
6b.	1 verticaal lintoor
6c.	roetsporen onderkant
7.	kachelpan
8.	Oost-Nederland / Frankfurt
9.	Bitter et al. 1997



Cat. 17

1.	ZU-ST 248 - 17
2.	w-tes-3
3a	1700-1900
3b.	1744-1825
4.	17,5 / 8 / 8,5
5a.	witbakkend aardewerk
5b.	loodglazuur
5c.	onversierd
6a.	driepoot
6b.	1 verticaal samengeknepen lintoor
6c.	
7.	test
8.	
9.	Bartels 1999



1:2

Cat. 18

1.	ZU-ST 248 - 18
2.	w-zal-2
3a	1775-1810
3b.	1744-1825
4.	8 / 4,8 / 8,5
5a.	witbakkend aardewerk
5b.	loodglazuur (inwendig)
5c.	onversierd
6a.	standvlak
6b.	
6c.	
7.	zalfpot
8.	Frechen
9.	Bartels 1999

Cat. 19

1.	ZU-ST 248 - 19
2.	w-zal-2
3a	1775-1810
3b.	1744-1825
4.	7,5 / 3,9 / 4,5
5a.	witbakkend aardewerk
5b.	loodglazuur (inwendig)
5c.	onversierd
6a.	standvlak
6b.	
6c.	
7.	zalfpot
8.	Frechen
9.	Bartels 1999

Cat. 20

1.	ZU-ST 248 - 20
2.	w-zal-2
3a	1775-1810
3b.	1744-1825
4.	5,5 / 3,2 / 3,2
5a.	witbakkend aardewerk
5b.	loodglazuur (inwendig)
5c.	onversierd
6a.	standvlak
6b.	
6c.	
7.	zalfpot
8.	Frechen
9.	Bartels 1999

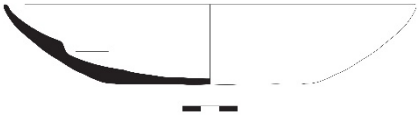
Cat. 21

1.	ZU-ST 248 - 21
2.	w-zal-2
3a	1775-1810
3b.	1744-1825
4.	4 / 2,9 / 2,5
5a.	witbakkend aardewerk
5b.	loodglazuur (inwendig)
5c.	onversierd
6a.	standvlak
6b.	
6c.	
7.	zalfpot
8.	Frechen
9.	Bartels 1999

Faience (f)







Cat. 22

1. ZU-ST 248 - 22
2. f-bor-3
3a 1775-1850
3b. 1744-1825
4. 22 / 4 / 10
5a. faience
5b. tinglazuur
5c. bies op vlag, rozet op spiegel
6a. standvlak
6b.
6c.
7. bord
8. Westerwald
9. Gerritsen/Duijn 2014

Cat. 23

1. ZU-ST 248 - 23
2. f-bor-3
3a 1700-1800
3b. 1744-1825
4. 23,5 / 3,5 / -
5a. faience
5b. tinglazuur, polychroom
5c. spiegel: fruitmand met fruit
6a. standvlak
6b.
6c.
7. bord
8.
9. Ostkamp 2009



Cat. 24

1.	ZU-ST 248 - 24
2.	f-bor-3
3a	1700-1780
3b.	1744-1825
4.	23 / 4 / 9,5
5a.	faience
5b.	tinglazuur
5c.	vlag: stippen tussen biezen, spiegel: rozet met stippen en strepen eromheen
6a.	standvlak
6b.	
6c.	
7.	bord
8.	
9.	



Cat. 25

1.	ZU-ST 248 - 25
2.	f-bor-3
3a	1700-1780
3b.	1744-1825
4.	22,5 / 3,5 / 10
5a.	faience
5b.	tinglazuur
5c.	vlag: biezen, spiegel: vis
6a.	standvlak
6b.	
6c.	
7.	bord
8.	
9.	





Cat. 26

1.	ZU-ST 248 - 26
2.	f-bor-3
3a	1750-1775
3b.	1744-1825
4.	22 / 4 / 9,5
5a.	faience
5b.	tinglazuur
5c.	vlag: herhalend 4 stippen (blad?) spiegel: boom?
6a.	standvlak
6b.	
6c.	
7.	bord
8.	
9.	

Cat. 27

1.	ZU-ST 248 - 27
2.	f-bor-3
3a	1700-1780
3b.	1744-1825
4.	22 / - / -
5a.	faience
5b.	tinglazuur
5c.	vlag: golfmotief
6a.	standvlak
6b.	
6c.	
7.	bord
8.	
9.	



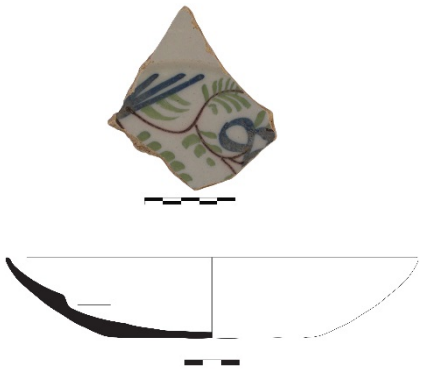
Cat. 28

1. ZU-ST 248 - 28
2. f-bor-3
3a 1750-1775
3b. 1744-1825
4. 22,5 /3,5 / 11
5a. faience
5b. tinglazuur
5c. vlag: paarse bies, herhalend takjes met blad, spiegel: vaas met bloemen/plant
6a. standvlak
6b.
6c.
7. bord
8.
9. Bouwmeester/Fermin/Groothedde 2008



Cat. 29

1. ZU-ST 248 - 29
2. f-bor-3
3a 1750-1775
3b. 1744-1825
4. 22,7 / 3,5 / 11
5a. faience
5b. tinglazuur
5c. vlag: blauwe bies, herhalend takjes met blad, spiegel: blauwe bies en vaas met bloemen/plant
6a. standvlak
6b.
6c.
7. bord
8.
9. Bouwmeester/Fermin/Groothedde 2008



Cat. 30

1. ZU-ST 248 - 30
2. f-bor-3
3a 1700-1800
3b. 1744-1825
4. - / - / -
5a. faience
5b. tinglazuur
5c. gekleurde takken met blad
6a. standvlak
6b.
6c.
7. bord
8.
9.



Cat. 31

1. ZU-ST 248 - 31
2. f-bor-3
3a 1700-1800
3b. 1744-1825
4. 22,5 / / -
5a. faience
5b. tinglazuur
5c. gekleurde takken met bladeren , vruchten en een insect
6a. standvlak
6b.
6c.
7. bord
8.
9.



Cat. 32

1.	ZU-ST 248 - 32
2.	f-bor-3
3a	1700-1800
3b.	1744-1825
4.	22,5 / 4 / 9,5
5a.	faience
5b.	tinglazuur
5c.	pauw in landschap
6a.	standvlak
6b.	
6c.	
7.	bord
8.	
9.	



Cat. 33

1.	ZU-ST 248 - 33
2.	f-bor-3
3a	1700-1800
3b.	1744-1825
4.	23,5 / 4 / 9
5a.	faience
5b.	tinglazuur
5c.	boom in landschap
6a.	standvlak
6b.	
6c.	
7.	bord
8.	
9.	



Cat. 34

1. ZU-ST 248 - 34
2. f-bor-3
3a 1700-1800
3b. 1744-1825
4. 22,5 / 4 / 9,5
5a. faience
5b. tinglazuur
5c. pauw in landschap
6a. standvlak
6b.
6c.
7. bord
8.
9.



Cat. 35

1. ZU-ST 248 - 35
2. f-bor-3
3a 1700-1750
3b. 1744-1825
4. 22 / 4 / 10,5
5a. faience
5b. tinglazuur
5c. fruitschaal met fruit in blauw
6a. standvlak
6b.
6c.
7. bord
8.
9.



Cat. 36

1. ZU-ST 248 - 36
2. f-bor-3
3a 1700-1800
3b. 1744-1825
4. 22 / 4 / 10
5a. faience
5b. tinglazuur
5c. spiegel: florale versiering
6a. standvlak
6b.
6c.
7. bord
8.
9.



Cat. 37

1. ZU-ST 248 - 37
2. f-bor-3
3a 1700-175 0
3b. 1744-1825
4. 22 / 3,9 / 10
5a. faience
5b. tinglazuur
5c. fruitschaal met fruit in paars
6a. standvlak
6b.
6c.
7. bord
8.
9.





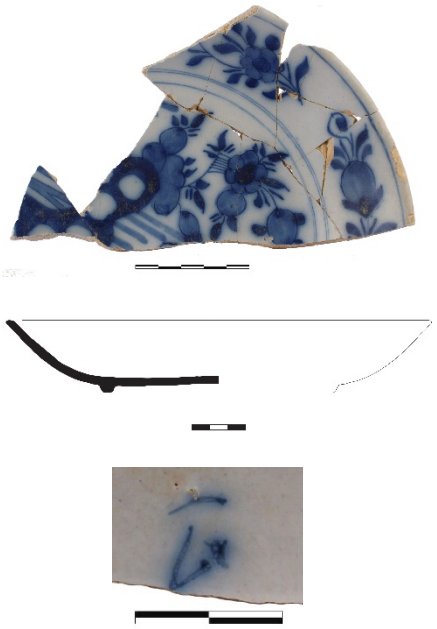
1:2

Cat. 38

1. ZU-ST 248 - 38
2. f-bor-3
3a 1700-1800
3b. 1744-1825
4. 22,5 / 4,3 / 10
5a. faience
5b. tinglazuur
5c. vrucht met blad omringd door stippen
6a. standvlak
6b.
6c.
7. bord
8.
9.

Cat. 39

1. ZU-ST 248 - 39
2. f-bor-8
3a 1740-1790
3b. 1744-1825
4. 12 / 2,4 / 7
5a. faience
5b. tinglazuur
5c. blauwe bies en bloemversiering
6a. standring
6b.
6c.
7. schotel
8.
9. Bartels 1999





1:2

Cat. 40

1.	ZU-ST 248 - 40
2.	f-bor-16
3a	1700-1800
3b.	1744-1825
4.	23,2 / 4 / 12,8
5a.	faience
5b.	tinglazuur
5c.	bloemen en vruchten met blad
6a.	standring
6b.	
6c.	
7.	bord/schotel
8.	
9.	

Cat. 41

1.	ZU-ST 248 - 41
2.	f-kwi-2
3a	1700-1800
3b.	1744-1825
4.	12/ 7,5 / 5.7
5a.	faience
5b.	tinglazuur
5c.	bloemversiering, onder opvangbekken vruchten
6a.	standring
6b.	
6c.	
7.	kwispedoor
8.	Delft
9.	Bitter et al. 1997



Cat. 42

1. ZU-ST 248 - 42
2. f-kwi-7
3a 1750-1800
3b. 1744-1825
4. 15 / 9 / 7
5a. faience
5b. tinglazuur
5c. Opvangbekken: gestileerde bloemranken op gestipte achtergrond, Buik: bonen en bladeren aan een lint, beschildering op reliëf
6a. standring
6b. 1 verticaal stijloor
6c. nokje op oor, zeszijdige bloemvormige opvangbekken, versiering in reliëf op buik
7. kwispedoor
8. Delft
9. Schrickx/Verduin 2016



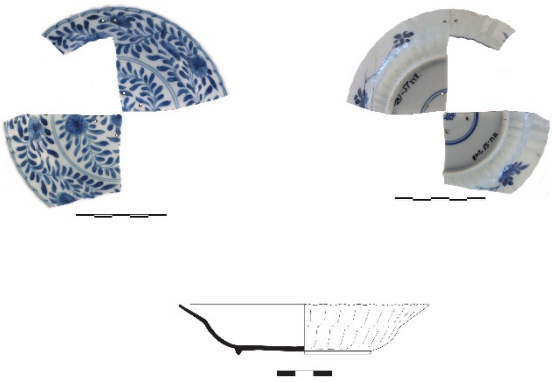
1:2

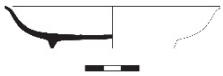
Cat. 43

1. ZU-ST 248 - 43
2. f-zal-3
3a 1750-1850
3b. 1744-1825
4. 7,5 / 4,4 / 5,9
5a. faience
5b. tinglazuur
5c. onversierd
6a. standvlak
6b.
6c.
7. zalfpot
8.
9. Groothedde/Henkes 2008

Aziatisch porselein (p)







Cat. 44

1. ZU-ST 248 - 44
2. p-bor-1
3a 1700-1725
3b. 1744-1825
4. 11,9 / 2,2 / 7
5a. Aziatisch porselein
5b. veldspaatglazuur
5c. Zotje en Lange Lijs in landschap omringd door panelen met bloemversiering en servetrand, capucijnerbruin op rand
6a. standring
6b.
6c. Kangxi-periode
7. schotel
8. China, Jindezhen
9. Van den Berg 2006

Cat. 45

1. ZU-ST 248 - 45
2. p-bor-4
3a 1700-1725
3b. 1744-1825
4. 14 / 2,5 / 7.8
5a. Aziatisch porselein
5b. veldspaatglazuur
5c. inwendig: zonnebloemen met blad
uitwendig: bloemversiering en biezen, merkteken
6a. standring
6b.
6c. geribde oppervlakte, gaatjes wijzen op krammen (repareren) van schotel
7. schotel
8. China, Jindezhen
9. Van den Berg 2006





Cat. 46

1.	ZU-ST 248 - 46
2.	p-bor-5
3a	1680-1720
3b.	1744-1825
4.	22 / 2,5 / -
5a.	Aziatisch porselein
5b.	veldspaatglazuur
5c.	bloemversiering op vlag en spiegel
6a.	standring
6b.	
6c.	Kangxi periode
7.	bord/schotel
8.	China, Jindezhen
9.	Van den Berg 2006

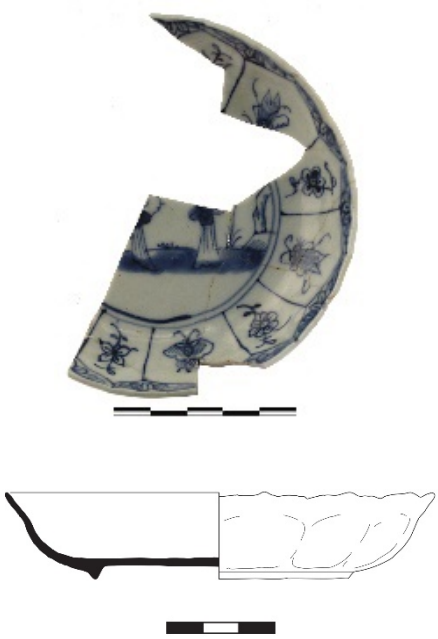
Cat. 47

1.	ZU-ST 248 - 47
2.	p-bor-6
3a	1700-1750
3b.	1744-1825
4.	22 / 3,6 / 12,4
5a.	Aziatisch porselein
5b.	veldspaatglazuur
5c.	Chinees figuur in bootje in landschap
6a.	standring
6b.	
6c.	Qianglong periode
7.	bord/schotel
8.	China, Jindezhen
9.	Van den Berg 2006



Cat. 48

1. ZU-ST 248 - 48
2. p-bor-6
3a 1700-1725
3b. 1744-1825
4. 14,2 / 3,3 / 8,1
5a. Aziatisch porselein
5b. veldspaatglazuur
5c. vlag: bloemversiering, spiegel: bloemenvaas met bloemen, onderzijde: bloemen en merkteken
6a. standring
6b.
6c. Kangxi-periode
7. schotel
8. China, Jingdezhen
9. Gawronski 2012



Cat. 49

1. ZU-ST 248 - 49
2. p-bor-7
3a 1700-1800
3b. 1744-1825
4. 12,1 / 2,5 / 6,3
5a. Aziatisch porselein
5b. veldspaatglazuur
5c. vlag: accoladerand, panelen met bloemen, spiegel: zotje en lange lijs in landschap
6a. standring
6b.
6c. Kangxi-periode
7. schotel
8. China, Jingdezhen
9. Bitter et al. 1997





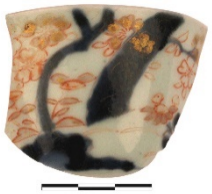
1:2

Cat. 50

1.	ZU-ST 248 - 50
2.	p-bor-8
3a	1740-1760
3b.	1744-1825
4.	22,5 / 4 / 13,5
5a.	Aziatisch porselein
5b.	veldspaatglazuur
5c.	vlag: rand voorzien van capucijnerbruin, servetrand, spiegel: Chinees landschap
6a.	standring
6b.	
6c.	Qianglong-periode
7.	bord/schotel
8.	China, Jingdezhen
9.	Bartels 1999

Cat. 51

1.	ZU-ST 248 - 51
2.	p-bor-?
3a	1700-1750
3b.	1744-1825
4.	11 / 2,4 / 5,2
5a.	Aziatisch porselein
5b.	veldspaatglazuur
5c.	vlag: in- en uitwendig paneelverdeling met bloemversiering, spiegel: draak?
6a.	standring
6b.	
6c.	Kangxi-periode, accoladerand, buitenkant geschubt.
7.	schotel
8.	China, Jingdezhen
9.	Van den Berg 2006



1:2

Cat. 52

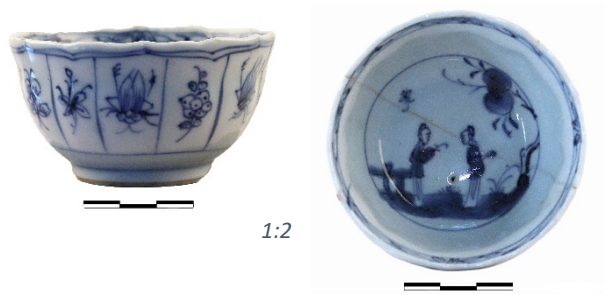
1. ZU-ST 248 - 52
2. p-kop
3a 1675-1750
3b. 1744-1825
4. 8 / - / -
5a. Aziatisch porselein
5b. veldspaatglazuur
5c. goud, rood, blauw glazuur: bloemen en planten
6a. -
6b. -
6c. Imari
7. kop
8. Japan, Arita
9. -

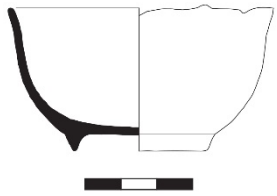


1:2

Cat. 53

1. ZU-ST 248 - 53
2. p-kop-NT
3a 1700-1725
3b. 1744-1825
4. 7 / 4,1 / 3,4
5a. Aziatisch porselein
5b. veldspaatglazuur
5c. Inw: zotje en lange lijs in landschap, uitw: serverrand, bloemen in panelen erin, rand: capucijnerbruin
6a. standring
6b.
6c. Kangxi-periode
7. kop
8. China, Jingdezhen
9. Van den Berg 2006







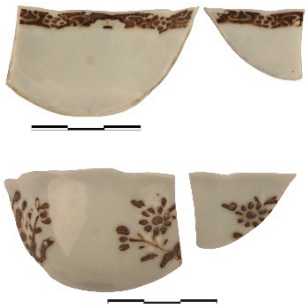
Cat. 54

1. ZU-ST 248 - 54
2. p-kop-NT248-54
3a 1700-1725
3b. 1744-1825
4. 7,3 / 4,1 / 3,9
5a. Aziatisch porselein
5b. veldspaatglazuur
5c. inw: servetrand, zotje en lange lijs in landschap, uitw: bloemen in panelen
6a. standring
6b. -
6c. Kangxi-periode, accoladerand
7. kop
8. China, Jingdezhen
9.

Cat. 55

1. ZU-ST 248 - 55
2. p-kop-4
3a 1700-1725
3b. 1744-1825
4. 7,8 / 4,9 / 3,8
5a. Aziatisch porselein
5b. veldspaatglazuur
5c. inw: servetrand, bloemversiering; uitw.: biezen onder rand en op standring, bloemversiering.
6a. standring
6b. -
6c. Kangxi-periode
7. kop
8. China, Jingdezhen
9. -

Europees porselein (ep)



Cat. 56

1. ZU-ST 248 - 56
2. ep-kop
3a 1725-1850
3b. 1744-1825
4. - / - / -
5a. Europees porselein
5b. veldspaatglazuur
5c. opgelegde goudkleurige bloemversiering
6a. -
6b. -
6c. -
7. kop
8. Duitsland
9.

Industrieel steengoed (s3)



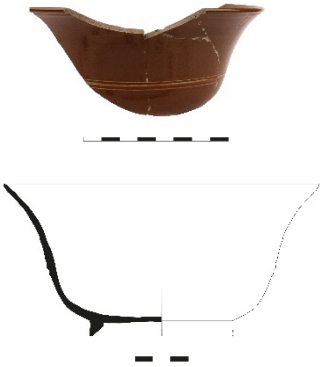


Cat. 57

1. ZU-ST 248 - 57
2. s3-kom-5
3a 1760-1850
3b. 1744-1825
4. 18 / 8 / 8
5a. Industrieel steengoed (Brownware)
5b. zoutglazuur
5c. kartelmotief rondom buik
6a. standring
6b. -
6c. -
7. kom
8. Engeland, Lambeth/Bristol
9. Bitter et at. 1997

Cat. 58

1. ZU-ST 248 - 58
2. s3-kom-5
3a 1760-1850
3b. 1744-1825
4. 17,5 / 8,5 / 8,3
5a. Industrieel steengoed (Brownware)
5b. zoutglazuur
5c. geometrische motieven rondom rand en buik
6a. standring
6b. -
6c. -
7. kom
8. Engeland, Lambeth/Bristol
9. Bitter et at. 1997



Cat. 59

1. ZU-ST 248 - 59
2. s3-kom-5
3a 1760-1850
3b. 1744-1825
4. 18 / - / -
5a. Industrieel steengoed (Brownware)
5b. zoutglazuur
5c. ingekraste cirkel bij rand, 2 ingekraste cirkels rondom buik (gele slib-versiering)
6a. standring
6b. 1 verticaal worst oor
6c. duimafdruk onder oor
7. kom
8. Engeland, Lambeth/Bristol
9. Bitter et at. 1997



Cat. 60

1. ZU-ST 248 - 60
2. s3-kop-2
3a 1760-1850
3b. 1744-1825
4. 18 / 8,7 / 9
5a. Industrieel steengoed (Brownware)
5b. zoutglazuur
5c. ingekraste cirkels bij rand en buik (mogelijk voorzien geweest van gele slib)
6a. standring
6b. -
6c. -
7. kop
8. Engeland, Lambeth/Bristol
9. Bitter et at. 1997

Industrieel wit (iw)





Cat. 61

1. ZU-ST 248 - 61
2. iw-bor-3
3a 1720-1760
3b. 1744-1825
4. 11,2 / 2,7 / 6,8
5a. industrieel wit (Creamware)
5b. zoutglazuur
5c. onversierd
6a. standring
6b. -
6c. -
7. schotel
8. Engeland
9. Bartels 1999

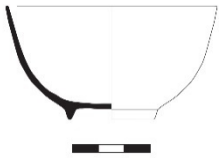
Cat. 62

1. ZU-ST 248 - 62
2. iw-bor-3
3a 1720-1760
3b. 1744-1825
4. 11 / 3,2 / 6,8
5a. industrieel wit (iw)
5b. zoutglazuur
5c. inw: parelband op spiegel; uitw: ingekraste rand bij rand
6a. standring
6b. -
6c. -
7. schotel
8. Engeland
9. -



1:2





1:2

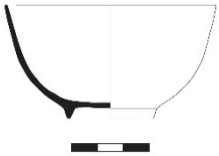
Cat. 63

1.	ZU-ST 248 - 63
2.	iw-dek
3a	1770-1780
3b.	1744-1825
4.	- / - / -
5a.	industrieel wit (Creamware)
5b.	zoutglazuur
5c.	knop in de vorm van een bloem
6a.	-
6b.	-
6c.	-
7.	deksel
8.	Engeland
9.	-

Cat. 64

1.	ZU-ST 248 - 64
2.	iw-kop-1
3a	1750-1800
3b.	1744-1825
4.	7,3 / 4,3 / 3,4
5a.	industrieel wit (Creamware)
5b.	zoutglazuur
5c.	onversierd
6a.	standring
6b.	-
6c.	-
7.	kop
8.	Engeland
9.	Bitter et al. 1997





1:2

Cat. 65

1. ZU-ST 248 - 65
2. iw-kop-1

3a 1750-1800

3b. 1744-1825

4. 7,3 / 4,4 / 3,8
5a. industrieel wit (Creamware)
5b. zoutglazuur
5c. parelband bij rand
6a. standring
6b. -
6c. -
7. kop
8. Engeland
9. -

Industrieel zwart (iz)



1:3

Cat. 66

1. ZU-ST 248 - 66
2. iz-kwi-1
3a 1740-1780
3b. 1744-1825
4. 12 / - / -
5a. industrieel zwart (Blackware)
5b. zoutglazuur
5c. onversierd
6a. standring (ontbreekt)
6b. mogelijk voorzien geweest van vormoor
6c. -
7. kwispedoor
8. Engeland, Staffordshire?
9. Waldes/Ostkamp 2008

Bijlage 3: Kleipijpen door Jan van Oostveen

Opgelder

Catalogusnummer 1.

1a. ZT-ST-248
1b. Zutphen, nieuwbouw stadhuis
2a. Ovoïde
2b. -/-
2c. Gouds wapenschild + S / Gouds wapenschild + S
2d. 62 gekroond
2e. Geglaasd
2f. Gebotterd
2g. Gehele radering rondom ketelopening
2h.
3a.
3b.
3c.
4. 1770-1800
5. Gouda
6. Hermanus Klaasz. Begeer
7.







Catalogusnummer 2.

1a. ZT-ST-248
1b. Zutphen, nieuwbouw stadhuis
2a. Ovoïde
2b. -/-
2c. Gouds wapenschild + S / Gouds wapenschild + S
2d. 62 gekroond
2e. Geglaasd
2f. Gebotterd
2g. Gehele radering rondom ketelopening
2h.
3a.
3b.
3c.
4. 1770-1800
5. Gouda
6. Hermanus Klaasz. Begeer
7.





Catalogusnummer 3.

1a. ZT-ST-248
1b. Zutphen, nieuwbouw stadhuis
2a. Rondbodem
2b. -/-
2c. -/-
2d. W gekroond
2e. Geglaasd
2f. Gebotterd
2g. Gehele radering rondom ketelopening
2h.
3a. “I:PETER:L”/”ETSCHERT”
3b. Ongeglaasd
3c.
4. 1784-1823
5. Westerwald, Grenzhausen
6. Johann Peter Letschert
7.









Catalogusnummer 4.

1a. ZT-ST-248
1b. Zutphen, nieuwbouw stadhuis
2a. Rondbodem
2b. -/-
2c. -/-
2d. W gekroond
2e. Geglaasd
2f. Gebotterd
2g. Gehele radering rondom ketelopening
2h.
3a. “WM.LET”/”SCHERT”
3b. Ongeglaasd
3c.
4. 1765-1800
5. Westerwald, Grenzhausen
6. Weymar Letschert
7.









Catalogusnummer 5.

1a. ZT-ST-248
1b. Zutphen, nieuwbouw stadhuis
2a. Ovoïde
2b. -/-
2c. Toren? / -
2d. CTR gekroond
2e. Geglaasd
2f. Gebotterd
2g. Gehele radering rondom ketelopening
2h.
3a.
3b.
3c.
4. 1780-1820
5. Duitsland, Westerwald?
6.
7.







Catalogusnummer 6.

1a. ZT-ST-248
1b. Zutphen, nieuwbouw stadhuis
2a. Ovoïde
2b. -/-
2c. Gouds wapenschild / Gouds wapenschild
2d. FAG
2e. Geglaasd
2f. Gebotterd
2g. Gehele radering rondom ketelopening
2h.
3a.
3b.
3c.
4. 1770-1800
5. Gouda
6. Dirk Goedewaagen
7.





Catalogusnummer 7.

1a. ZT-ST-248
1b. Zutphen, nieuwbouw stadhuis
2a. Ovoïde
2b. -/-
2c. Gouds wapenschild / cirkel
2d. Both
2e. Geglaasd
2f. Gebotterd
2g. Gehele radering rondom ketelopening
2h.
3a. “G.VSCHUT”
3b. Geglaasd
3c.
4. 1760-1780
5. Gouda
6. Gerrit Verschut
7.







Catalogusnummer 8.

1a. ZT-ST-248
1b. Zutphen, nieuwbouw stadhuis
2a. Ovoïde
2b. -/-
2c. Gouds wapenschild / -
2d. Both
2e. Geglaasd
2f. Gebotterd
2g. Gehele radering rondom ketelopening
2h.
3a.
3b.
3c.
4. 1760-1800
5. Gouda
6. Gerrit Verschut
7.





Catalogusnummer 9.

1a. ZT-ST-248
1b. Zutphen, nieuwbouw stadhuis
2a. Ovoïde
2b. -/-
2c. Gouds wapenschild / -
2d. Both
2e. Geglaasd
2f. Gebotterd
2g. Gehele radering rondom ketelopening
2h.
3a.
3b.
3c.
4. 1760-1800
5. Gouda
6. Gerrit Verschut
7.





Catalogusnummer 10.

1a. ZT-ST-248
1b. Zutphen, nieuwbouw stadhuis
2a. Ovoïde
2b. -/-
2c. Gouds wapenschild / cirkel
2d. Goudse toren
2e. Geglaasd
2f. Gebotterd
2g. Gehele radering rondom ketelopening
2h.
3a.
3b.
3c.
4. 1770-1800
5. Gouda
6. (Weduwe) Jan Woerlee
7.





Catalogusnummer 11.

1a. ZT-ST-248
1b. Zutphen, nieuwbouw stadhuis
2a. Ovoïde
2b. -/-
2c. Gouds wapenschild / cirkel
2d. Goudse toren
2e. Geglaasd
2f. Gebotterd
2g. Gehele radering rondom ketelopening
2h.
3a.
3b.
3c.
4. 1770-1800
5. Gouda
6. (Weduwe) Jan Woerlee
7.





Catalogusnummer 12.

1a. ZT-ST-248
1b. Zutphen, nieuwbouw stadhuis
2a. Ovoïde
2b. -/-
2c. Gouds wapenschild + S / Gouds wapenschild + S
2d. Komfoor gekroond
2e. Geglaasd
2f. Gebotterd
2g. Gehele radering rondom ketelopening
2h.
3a.
3b.
3c.
4. 1770-1800
5. Gouda
6. Cornelis de Hoop
7.





Catalogusnummer 13.

1a. ZT-ST-248
1b. Zutphen, nieuwbouw stadhuis
2a. Ovoïde
2b. -/-
2c. Gouds wapenschild + S / Gouds wapenschild + S
2d. Komfoor gekroond
2e. Geglaasd
2f. Gebotterd
2g. Gehele radering rondom ketelopening
2h.
3a.
3b.
3c.
4. 1770-1800
5. Gouda
6. Cornelis de Hoop
7.





Catalogusnummer 14.

1a. ZT-ST-248
1b. Zutphen, nieuwbouw stadhuis
2a. Ovoïde
2b. -/-
2c. Gouds wapenschild + S / Gouds wapenschild + S
2d. Komfoor gekroond
2e. Geglaasd
2f. Gebotterd
2g. Gehele radering rondom ketelopening
2h.
3a.
3b.
3c.
4. 1770-1800
5. Gouda
6. Cornelis de Hoop
7.





Catalogusnummer 15.

1a. ZT-ST-248
1b. Zutphen, nieuwbouw stadhuis
2a. Ovoïde
2b. -/-
2c. Gouds wapenschild / Gouds wapenschild + S
2d. Komfoor gekroond
2e. Geglaasd
2f. Gebotterd
2g. Gehele radering rondom ketelopening
2h.
3a.
3b.
3c.
4. 1770-1800
5. Gouda
6. Cornelis de Hoop
7.





Catalogusnummer 16.

1a. ZT-ST-248
1b. Zutphen, nieuwbouw stadhuis
2a. Ovoïde
2b. -/-
2c. Gouds wapenschild / Gouds wapenschild + S
2d. Komfoor gekroond
2e. Geglaasd
2f. Gebotterd
2g. Gehele radering rondom ketelopening
2h.
3a.
3b.
3c.
4. 1770-1800
5. Gouda
6. Cornelis de Hoop
7.





Bijlage 4: Glasvondsten door H.E. Henkes



GLASWERK

UIT DE

BEERKUIL

VAN

BURGEMEESTER OPGELDER

OPGRAVING

ZUTPHEN–STADHUIS V 248

1996 - 1997

H.E. HENKES

GLASWERK ZU-ST V248 ('beerkuil burgemeester Opgelder')

De beerkuil is aangetroffen tijdens de opgravingen in de bouwput van het nieuwe stadhuis (1996/97). De locatie van de kuil is min of meer achter in de tuin van het grote patriciershuis Lange Hofstraat 3, de nieuwe Hof van Bronckhorst uit 1631. De tuin grensde aan het koetshuis van het complex in de Kuiperstraat nr. 5. In de tweede helft van de achttiende eeuw werd het pand bewoond door de familie Opgelder. De mannelijke leden van de familie vervulden gedurende deze periode posities in het stadsbestuur, waaronder enige tijd die van burgemeester. Bij de aankoop van het pand in 1744 van de collega-regentenfamilie Op ten Oord zal mogelijk de beerput in Lange Hofstraat 3 zijn geledigd en begraven in een kuil in de tuin. Dit leverde kuil 12 (V 413-647) op met materiaal van de periode Op ten Oord. Aan het einde van de achttiende eeuw is de beerput opnieuw geleegd en de is inhoud begraven achter in de tuin: kuil V 248. Hierin is niet alleen afval van de familie Opgelder aanwezig maar ook nog in de beerput achtergebleven materiaal van de familie Op ten Oord. Voor een klein deel bevat het vondstcomplex V 248 ouder materiaal dat hoort (en soms past) aan V 413-647.

Hoewel het materiaal uit de beerkuil vrij scherp gedateerd kan worden (door de bewoning van het pand door de burgemeestersfamilie Opgelder tussen 1744 en ca. 1785) is materiaal afkomstig uit het huishouden van zijn voorganger, burgemeester Op ten Oord, ook hier terug te vinden. Dit geldt wat het glaswerk betreft voor een wandfragment van een 17de eeuws achtkantig pasglas (248-08) en vermoedelijk ook voor de teruggevonden kelkglazen.

Voor het overgrote deel bestaat het materiaal uit flessen waarvan de meeste voor wijn bestemd zijn. Hiernaast komen drinkbekers voor. Fragmenten van venster- en spiegelglas (248-06) completeren het overzicht.

BEKERS

Fragmenten van tenminste acht bekers zijn teruggevonden: gladde en kantige vormgeblazen exemplaren. Een randfragment van een gladde beker toont een decoratie uitgevoerd in radgravering.

De archeologisch complete beker (248-01; codering *gl-bek-25a*, zie tekening blz.3) bezit een dikke bodem en een dunne wand. Dergelijke gladde concaaf-conische bekers afkomstig uit de Nederlanden of Duitsland, zijn in onze streken een bekende verschijning in de tweede helft van de 18de eeuw.

Ook kantige bekers, vormgeblazen of geslepen, kwamen in die periode veel voor. 248-15 (codering *gl-bek-26*, zie tekening blz. 3) geeft hiervan een voorbeeld. Fragmenten van nog twee bekers met vormgeblazen facetten kwamen uit deze put tevoorschijn.

Beker 248-16 (codering *gl-bek-6a*), waarvan alleen een randfragment aanwezig is, vertoont een eenvoudige decoratie (visblaas en floraal motief). Dit motief komt geregeld voor in deze periode. De bekers zijn merendeels uit Bohemen afkomstig. Chemische analyse van de glasmassa (potas/krijtglas) is hiermede in overeenstemming.

KELKGLAZEN

Fragmenten van tenminste vier kelkglazen zijn teruggevonden. Zij behoren alle tot het tweedelige, 'uit de kelk getrokken'-type.

Twee exemplaren zijn op grond van gewicht en bruine aanslag, geblazen van loodglas: 248-20 (met luchtslinger in de stam) en 248-21 (met een luchtbel "traan' in de stam); beide gecodeerd *gl-kel-2*, zie tekeningen. Ook de twee andere kelkglazen tonen een (kleine) 'traan' in de stam.

Deze kelkglazen komen in de gehele 18de eeuw voor; kelkglazen met een luchtslinger treden later op en verdwijnen ook weer eerder. Luchtslingers komen overwegend tussen 1730 en 1770 voor.

FLESSEN

Het materiaal bestaat voornamelijk uit wijnflessen, maar schnapsflessen, medicijnflesjes en flessen voor gebruik in huishouding of werkplaats komen ook voor.

Aan de hand van de beschikbare halzen zijn tenminste 45 wijnflessen in het materiaal aanwezig. Verschillende modellen komen voor die de hele periode van het gebruik van de beerput omspannen. Zowel flessen met uivormige buik als cilindrische flessen zijn naast overgangsvormen geborgen. Ook komen tweezijdig afgeplatte flessen voor.

Fles 248-09a (codering *gl-fle-25*, zie tekening blz.6) heeft een uivormige buik en een conische, schoorsteenvormige hals. Deze flesvorm, de zogenaamde 'paardenhoef', komt in Nederland geregeld voor. Uit deze beerput kwamen tenminste 13 exemplaren tevoorschijn. De zeer hoog opgestoken bodem maakt dat de inhoud een stuk kleiner is dan deze aan de buitenkant toont. Het bewaren van de wijn zonder dat de kurk uitdroogt is bij deze flessen niet gemakkelijk. Dit is ook de reden dat al in de eerste helft van de eeuw de cilindrische fles opkomt die liggend bewaard kan worden. Een voorbeeld van zo'n 'overgangs' fles met een cilindrische buik die ongeveer even hoog als breed is, is fles 248-10/o (codering *gl-fle-54*, niet afgebeeld). Dit type wordt 'mallet', houten hamer, genoemd.

Hoewel de uivormige fles met korte hals karakteristiek is voor de eerste helft van de 18de eeuw, gaat ook het gebruik van de 'onion' tot ver in de eeuw door. Zolang een fles niet breekt, wordt deze steeds opnieuw gebruikt. Sommige 'onion'-flessen zijn tweezijdig afgeplat. Hiervan geeft 248-11/f+k

(codering *gl-fle-23*, zie tekening blz.5) een beeld. Fragmenten van een tweede fles van dit type zijn geborgen.

Fragmenten van tenminste acht cilindrische flessen zijn tevoorschijn gekomen. Fles 248-11/d (codering *gl-fle-55*, zie tekening blz.5) geeft hiervan een beeld.

Dunwandige bolbuikige flessen bestemd voor huishouden of werkplaats zijn eeuwenlang in gebruik geweest. 248-07 (codering *gl-fle-9*, niet afgebeeld) behoort hiertoe. Fragmenten van twee exemplaren zijn teruggevonden.

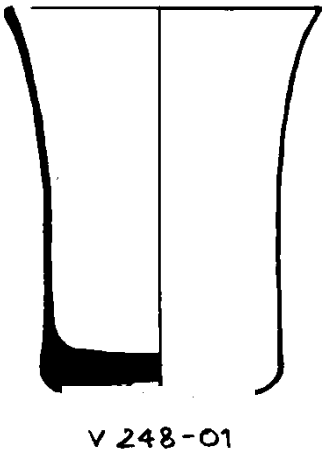
De medicijnflesjes (248-02a en -02b en 248-03, codering *gl-fle-15*, zie tekeningen blz.4 + 5) zijn eveneens van hetzelfde, bolbuikige type. Ze staan op een voetje. Eén van de flesjes is nog gesloten met een afgebroken kurkje. Fragmenten van kleine cilindrische flesjes (248-11i,-04/a,b; codering *gl-fle-11?*; niet afgebeeld) komen in veel opgravingen voor.

Glazen zakflacons gevuld met brandewijn- of jenever voor gebruik onderweg, zijn niet erg zeldzaam. Een ovaal bodemfragment (248-11/h) vertegenwoordigt dit type drankfles.

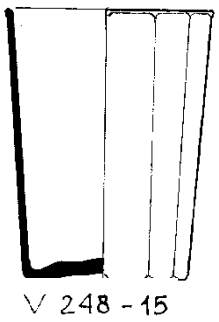
INVENTARISLIJST V 248

	N
gl-bek-6	4
gl-bek-23(?)	1
gl-bek-25a	1
gl-bek-26	2
gl-fle-9	2
gl-kel-2	4
gl-fle-11(?)	3
gl-fle-15	3
gl-fle-23	2
gl-fle-25	12
gl-fle-54	1
gl-fle-55	8
gl-fle-	3
gl-sta	1
totaal	47

1. ZU-ST 248-01
2. gl-bek-25a
3. 1744 - ca. 1785
4. 8.5/10.3/6.2
5a. glas
5b. kleurloos
5c.
6a. standvlak; pontilmerk
6b.
6c. vormgeblazen
7. beker
8. Nederlanden?
9.

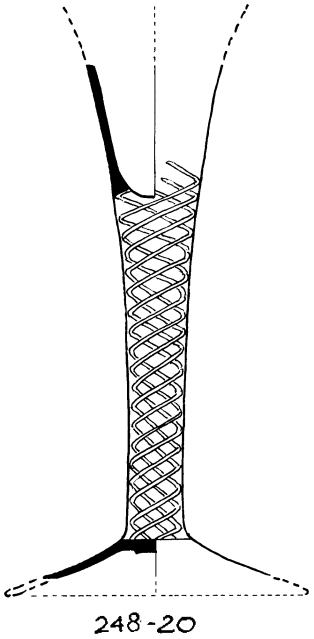


1. ZU-ST 248-15
2. gl-bek-26
3. 1744 - ca.1785
4. 5.6/7.1/4.3
5a. glas
5b. kleurloos
5c. 14 vlakken
6a. standvlak; weggeslepen pontilmerk
6b.
6c. vormgeblazen
7. beker
8. Nederlanden?



9.

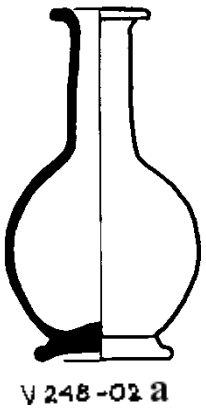
1. ZU-ST 248-20
2. gl-kel-2
3. 1744 - ca.1785
4. -/-/-
5a. glas
5b. kleurloos
5c. luchtspiraal
6a. voet; pontilmerk
6b.
6c.
7. kelkglas
8. Nederlanden? of Engeland?
9.



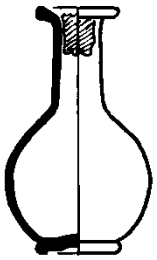
1. ZU-ST 248-21
2. gl-kel-2
3. 1744 - ca.1785
4. -/-/8.4
5a. glas
5b. kleurloos
5c. luchtbel
6a. voet; pontilmerk
6b.
6c.
7. kelkglas
8. Nederlanden of Engeland
9. Kottman 1991, 151 nr.336



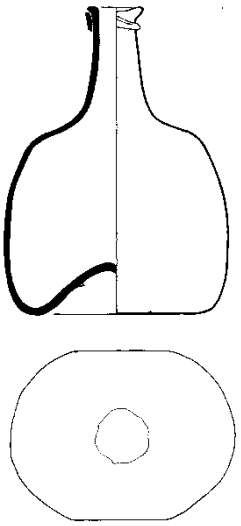
1. ZU-ST 248-02a
2. gl-fle-15
3. 1744 - ca.1785
4. 5.2/9.2/3.8
5a. glas
5b. kleurloos
5c.
6a. standvoet; pontilmerk
6b.
6c. uitstaande lip
7. fles
8. Duitsland of Nederlanden
9.



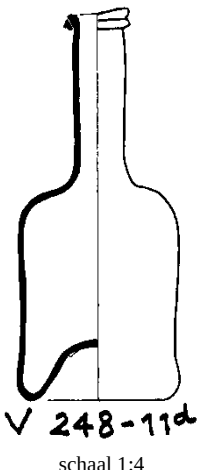
1. ZU-ST 248-03
2. gl-fle-15
3. 1744 - ca.1785
4. 3.9/6.5/2.4
5a. glas
5b. lichtgroen
5c.
6a. standvoet; pontilmerk
6b.
6c. uitstaande lip
7. fles
8. Duitsland of Nederlanden?
9. Kottman 1981,138, nr.315



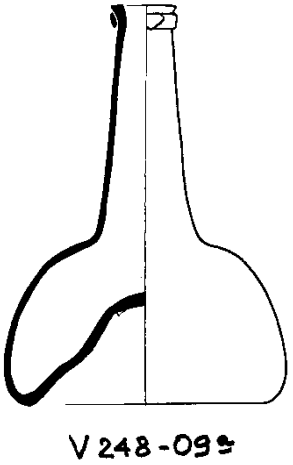
1. ZU-ST 248-11/f+k
2. gl-fle-23
3. 1744 - ca.1785
4. 12.0/16.1/9.0
5a. glas
5b. groen
5c.
6a. opgestoken; p.m.
6b.
6c. 2-zijdig afgeplat
7. fles
8. Nederlanden?
9.



1. ZU-ST 248-11/d
2. gl-fle-55
3. 1744 - ca.1785
4. 8.3/20.5/8.7
5a. glas
5b. olijfgroen
5c.
6a. opgestoken; p.m.
6b.
6c. indoopvorm
7. fles
8. Nederland?
9.



1. **ZU-ST 248-09/a**
2. gl-fle-25
3. 1744 - ca.1785
4. 15.0/21.0/12.2
5a. glas
5b. bronsgroen
5c.
6a. hoog opgestoken; pontilmerk
6b.
6c.
7. fles
8. Nederlanden
9.



schaal 1:4